

HA 3.133

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR HÍRLAPTÁRA

ERDÉLYI MUZEUM

U.f.9(43)köt. 1938.

1-4.füz.

bor.,cl.†j.,3 t.

Megj.: Borító a végére kötve!

Teljes.

Fv.

NJ

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KÖZLÖNYE

XLIII. kötet.



1938. 1-4. füzet.

SZERKESZTI:

DR. GYÖRGY LAJOS

főtitkár,
felelős szerkesztő



Új folyam IX.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CLUJ-KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.
1938.

ERDELYI MŰZÉUM

AN ANTIQUE MUSEUM OF BUDAPEST, HUNGARY

1856-1857



1856-1857

ERDELYI MŰZÉUM

ERDELYI MŰZÉUM



ERDELYI MŰZÉUM

ERDELYI MŰZÉUM

ERDELYI MŰZÉUM

ERDELYI MŰZÉUM

ERDELYI MŰZÉUM

TARTALOM

	Lap.		Lap.
Tanulmányok.			
<i>Dr. Boros György:</i> Brassai az Erdélyi Múzeumban — — —	203	<i>Dr. Balogh Ernő:</i> A nyest [Mustela (foina? Erxleb.)] mint barlangi ragadozó — — — —	244
<i>Ferenczy Sándor:</i> Firtosvárálja ősbibb neve: Besenyőfalva — — —	222	<i>Dr. Balogh Ernő:</i> Ujabb adatok a protokalcitchoz — — — —	311
<i>Dr. György Lajos:</i> Vándoranekdoták	13	<i>Dr. Györffy István:</i> Daphne Blagayana polymericus virágai a brassói Kőhavasról — — —	43
<i>Dr. György Lajos:</i> Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága — — — —	185	<i>Incze Andor:</i> Földrajztörténeti észrevételek az iránytű eredetének kérdéséhez — — — —	234
<i>Herepei János:</i> Néhány adat gróf Bethlen Miklós tanuló-éveiből —	291	<i>Dr. Ruzitska Béla:</i> Az anyag szerkezete — — — —	45
<i>Dr. Kántor Lajos:</i> Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótévedője — — —	85	Kisebb Közlemények.	
<i>Dr. Kónsza Samú:</i> Kosztolányi Dezső	27	<i>Herepei János:</i> „Egy Virgilius-érem” — — — —	248
<i>Dr. Kristóf György:</i> Erdély tudományos élete az abszolutizmus korában az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulásáig (1859) —	210	<i>Herepei János:</i> Az aradföldvárpusztai leletből előkerült két érem revíziója — — — —	248
<i>Lakatos István:</i> A román zene fejlődéstörténete — — — —	117	Nyelvművelés.	
<i>László Dezső:</i> Mai nevelési kérdéseink	1	A birtokos jelző -nak, -nek ragjáról. <i>Brüll Emánuel</i> — — —	59
<i>Dr. Nagy András:</i> Adatok az erdélyi magyarság népegészségügyéhez —	261	A helyes magyar kiejtés. <i>Gy.</i> —	65
<i>Dr. Nagy Géza:</i> Szász Domokos emléke — — — —	107	A mutatónévmás hibás elhagyása és hibás használata. <i>Brüll Emánuel</i>	173
<i>Rass Károly:</i> Gyöngyössi János ön-életírása — — — —	281	A -nál, -nél rag hibás használata. <i>Szta.</i>	64
<i>Dr. Szabó T. Attila:</i> Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897—1937) — —	143	A nyelvművelés hírei. <i>Szta.</i> — —	61
<i>Dr. Szabó T. Attila:</i> Zilah és Magyaregregy összeírása 1658-ból —	299	A nyelvművelés hírei. <i>Szta.</i> — —	181
Természettudományi Szakosztály Közleményei.			
<i>Dr. Balogh Ernő:</i> Adatok a hideg ásványvíz-források kalciumkarbonátos lerakódásainak ismeretéhez — — — —	161	A nyelvművelés vidéki hulláma. <i>Szta.</i>	62
<i>Dr. Balogh Ernő:</i> Fiatal barlangi medve (<i>Ursus spelaeus</i> Ros.) maradványok a popováci barlangból	168	A tárgyias igeragozás hibás használata. <i>Brüll Emánuel</i> — —	254
		A többes szám hibás használata. <i>Brüll Emánuel</i> — — — —	56
		<i>Balassa József:</i> A nyelvek élete. <i>Brüll Emánuel!</i> — — — —	316
		<i>Dsida Jenő.</i> <i>Szta.</i> — — — —	320
		Egyházfik vagy egyházfiak? <i>Szta.</i> —	317
		Foto és talán: fotól. <i>Szta.</i> — —	63
		Iszom vagy iszok? <i>Szabó T. Attila</i>	256

14224

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KÖZLÖNYE

XLIII. kötet.

1938. 1. füzet.

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS

FŐTITKÁR



Új folyam IX.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CLUJ

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.

1938.

TARTALOM

TANULMÁNYOK:

<i>László Dezső</i> : Mai nevelési kérdéseink — — — — —	1
<i>Dr. György Lajos</i> : Vándoranekdoták — — — — —	13
<i>Dr. Konsza Samu</i> : Kosztolányi Dezső — — — — —	27

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Györffy István</i> : <i>Daphne Blagayana polymericus</i> virágai a brassói Kőhavasról — — — — —	43
<i>Dr. Ruzitska Béla</i> : Az anyag szerkezete — — — — —	45

NYELVMŰVELÉS:

A többes szám hibás használata. *Brüll Emánuel*. — A birtokosjelző *-nak, -nek* ragjáról. *Brüll Emánuel*, — A nyelv-művelés hírei. *Szta.* — A nyelv-művelés vidéki hulláma. *Szta.* — Fotó és talán: *fotól. Szta.* — A *-nál, -nél* rag hibás használata. *Szta.* — A helyes magyar kiejtés. *Gy.* 56—66

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET:

<i>Br. Jósika János</i> : Elnöki megnyitó az E. M. E. 1938. márc. 6-i közgyűlésen	67
<i>Dr. Kántor Lajos</i> : Jelentés az E. M. E. 1937. évi működéséről — — — —	68
<i>Dr. György Lajos</i> : Jelentés a Múzeum-Egyesület 1937. évi kiadványairól —	79

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM

az erdélyi helynévkincsben rejlő történeti és nyelvi értékek megmentése céljából
helynévgyűjtő pályázatot hirdet.

A pályázat feltételei a következők:

1. A helynévgyűjtésnek *a*) vagy egy kisebb erdélyi magyar, esetleg vegyes lakosságú terület-egység (5—10 község) jelenlegi helynév anyagát kell felölelnie, *b*) vagy egyetlen ugyanilyen lakosságú település (város vagy falu) lehetőleg teljes történeti és jelenkori helyneveit. A *b*) pont esetében előnyben részesül az olyan gyűjtés, amelynek beküldője az Erdélyi Múzeum levéltári anyagát is felhasználta.

2. A pályamunkák terjedelmét nem korlátozzuk, de csakis alapos és minden lehető forrást felhasználó gyűjtés számíthat figyelemre.

3. A pályadíj összege 3.000 (háromezer) lej.

4. A pályamunkák benyújtásának határideje 1939. október 1.

5. A pályázónak gyűjteményét jelíggel kell ellátnia. A név és a cím zárt borítékban melléklendő.

6. A pályázni óhajtó a folyóirattól tájékoztató küldését kérheti.

7. Csakis a helynévgyűjtésre vonatkozó legújabb kívánalmaknak megfelelő gyűjtés jutalmazható a pályadíjjal.

8. A pályadíj-nyertes gyűjtés a folyóirat tulajdona. E dolgozat a folyóiratban és különlenyomatban is megjelenik.

9. A folyóirat fenntartja magának azt a jogot, hogy a pályázaton résztvett gyűjtések közül az arra érdemeseket közlés céljából visszatartsa és a folyóiratban közölje. Ebben az esetben a pályázó a szokásos írói tiszteletdíjat kapja, és költségére különlenyomat is készülhet.

10. A pályamunkák a szerkesztőség címére küldendőek. Visszajuttatásukra a szerkesztőség csak személyes jelentkezés vagy a visszaküldés költségének melléklése esetében vállalkozik.

Kolozsvár, 1938. november 28.

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM
szerkesztősége.

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA

abból a célból, hogy az új erdélyi magyar nemzedék tudományos érdeklődését és tudományos munkakedvét az erdélyi magyar tudományos élet és tudományos munkásság iránt felkeltse, az új erdélyi magyar nemzedék számára

pályázatot hirdet

az ősi székely jog tárgyköréből vett jogtörténeti tanulmány megírására.

Pályázati feltételek:

1. A pályamunkák tárgya lehet az ősi székely jog alkotmány-, család-, falu-, birtokjogi stb. intézménye vagy szokásjoga.
2. A pályamunkának eredeti okmány, vagy okmányok monografikus feldolgozásán kell alapulnia. A kutatómunka céljából a pályázó igénybe veheti az EME oklevél-gyűjteményét.
3. A pályamunka legkisebb terjedelme 30 géppel írott oldal.
4. A pályadíj 3000 lej, mely összeget a bírálóbizottság ítélete alapján ad ki a szakosztály.
5. A pályamunkák benyújtásának határideje 1939. március hó 31.
6. A pályamunkák jeligével és a pályázó nevének és címének zárt borítékban való csatolásával *dr. Oberding József György* szakosztályi titkárnál nyújtandók be (címe: Cluj, I. G. Duca Nr. 3.).

Kolozsvár, 1938. október hó 1.

AZ EME JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA.

Dr. Balogh Artur s. k.
elnök.

Dr. Oberding József György s. k.
titkár.

Erdélyi Tudományos Füzetek

Szerkeszti: **Dr. György Lajos.**

Az **E. M. E.** kiadása.

- | | |
|---|---|
| 1. Rass Károly: Reményik Sándor — — — — — 40.— | 35. Dr. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — — — — 50.— |
| 2. Párvan Bazil: A dákok Tróójában — — — — — 30.— | 36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — — — — 50.— |
| 3. Dr. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — — 30.— | 37. Dr. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakítása érdekében — — — — — 50.— |
| 4. Dr. Bitay Árpád: A moldvai magyarság — — — — — 40.— | 38. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év — — — — — 50.— |
| 5. Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep — — — — — 40.— | 39. Dr. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — — 50.— |
| 6. Dr. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben — — — — — 40.— | 40. Dr. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai — — — — — 80.— |
| 7. Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év. — — — — — 50.— | 41. Dr. Dömötör Sándor: A cigányok temploma — — — — — 50.— |
| 8. K. Sebestyén József: A brassai fekete templom Mátyás-kori címerai — — — — — 40.— | 42. Dr. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben — — — — — 80.— |
| 9. Dr. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — — 50.— | 43. Dr. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története — — — — — 50.— |
| 10. Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — — 50.— | 44. Dr. Kristóf György: Kazinczy és Erdély — — — — — 50.— |
| 11. Dr. Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — — 40.— | 45. Dr. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig — — — — — 50.— |
| 12. Dr. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban — — — — — 60.— | 46. Dr. Varga Béla: Az individualitás kérdése — — — — — 80.— |
| 13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere — — — — — 50.— | 47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékirók — — — — — 80.— |
| 14. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év — — — — — 50.— | 48. Dr. Dömötör Sándor: Vida György facetiái — — — — — 50.— |
| 15. Dr. Gyárfás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum — — — — — 50.— | 49. Dr. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban — — — — — 50.— |
| 16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelm halála és nyugvóhelye — — — — — 50.— | 50. Szabó T. Attila: Közép Szamos-vidéki határnevek — — — — — 50.— |
| 17. Dr. György Lajos: Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — — — — — 50.— | 51. Dr. Balogh Jolán: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt — — — — — 30.— |
| 18. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1927. év — — — — — 60.— | 52. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év — — — — — 50.— |
| 19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeletebbi határai — — — — — 60.— | 53. Dr. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben — — — — — 50.— |
| 20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei — — — — — 50.— | 54. Dr. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — — — — — 50.— |
| 21. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. pótlásokkal az 1919—1928. évekről — — — — — 50.— | 55. Dr. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795—1855) — — — — — 120.— |
| 22. Dr. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — — 50.— | 56. Dr. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben — — — — — 30.— |
| 23. Dr. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — — 50.— | 57. Dr. Tavasz Sándor: A lét és valóság — — — — — 60.— |
| 24. Dr. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásában — — — — — 50.— | 58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez — — — — — 60.— |
| 25. Dr. Tavasz Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — — 50.— | 59. Dr. Imre Lajos: A falunevelés irányelvei — — — — — 60.— |
| 26. Dr. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — — 50.— | 60. Dr. Veress Endre: A történetíró Báthory István király — — — — — 80.— |
| 27. Dr. Csúry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — — 50.— | 61. Dr. Boros György: Carlyle — — — — — 40.— |
| 28. Dr. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében — — — — — 50.— | 62. Dr. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspököt a XVI. században — — — — — 50.— |
| 29. Dr. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — — — 50.— | 63. Dr. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann — — — — — 60.— |
| 30. Dr. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839—1841) — — — — — 50.— | 64. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1932. év — — — — — 50.— |
| 31. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — — — — — 50.— | 65. Dr. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténetírás legújabb irányai — — — — — 50.— |
| 32. Dr. Gyalui Farkas: A Döbrentepályázat és a Bánk bán — — — — — 50.— | 66. Dr. Kántor Lajos: Erdély a világháborút tükröző román irodalomban — — — — — 50.— |
| 33. Dr. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — — — — — 50.— | 67. Dr. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve — — — — — 80.— |
| 34. Dr. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — — 50.— | |

68. Dr. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság — — — — —	60.—	87. Lakatos István: Az új magyar műzene — — — — —	40.—
69. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban — — — — —	60.—	88. Rass Károly: A mi regényirodalmunk — — — — —	60.—
70. Dr. Ferenczi Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1933. év — — — — —	60.—	89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év — — — — —	40.—
71. Dr. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok — — — — —	150.—	90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar idôszaki sajtótermékek címjegyzéke — — — — —	60.—
72. Dr. Kristóf György: Szaboleska Mihály Erdélyben — — — — —	80.—	91. Dr. Szabó T. Attila: Nireş—Szásznyires település, népesség-, népesedés- és helynévtörténeli viszonyai a XIII—XX. században — — — — —	80.—
73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében — — — — —	40.—	92. Dr. Janesó Elemér: Nyelv és társadalom — — — — —	50.—
74. Dr. Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei — — — — —	50.—	93. Dr. Gyárfás Elemér: Gyárfás Elek útinaplója 1844-bôl — — — — —	50.—
75. Dr. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély — — — — —	80.—	94. Dr. Jászay Károly: Magyar iuteránus megmozdulások Cluj-Kolozsváron (1798—1861) — — — — —	50.—
76. Dr. Juhász Kálmán: Mûveltségi állapotok a Temesközben a török világban — — — — —	40.—	95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1936. év — — — — —	60.—
77. Dr. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái — — — — —	40.—	96. Dr. Kántor Lajos: Czegei gróf Wass Ottilia, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jövevénye — — — — —	60.—
78. Venczel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom — — — — —	60.—	97. Dr. Szabó T. Attila: A transylvan magyar társadalomkutatás — — — — —	40.—
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év — — — — —	60.—	98. Lakatos István: A román zene fejlődéstörténete — — — — —	60.—
80. Dr. Biró József: Magyar mûvészet és erdélyi mûvészet — — — — —	60.—	99. Dr. Szabó T. Attila: Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897—1937.) — — — — —	40.—
81. Dr. György Lajos: Anyanyelvünk védelme — — — — —	40.—	100. Dr. György Lajos: Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága — — — — —	40.—
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály-templom története — — — — —	80.—	101. Dr. Szabó T. Attila: Dês helynevei — — — — —	60.—
83. Dr. Balogh Ernô: Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula — — — — —	40.—	102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1937. év — — — — —	60.—
84. Dr. Kozoesa Sándor: Históriais ének Boeckay Istvánról — — — — —	40.—		
85. Dr. Révész Imre: Méliusz és Kálvin — — — — —	80.—		
86. Dr. Szabó T. Attila: Zilah helynévtörténeli adatai a XIV—XX. sz.-ban — — — — —	60.—		

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában, Cluj, Str. Baron L. Pop 5. szám.

Az 1—10. szám elfogyott.

ERDÉLYI MÚZEUM

(MUSÉE DE TRANSYLVANIE)

Tome XLIII.

1938. Fascicule I.

Nouvelle série IX.

Rédacteur: **LOUIS GYÖRGY**. Éditeur: **Société du Musée de Transylvanie**.

Rédaction: **Cluj, Str. I. G. Duca 10. Roumanie**.

Désiré László: Nos questions pédagogiques d'aujourd'hui.

Louis György: Anecdotes ambulantes.

Samuel Konsza: Désiré Kosztolányi.

COMMUNICATIONS DE LA SECTION DES SCIENCES NATURELLES. *Étienne*

Györffy: Les fleurs de *Daphne Blagayana polymericus* de la Piatra Mare de Braşov. — *Béla Ruzitska*: La structure de la matière.

SOIGNONS NOTRE LANGUE. Le faux usage du pluriel. *Emmanuel Brüll*. — Sur la terminaison „-nak, -nek“ du génitif. *Emmanuel Brüll*. — Les nouvelles de la défense de notre langue. *Szta*. — Le flot provincial de la défense de notre langue. *Szta*. — „Fotó“ et peut-être „fotól“? *Szta*. — Le faux usage de la terminaison „-nál, -nél“. *Szta*. — La juste prononciation hongroise. *Gy*.

SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE TRANSYLVANIE. *Baron Jean Jósika*: Discours d'ouverture du président à l'assemblée générale du 6 mars 1938 de la S. M. Tr. — *Louis Kántor*: Rapport sur l'activité en 1937 de la S. M. Tr. — *Louis György*: Rapport sur les éditions de 1937 de la S. M. Tr.

ERDÉLYI MÚZEUM

(TRANSILVANISCHES MUSEUM)

XLIII. Band.

1938. I. Heft.

Neue Folge IX.

Redigiert von **LUDWIG GYÖRGY**. Herausgegeben vom **Transilvanischer Museum-Verein**.

Redaktion: **Cluj, Str. I. G. Duca 10. Rumänien**.

Desiderius László: Unsere heutigen Erziehungsfragen.

Ludwig György: Wanderanekdoten.

Samuel Konsza: Desiderius Kosztolányi.

MITTEILUNGEN DER NATURWISSENSCHAFTLICHEN ABTEILUNG. *Stephan*

Györffy: Die Blüten des *Daphne Blagayana polymericus* vom Hohenstein bei Braşov. — *Béla Ruzitska*: Der Bau des Stoffes.

SPRACHPFLEGE. Der unrichtige Gebrauch der Mehrzahl. *Emanuel Brüll*. — Über die Endung „-nak, -nek“ der besitz-anzeigenden Beifügung. *Emanuel Brüll*. — Die Nachrichten der Sprachpflege. *Szta*. — Die provinzielle Welle der Sprachpflege. *Szta*. — „Fotó“ und vielleicht „fotól“? *Szta*. — Der unrichtige Gebrauch der Endung „-nál, -nél“. *Szta*. — Die richtige ungarische Aussprache. *Gy*.

TRANSILVANISCHER MUSEUM-VEREIN. *Baron Johann Jósika*: Eröffnungsrede des Präsidenten in der Generalversammlung des T. M. V.-s am 6. März 1938. — *Ludwig Kántor*: Bericht über die Tätigkeit des T. M. V.-s im Jahre 1937. — *Ludwig György*: Bericht über die durch den T. M. V. im Jahre 1937 verlegten Werke.

Mai nevelési kérdéseink.

Előadás az Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelvi- és Történettudományi Szakosztályának 1938. január 11-én tartott ülésén.

Előadásomban azokkal a legfontosabb nevelési kérdésekkel szeretnék foglalkozni, amelyekkel honunkbeli minden magyar embernek, akinek szívében fekszik gyermekeink és ifjúságunk jövője, naponként kell szembe néznie. Hangsúlyozom, hogy *nevelési* kérdésekkel kívánok foglalkozni, nem pedig pedagógiai, magyarul neveléstani, vagy nevelésügyi kérdésekkel. Világosan kell látnunk, hogy a *nevelés* más, mint a *nevelés tudománya*, vagy más, mint a *nevelés ügye*. A *nevelés*, az idősebb nemzedék sorsformáló hatása a fiatalabb nemzedékre, ősi, veleszületett ösztöne az embernek. Minden szülő érzi kötelezettségét gyermeke iránt, hogy azt olyan erők birtokába juttassa, amelyeknek segítségével az jobban tudja életét biztosítani és megvalósítani. Nincsen szülő, aki ne nevelne, aki döntően ne alakítaná gyermeke életét, és így ne határozná meg, sokszor egészen végzetesen, annak egész sorsát és jövőjét. A *neveléstan* vagy pedagógia, ennek a nevelői munkának a tudománya, úgy viszonylik a neveléshez, mint az esztétika a művészethez, a logika a gondolkozáshoz, az egészségtan az egészséghez. Előbb van nevelés és azután van neveléstan, azaz az a tudomány, amely rendszeresen és módszeresen meg akar felelni a nevelés minden fontos kérdésére, amely elő akarja írni, hogy milyennek kell lennie az igazi nevelésnek. A neveléstan, mint tudomány, azon fáradozik, hogy a nevelés kényszere alatt álló embernek segítséget nyújtson abban a nagy gondban, amelyet a gyermekek jövőjéért való súlyos felelősség rak vállaira. De nemcsak a neveléstan, hanem a *nevelésügy* is különbözik a neveléstől. Az emberi élet mai formái között a nevelés kényszere nem marad meg kizárólag a család körében. A mai szövevényes társadalmi életben az állam, a társadalom, az egyház, a gazdasági rend és a sajátos kulturális szervek mind igényt tartanak arra, hogy intézményesített nevelő munkán keresztül hassanak a felnövekvő gyermekekre és ifjakra. Ma már nincs olyan közösségi lételeményező, amelyik ne szólana bele a nevelés kérdésébe, amelyik ne jelentene sajátos igényt a nevelés terén. Nos, a nevelésügy éppen azt a magatartást jelenti, amely által egy-egy társadalmi forma intézményesen is beavatkozik a nevelendő gyermek életébe, és amely által a nevelés kérdését szervesen beleépíti többi életnyilvánulásai közé. Az államnak egyik leg-súlyosabb gondja a nevelésügy felkarolása, mert az e téren hozott törvényekkel és intézkedésekkel tud legsikeresebben befolyjni arra, hogy az állam jövődjét biztosítani tudja a felnövekvő ifjúságban. Hasonlóképpen az egyháznak is egyik legfontosabb ügye a nevelésügy, mert határozott

parancsa van arra, hogy mindent tegyen meg a fiatalok egyháztalálkozói nevelése érdekében. A *társadalom*, a *gazdasági* és *kulturális rend* szintén kifejezi a maga igényét a felnövekvő ifjúsággal szemben és ezáltal befoly a nevelésügy alakításába.

A történelmi lét mai helyzetében éppen azt kell világosan látnunk, hogy a nevelés igazi, ősi kérdései elvesznek a szemünk elől. A mai üzemesített életben a nevelés felelősségével elsősorban megbízott szülők nélkülözik annak tudatát, hogy a nevelés főképpen az ő ügyük, ezért a gyermekek nevelését vagy egészen kiszolgáltatják a többi nevelési tényező hatásának, vagy kétségbeesett tétlenséggel szemlélik mindazt, ami a nevelés jelszava alatt történik gyermekeikkel. A nevelés felelősségével felruházott egyén ennek a súlyos felelősségnek terhétől úgy akar megszabadulni, hogy azt egészen ráhárítja a nevelés kérdésével *tudományosan* foglalkozó pedagógusokra és a nevelés ügyét *intézményesen* meghatározó társadalmi formákra. Ma már oda jutottunk, hogy a különböző neveléstudományi elméletek és nevelésügyi intézkedések között elveszett a nevelés igazi érdeke és valósága, éppen azok szüntek meg nevelők lenni, akik legelső sorban vannak arra hivatva, maguk a szülők.

Ez a kis rávilágítás talán megmutatta, hogy miért nem a legfontosabb neveléstani vagy nevelésügyi kérdésekről, hanem nevelési kérdésekről akarok beszélni. Elsősorban éppen a nevelés személyes felelősségét hordozó szülőkhöz szól ez az előadás és ki akarja emelni a nevelés kérdését a neveléstani és nevelésügyi rendszerek halmaza alól. Ez a beállítás azonban nem jelenti azt, hogy ennek az előadásnak semmi köze nincs a neveléstanihoz és a nevelés közösségi ügyéhez. Ellenkezőleg mind a neveléstani, mind a nevelésügyi képviselői elé oda akarja állítani az emberi életnek azt a valóságát, magát a nevelést, amelyre a neveléstani és a nevelésügyi vonatkozik. Figyelmeztetés akar lenni, hogy sem a neveléstani, sem a nevelésügyi szolgálatában nem szabad elszakadni a végső kérdéstől, magának a nevelésnek a kérdésétől. Erre ma mulhatalanul szükség van, mert a neveléstani és a nevelésügyi vitelét is fenyegeti az a veszedelem, hogy a nevelés igazi céljától eltérőleg, idegen célok szolgálatába állítják a nevelői munkát. Mivel ez az előadás a nevelés kérdésével tudományos formák között akar foglalkozni, maga is neveléstani alkotássá válik; mivel a nevelői munka sikeresebbé tételére akarja szolgálni, maga is nevelésügyi tényezővé lesz. Mindezek ellenére mégis megkíséreljük rámutatni arra, hogy akkor vagyunk igazi pedagógusok, azaz a nevelés kérdésével tudományosan foglalkozók és a nevelés nagy közösségi ügyének igazi képviselői, ha a nevelés igazi nagy kérdéseinek megvilágításán és megmutatásán tudunk fáradozni.

I.

1. A nevelés kérdése körüli tájékozatlanságból és zavarból mindenk előtt a *nevelés céljának* kérdése mered elénk. Miért kell, helyesebben *mire kell* a gyermekeket és az ifjakat nevelni? A *szülők* azt válaszolják, hogy minél sikeresebb, boldogabb, teljesebb életre szeretnék gyermeküket nevelni. Minden szülő előtt végső célként áll saját gyermeke *boldogulása*

és boldogítása, éppen ezért a nevelés számára sem tudnak a szülők más célt kitűzni, mint gyermekük boldogítását. *Segíteni kell a gyermekeknek, hogy minél életrevalóbb, ügyesebb, érvényesülni tudóbb ifjak és felnőttek tudjanak lenni.* Minél korábban minél nagyobb egyéni sikereket érjen el az ifjú, minden tekintetben tünjék ki társai közül, kerüljön az élre, mert különben hátra fog maradni az élet nagy versenyében.

A szülők azonban aggódva látják, hogy ma nem olyan könnyű az egyéni boldogulás, mint volt régebben. A nevelés mellé protekció, pénz és sok-sok szerencse is kell, hogy valaki elérje azt a helyzetet, amelyben meg tudja vetni a maga és elkövetkező családja jövődjét. A kisebbségi magyar ifjúnak ma éppen nehéz megalapoznia saját szerencsáját. Ez az érzés ott ül minden szülőnek a lelkén, amikor a gyermekek nevelésének kérdésével foglalkozik.

Ezen a nehézségen felül azonban azzal is szembe kell néznünk, hogy a nevelésügy különböző tényezői: *az állam, egyház, társadalom stb. mind beleszólanak a gyermek nevelésének kérdésébe*, mégpedig mindig úgy, hogy az általunk dédelgetett boldogulási céllal szemben valami olyan célt állítanak a nevelendő ifjú elé, amely az *egyéni boldogulás feláldozását jelenti.* Az állami célkitűzés szerint nem az egyéni boldogulás, hanem a jó állampolgárság a nevelés célja. Arra kell az ifjúságot nevelni, hogy egyéni célkitűzéseit rendelje alá az állam érdekének. Az állam, hogy ezt a célját elérje, az egész iskolai nevelést minden tekintetben meghatározza és a legszűkebbre korlátozza a többi nevelésügyi tényező beleszólását az iskolai nevelésbe. Sőt újabban nemcsak az iskolai nevelést, hanem az iskolán kívüli szabad nevelést is mindeztől kezébe veszi az állam. Öt-hat éves korától egészen a katonaságig a jó állampolgárrá nevelés igényének érvényesítésével az állam lesz a nevelés legelhatározóbb szerve. Az *egyház*, mint nevelési tényező, az egyéni boldogulással szemben az Isten akaratának feltétlenül engedelmeskedő, hívő és szeretetben szolgáló emberben látja a nevelés igazi célját. A maga céljait kereső ember elé oda állítja a legmagasabb célt: szolgálni Isten dicsőségét és az embertársak javát. Magának Istennek a nevében állja útját annak az elképzelésnek, amelynek végén a mi nevelési célunk az önmagának és önmagában élő boldog embert látja. A *társadalom* szintén keresztelzi elképzeléseinket: egyre több szaktudást, egyéni ügyességet, rátermeltséget követel azoktól, akiknek munkáját igénybe veszi. Okosan kiválogatja a legalkalmasabb embereket, hiszen ma nagy a választék ember- és munkás anyagban. De ezenfelül a társadalom tekintettel van az összeköttetésre, születésre és sok más olyan tényezőre, amelyek kevés embernek állnak rendelkezésére. A *társadalom leginkább olyan élettényezőket nevelését és öntudatosá tételét követeli a neveléstől, amelyek a valóságban igen kevés emberben vannak meg.*

Mindezekhez a tényezőkhöz hozzá kell venni, hogy mai helyzetünket lényegesen meghatározza az a *kisebbségi sors*, amelyben élünk. Kisebbségi nemzetközösségünk elvárja, hogy az itt élő fiatal magyarok a kisebbségi sors öntudatos és áldozatos vállalására nevelődjenek. Mindenek előtt azt kívánja, hogy *egyéni áldozatokat hozzunk nemzeti sajátosságaink megtartásáért, vállaljuk a magyar mivoltot még akkor is, ha azzal egyéni*

kereszthordozás, hátramaradás és ezer próba jár. Kisebbségi mivoltunkból következő életigényünk megköveteli, hogy a közösségünkhöz tartozó ifjúság egésze öntudatosan birtokolja és hordozza a sajátos magyar kultúrkincs teljességét, ennek elsajátításához pedig komoly nevelői munkára van szükségünk. De még ennél is nagyobb követelményekkel lép elénk a kisebbségi közösség nevelői igénye: a kisebbségi életből mi még csak a kérdéseket, a megoldatlan problémákat látjuk, csakis öntudatos neveléssel lehet elérkezni oda, hogy ezekre a kérdésekre a felnövekvő új kisebbségi ifjúság életerős válaszokat is tudjon adni.

Az állam és az egyház, a társadalom és a kisebbségi sors azt a követelést támasztja, hogy mondjunk le arról a nevelési célról, amely gyermekeink boldogulásának és boldogításának elérését akarja szolgálni.

Világos, hogy egy gyermeket csakis egy célra, egy központi célra való állhatatos figyelemmel lehet egészségesen nevelni. *A nevelés céljában éppen azért mutatkozik olyan nagy bizonytalanság, annyi kapkodás, kétségbeesés, mert a saját igényünkkel szemben fellépő nevelésügyi igények és saját elképzelésünk között sehogy sem tudjuk az egységet megtalálni.* Szüntelenül csak azt érezzük, hogy nem tudjuk gyermekeinket azzá nevelni, amivé szeretnénk, mert azoknak sorsát és nevelését ezer rajtunk kívül álló tényező alapvetően meghatározza. Hányan próbáltak, éppen a legértékesebb honunkbeli magyarok közül, ezen úgy segíteni, hogy gyermekeik jövődjéért itt hagyták ezt a nehéz földet. A kérdések elől való megfutas azonban nem jelenti a kérdések megoldását.

2. A nevelés célját tekintve tehát ez az alapvető kérdésünk: *miképpen lehet egy olyan egységes célra irányítani nevelői munkánkat, amelyben egészséges harmóniát találnak mindazok a célok, amelyeket a különböző nevelési tényezők állítanak gyermekeink elé, és amely célnak megvalósítása nem áll ellentétben gyermekeink életsikerével sem?* Egy olyan magas és nagy befogadóképességű új célba kell nevelésünket beágyaznunk, amelyben benne van az állampolgári nevelés igénye, az egyház nevelő munkájának célja, a társadalom követelése, ahol gyermekeink egyénisége is megtalálja valamennyi tehetségük kibontakozásának útját, és amely legsikeresebben biztosíthatja kisebbségi öntudatosodásunk ügyét is. Ennek a gondolatnak fölülte kell lennie mindazoknak a célkitűzéseknek, amelyeket fent ismertettem; ennek a gondolatnak valami egészen új gondolatnak kell lennie, hogy válasz tudjon lenni arra a nagy kérdésre, amelyre az elébb rádöbbsentünk. Ez a nevelői gondolat, a nevelés céljának új megfogalmazása nem lehet más, mint az *igazi keresztyén nevelés gondolata.*

Mi ennek a gondolatnak a lényege? A keresztyén gondolat az egyetlen reális gondolat, amelynek alapján bármilyen kérdésről valóban sikeresen lehet beszélni. Lényege abban áll, hogy az embert beállítja a maga igazi helyére: Isten és embertársai közé. Ez a gondolat nyílt hadüzenet minden hamis és önző individualizmus ellen, mert nyíltan kimondja, hogy az ember életének célja nem önmagában, nem önmaga érdekeinek szolgálatában, hanem *Isten akaratának szolgálatában* van, ő pedig azt kívánja, hogy iránta való engedelmességünket, szeretetünket *itt a világban az emberek között* mutassuk meg. A keresztyén gondolat szerint az embert felülről meghatározza Isten, aki világosan megmondja, hogy az

ember önmagában, Isten nélkül a világ ellentétesen lökő erői közt meg nem állhat. Isten a keresztyén ember élete alá szilárd alapot ad, rámutatván önmagára, aki dacolt minden emberi erő kifejtéssel szemben. De ugyanakkor rámutat Isten a felebarátra és azt mondja, hogy életed igazi tartalmát a másik ember iránti szolgálatod adja; a magános élet a bűnös élet, a másikkal együtt élő, a másikért szolgáló élet az igazi emberi élet. A keresztyén ember élete tehát kétfelé tekint: felfelé Isten felé és maga mellé a másik ember felé.

Ebből a beállításból pedig a nevelésre nézve az következik, hogy a keresztyén nevelésnek teljes egységben álló kettős célja van: rásegíteni a növekedésben levő embert arra, hogy életét ráépítse az egyetlen biztos alapra, Istenre, és ezzel az életével készüljön föl embertársai szolgálatára. A keresztyén nevelés célja Isten előtti felelősséggel mindent megtenni, hogy az új emberi ivadékok minden képességüket minél teljesebben kifejlesszék, azokkal minél több ember szolgálatára legyenek képesek. E gondolat szerint az ember egyéniségét *ki* kell nevelni és *ki* kell művelni, de a kiművelt és kinevelt embert állandóan *bele* is kell nevelni mindazokba a közösségekbe, amelyekben élete halad.

Ez a nevelési cél nem légtüres térben való elképzelés és nem menekülés az adott tények és helyzet elől, ellenkezőleg: teljes számolás azzal és a leggyőzedelmesebb szembenézés vele. Ez a nevelés legnagyobb felelősséggel törekszik arra, hogy a gyermekben szunnyadó képességeket és adottságokat kifejlessze, öntudatosítsa, de egyben mások szolgálatába is állítsa. Az egyéniség biztosítása mellett elismeri azoknak az emberi közösségeknek létjogát, amelyekben az ember valódi élete zajlik, amelyeknek védelme alatt és keretei között biztosítható az emberi élet, és ezeket a társadalmi kereteket új emberekkel akarja céljaik igazi szolgálatára segíteni. Minél öntudatosabban történik ez a keresztyén nevelés, annak nyomában annál jobban kifejlődött egyéniségek támadnak és lépnek be a legkülönbözőbb emberi társadalmi közösségekbe, hogy ott igazi felelősséggel tudják szolgálatukat embertársaik javára betölteni.

3. Mit jelent ez a keresztyén nevelési gondolat a mi *sajátos kisebbségi helyzetünkben*? Mindenek előtt *belső bizonyosságot* nyújt a nevelés szerteágazó kérdései között. Ez a biztonság először is abban mutatkozik, hogy az időbeli akadályok fölött meglátom azt a célt, amelyért minden esetben és minden körülmények között lehet és kell szolgálni. Gyermekem egyéni boldogulását igazán csak úgy tudom munkálni, ha a keresztyén nevelési parancsnak engedelmességek, Istennek tartozó felelősséggel munkálkodom azon, hogy gyermekem egyénisége minél teljesebben kibontakozzék, és ő ezzel a kibontakozott egyéniségével beleállhasson minden igazi közösség szolgálatába. Minden idői nehézségünkön csakis ez az örökkévaló és éppen ezért mindig alkalomszerű szempont tud keresztyénül segíteni. Mi azt mondjuk, hogy nem érdemes gyermekünknek különös és magasszínvonalú nevelést adni, mert a mai körülmények között úgy sem találhatja meg azt az életpályát és életszínvonalat, amely arányban van képzettségével. Ezzel szemben a keresztyén nevelői gondolat azt mondja, hogy az ember értékét nem az általa elnyerhető állás, hanem az öntudatosított és kifejlesztett képességeknek mások javára

való felhasználása méri meg. Nekünk nem azért kell nevelést adnunk gyermekeinknek, hogy neveltetésük által pozíciót biztosítsunk számukra, hanem azért, hogy minden képességükkel öntudatosan és felelős módon szolgálni tudó, igazi emberekké tudjanak lenni. Az ilyen emberek Isten gyermekei, és nekünk nem szabad felednünk, hogy Istennél nagyobb protektor, befolyásosabb valaki nincsen. Ő minden esetben és minden bizonnyal ad élettehetséget annak, aki az iránta való engedelmisségben és a benne való bizalomban nevelődött fel. A mai különféle kalandos, negatív gondolatokkal szemben egyedül a keresztyén gondolat mutatja meg, hogy *mi az állam jelentősége az ember életében*. Ez a gondolat pontosan kijelöli az állam helyét Isten világrendjében és kötelez az állam tiszteletére. A keresztyén nevelés céljában benne van a jó állampolgári nevelés igénye is, de az állami nevelés által hangoztatott nevelői célt igazi tartalommal csak a keresztyén nevelés tudja megtölteni. Ez a nevelés rámutat arra, hogy az államot ne önmagáért való, vagy üres életkeretnek, hanem a benne élő polgárok javát szolgáló közösségnek kell tekintenünk. A keresztyén nevelés az állampolgári nevelésben mindig a polgárrá, az egymás külső javán munkálkodó emberré való nevelést hangsúlyozza. A keresztyén nevelés a leghatalmasabb emberi közösség, az állam mellett mindig döntően hangsúlyozza az *egyházi közösség* történelemfeletti, isteni valóságát. Az időben élő embert föléje emeli az időnek és ráállítja azokra az örökkévaló alapokra, amelyeken a legzordonabb történelmi válságok közt is biztonságban tud megállani. Nem lehet kellő mértékben hangsúlyozni, hogy ma komoly egyházi nevelés nélkül egyáltalán nem tudjuk gyermekeink jövőjét és életét biztosítani. Csakis az egyház lelki nevelésén keresztül tudja megtalálni ifjúságunk azt a kemény, szilárd lelket, amely képes megtartani a mostani örvénylő változások áradatában, és amely által, minden társadalmi, szülei és foglalkozásbeli ellentétet legyőzve, valóban testvér tud lenni. És ez a keresztyén gondolat tud megtanítani arra, hogy a társadalom különböző életnyilvánulásaiban: munkában, közterhek és hivatalok vállalásában ne a saját magunk tisztességtelen előrehaladásának alkalmait, hanem a mások iránti szolgálat és segítség tereit lássuk. Csakis az így élő keresztyén emberek tudják helyreállítani azt a kölcsönös bizalmat, megerősíteni azt az összetartást, amely alapja minden közösségi életnek, így a mi kisebbségi életünknek is. De ez az élet nem alakulhat ki addig, amíg nem neveljük rá magunkat és gyermekeinket. Öntudatos és igaz keresztyén neveléssel válik valóra az igazi kisebbségi élet, és alakulnak ki azok a sajátos életszerveink, amelyek jövőnket és benne gyermekeink jövődjét is biztosítani tudják. Végül higgyük el, hogy ezzel a neveléssel *gyermekeink boldogságát* is leginkább tudjuk elősegíteni. Valóban boldog jövődjé lesz azoknak a gyermekeknek, akiket komoly, öntudatos, a való helyzettel számoló, illúzióktól mentes nevelő munka fog felkészíteni éppen arra az életre, amelyet nekik kell élniök. Boldogtalanságra, belső meghasonlásra neveli a szülő gyermekét, ha naiv álmokban ringatódva, minden másra való tekintet nélkül, a magános életsikerekre igyekszik előkészíteni. *Igazán boldoggá csak azt a nemzedéket tudjuk tenni, amelyiket megtanítottuk a világot reálisan látni, amelyet rásegítettünk*

minden képességének és adományának öntudatos használatára, és amelyiket bele tudunk állítani a közösség igazi szolgálatába.

Ennek a nevelői célnak kell minden itt élő magyar szülő és nevelő előtt állania.

II.

A neveléssel kapcsolatos másik kérdésünk az, hogy *ki nevelje és milyen nevelői tényezők hatásának tegyük ki a gyermeket és az ifjúságot?*

Az ősi nevelési szerv a család és a családon belül a szülők. Tulajképpen minden más nevelési szerv a családnak a kivételése, meghoszszabítása, több család nevelői munkájának összetétele. Miért van ma akkora bizonytalanság a neveléskérdések körül? Azért, mert a nevelés és a nevelő tényezők munkája elveszítette szerves kapcsolatát a nevelés ősi fészkeivel, a családdal, mert a család is vagy lemondott az öntudatos nevelés igényéről, vagy nem tudta követni azokat a kényszerű nevelési igényeket, melyeket legelső sorban az állam állított a gyermekekkel szemben. Ma, amikor annyi nevelési tényező akarja teljes mértékben meghatározni és formálni a felnövekvő ifjúság életét, a keresztyén nevelői gondolat mindennél hatalmasabban és erőteljesebben hangsúlyozza, hogy a *nevelésbeli egyensúlytalanságok, ferdeségek és egyoldalúságok csakis az öntudatos családi neveléssel oldhatók meg.* Ennek a komoly családi nevelésnek azonban tartalmat és célt kell adni. A családi nevelés nem tarthat csupán addig, míg a gyermek iskolába kerül; folytatódnia kell mindaddig, míg valaki ki nem lép a család kötelekeiből. Nem merülhet tehát ki abban, hogy számbaveszi és ellenőrzi a családon kívülálló nevelői tényezők munkáját. A családi nevelésnek sokkal többnek kell lennie, mint az iskolában meg nem kapott pofonok és szidások kiosztogatásának. *Magyar nemzeti kultúránk* ápolóinak és továbbadóinak hovatovább családi otthonainkat kell tekintenünk. Csodálkozunk kell, hogy még egyetlen művelődési, vagy nevelési szervünk sem alkotta meg az itt élő magyar családok könyvét, amely egyúttal a családi nevelés egyik legfontosabb eszköze is lenne. Csakis az egészséges családi közszellem tudja ifjúságunk lelkületét a *kisebbségi életre alkalmassá* tenni. A családban kell az ifjúnak megtanulniuk az engedelmes, áldozatos, másért élő *szolgálat* értékét. Ahol a család elveszítette az életkedvet, ahol a családi tűzhely körül az ifjú csak örökös sopánkodást hall, onnan vagy elmenekül, vagy maga is hasonló sötétlátásba süllyed. A családban kell az ifjúságnak megtanulnia a *munka szeretetét* és megbecsülését. Sajnos, az elpuhult, modern család félti és óvja az ifjakat a munkától, pedig a napközben végzett pár órai komoly házimunka és a szünidők komoly elfoglaltságban való eltöltése mérhetetlen szellemi tőkét, néha tekintélyes anyagi hasznot is jelent a család és ifjú számára. A családban kell megtanulnunk, hogy minden munka értékes, legyen bármi is a formája, és nem kell majd szégyenlenünk, ha magasabb képesítéssel egyszerűbb munkát kell elvégeznünk. Annál több örömmel lesz tele a családi ház, minél komolyabb és öntudatosabb munkába kezdenek a szülők. De ezt a munkát minél korábban meg kell kezdeni, és ha megkezdettük, sokkal öntudatosabban kell végez-

nünk. Ismétlem, komoly és tartalmas családi nevelés nélkül minden más nevelési munka elveszíti értékét, és igen könnyen nem hasznára, hanem ártalmára lehet gyermekeinknek.

2. A család után az iskola a másik fontos nevelői tényező. A legszembetűnőbb nevelői kérdések éppen az iskolával kapcsolatban merülnek fel bennünk. Mire való az iskola, mit adhat a gyermekeknek és mit várhatunk tőle? Ma általában bizonyos magasabb életlehetőségekre képesítő bizonyítványt, vagy hasznos szakismereteket szoktunk az iskolától várni. Az elemi iskola felkészít a középiskolára, annak végeztével eljutunk az egyetemre. Mivel az iskoláztatás drága, joggal el is várjuk, hogy az iskola pénzünkért bizonyítványt adjon gyermekünk kezébe. E mellett *gyakorlati* nevelést várunk az iskolától, haragszunk, ha olyan ismereteket is közöl, amelyeknek a gyermek közvetlen gyakorlati hasznát nem veszi. Miért kell latin nyelvet, magasabb matematikát tanulnia, hiszen úgy sem lesz a mi gyermekünkéből latintanár, vagy számtantudós; mi valami gyakorlati pályára szeretnők őt küldeni. Ezek a gondolatok az iskola céljának helytelen felfogásából származnak. Az iskolai munkának központjában kétségkívül az ismeretek közlése áll. De az ismeretek közlése önmagában még nem cél. Az ismeretek közlésével kettős célt szolgál az iskola: egyfelől arra törekszik, hogy az emberi élet legkülönbözőbb területeiről összegyűjtött ismeretekkel öntudatosá tegye az ifjú minden szellemi és testi képességét, másfelől azt akarja, hogy ezeken az ismereteken, mint nyitott ablakokon keresztül, megismertesse az ifjúsággal a világot, amelyben él. Az emberi élet legnagyobb és legfontosabb adománya a gondolkodó képesség. Minél fejlettebb, öntudatosabb, hajlékonyabb, kezdeményezőbb erejű ez a képesség, annál több életsikere lesz annak, aki azt hordozza. Nos, mivel lehet az emberi elmét jobban csiszolni, mint éppen a legelvontabbnak és legfeleltesebbnek látszó tudományokkal? Mi tanít meg jobban a logikus és helyes gondolkozásra, mint a latin nyelv belső törvényszerűsége, vagy a matematika? Valahol olvastam egy cikket arról, hogy a kereskedelmi életben sokkal inkább megállják helyüket azok, akik nem kereskedelmi szakiskolát, hanem főgimnáziumot végeztek. Miért? Azért, mert a gimnázium sokkal inkább kifejlesztette a kereskedelmi élethez szükséges gyors és pontos gondolkozást, mint a kereskedelmi iskola szakképzése. Viszont a gimnáziumi munkával kiképzett elme roppant gyorsan meg tudja tanulni azokat a formális szakismereteket, amelyek a kereskedelmi pályához szükségesek. Milyen fiatalságra van szükségünk? Feltétlenül olyanra, amelyik minden adott *emberi képességét kifejlesztette*, amelyik minden adott és kifejlesztett emberi képességével *öntudatosan élni is tud*. Az iskola ezt a munkát végzi, ezt a munkát követeljük ma az iskolától. Ne jó bizonyítványt, hanem öntudatosított embereket várjunk az iskolától. Csakis az az ember ismeri és ismerheti az életet, akinek minden emberi képessége öntudatosá van téve, mert az ember a szellemi képességein keresztül kapcsolódik bele a világ életébe. Nos, az iskolai munkától éppen azt várjuk el, hogy magának az ezerágu valóságnak ismeretére készítse fel a gyermekeket. Mi magunk otthon azzal pótoljuk ki az iskolai tanító munkát, hogy az ismeretanyag és az ismeretanyag által kifejezett élő valóság

között teremtsük meg a szerves kapcsolatot. A családi nevelésben kell megadni a gyakorlati alkalmat, hogy az iskolai tudást az ifjúság fel is használja.

Végül nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az iskolában *közösségi nevelést* kap az ifjúság. A jó iskola egészséges szellemű osztályai pár hét alatt közösségi lényé gyúrnák az önző individuálistákat, vagy lehetetlenné teszik számukra az életet. Sok-sok áldás fakad iskoláink osztályainak demokratikus szelleméből. Ahol öntudatos tanári munka irányítja ezt a kis közösséget, ott valóban a nagy közösségi élet kis modelljévé, gyakorlóterévé lehet tenni az iskolát, ennek pedig sokkal nagyobb jelentősége van mindenkire nézve, mint az igazságtalanul követelt, vagy megszerzett jó bizonyítványnak. A bizonyítvány is annál jobb lesz, minél inkább öntudatosodik a gyermek képessége az iskolában, minél inkább megismeri a való világot és megkezdi első lépéseit társadalmi téren. Az igazi sikeres diákélet titka: rájönni saját egyéniségünk páratlan értékeire, rádöbenni a való élet tényeire és öntudatosan bekapcsolódni egy sokszor szeszélyes, kiszámíthatatlan közösségnek, az osztálynak életébe. A szülők arra segítsék a gyermekeket, hogy az iskolát így tudják nézni.

3. Az iskola mellett egy egész csomó *szabad nevelői munkaközösségben* kell gyermekeinknek részt venniük. Ezek közül azokban, melyeket az állam létesített, kötelező ifjaink részvétele, az egyházak pedig egyéni jószándéktól teszik függővé az általuk kitűzött szabad keretekben való részvételt. Ezekkel a szabad keretekkel minél öntudatosabban kell élni ifjúságunknak, mert ezek tanítják meg őt az igazi, egymásért szolgálni tudó társadalmi életre. Itt látja meg az ifjú azokat a módokat, amelyeken keresztül *életté tudja tenni az iskolában szerzett elméleti igazságokat*. Itt lehet a tanult anyag és az élet közötti szerves szálakat is meghúzni. Ne tekintsük tehát ezeket az alkalmakat olyanoknak, amelyek haszontalanul rabolják el gyermekeink szabad idejét. Ezekon a mozgalmakon keresztül ismeri meg az ifjú az *ifjúság* sokszor egész világra kiterjedő *nagy közösségét*, amint ezt pl. a cserkészetben, vagy a különböző egyházak ifjúsági világmozgalmaiban lehet látni. Mostani kisebbségi helyzetünkben különös jelentősége és súlya van minden ilyen szabadkeretű ifjúsági mozgalomnak. Ha öntudatosan tudunk azokkal élni, kimondhatatlan áldások fakadnak nyomukban.

4. Döntő befolyású nevelői tényező továbbá maga az egész *társadalom*, az az általános emberi közösség is, amelyben gyermekeink és ifjaink benne élnek. Semmi sem alakítja ifjúságunk életét annyira, mint az őket körülvevő társadalom. Nagyon jó lenne, ha a társadalom a legértékesebb élethatásokkal gazdagítaná az ifjúság életét. Sajnos, ennek éppen ellenkezője tapasztalható. Az ifjúságot természetesen nem lehet a társadalomtól elzárni, sőt minél inkább el akarjuk szigetelni, annál inkább fog iránta érdeklődni. Mi csak azt tehetjük, hogy *megnyitjuk az ifjúság szemét*, hogy a társadalmi életet kritikával tudja nézni, a káros hatásokat elhárítani, az értékes megnyilvánulásokat mérlegelni képes legyen. Alkalmat kell adnunk az ifjúságnak arra, hogy *lásson igazi, helyes és tiszta társadalmi életet*, hogy ennek értékéről és a másik társadalmi élet értéktelen-

ségéről meg legyen győződve. Nem elég, ha a szülő és iskola tiltja az ifjakat a rossz társaságtól; nekik maguknak kell alkalmat adniok arra, hogy az ifjúság igazi társas alkalmak között tudjon élni.

E mellett azonban mindent meg kell tenni, hogy a *társadalom közszelleme megváltozzék* a nevelési kérdések és tényezők megítélésében. Hogyan várjunk annak az iskolának tanáraitól igazi nevelői hatásokat, amelyeknek nevelőit éppen mi tesszük gúny tárgyává gyermekeink előtt az ebéd utáni csemegézés közben? Hogyan követelhet az a társadalom komoly nevelői munkát a tanároktól, amelyik mindent megtesz, hogy a nevelői munkát sajtóban, irodalomban és közbeszédben minden tekintetben lekisebbitse? Itt nem a féltett tanári tekintély megvédéséről, hanem fontos nevelési érdekek védelméről és ápolásáról van szó.

Végül a *barátkozásnak*, mint nevelési tényezőnek is óriási szerepe van az ifjúság életében. Különösen a kamasz korban senki sincs az ifjúra nagyobb hatással, mint éppen a barátja. Ebben a korban meginog a szülők és tanárok iránti bizalom: ők megcsontosodott, vén emberek, akik nem tudják az ifjúságot megérteni, éppen azokat a kérdéseket titkolják el az ifjúság előtt, amelyek őt leginkább érdeklik, viszont a barátok felvilágosító munkája, pad alatt tovább adott könyvei minden titkot felfednek az ifjak előtt. Módomban volt tapasztalni, hogy egy más iskolából kicsapott kamasz mekkora tekintélyre tudott szert tenni a jámborabb régi osztálytársak között. Ezen a veszedelmen csakis úgy lehet segíteni, ha mi nevelők és szülők próbáljuk meg tanítványaink és gyermekeink barátaivá lenni. Nem könnyű, de végtelenül hálás feladata ez minden nevelőnek. Már jó korán meg kell előznünk, hogy mások világoztassák fel gyermekeinket, és rá kell segítenünk az ifjúságot arra, hogy az igazi barátság milyen áldások forrásává lehet. Éppen itt van óriási jelentősége azoknak a szabad ifjúsági nevelői közösségeknek, amelyeket iskoláink munkába állítanak.

Mennyi keretben folyik ifjúságunk nevelése: iskola, egyház, szabad közösségek, barátok, társadalmi alakulatok! Ezek mind az ifjúságunk életének formálására törekszenek. Csakis a komoly családi nevelés tudja ezt a sokágú munkát egy ágba összefogni, és kipótolni mindazt, ami ezeknek a közösségeknek munkájából hiányzik.

III.

A hivatásos nevelők szolgálhatnak bő példával arra nézve, hogy milyen összevisszaság uralkodik ma a nevelés *módszeri* kérdései körül. Szemünk előtt mondják ki a halálos ítéletet alkalmasnak bizonyult módszerek fölött és folynak kísérletek új módszerek kipróbálására és meghonosítására. De jelenleg nem az a célunk, hogy erről az inkább pedagógiai, mint nevelési kérdéstről tárgyaljunk. Főkérdésünk az: *miképpen lehet a különböző nevelő tényezők munkáját a családi nevelésben egyensúlyba hozni és kiegészíteni?*

Minden nevelői módszer közül legértékesebb a *személyes hatás*. Az iskolai élet mechanizmusát semmivel sem lehet sikeresebben kiegészíteni és ellensúlyozni, mint azzal a személyes hatással, amelynek gyakor-

lásában elsősorban a szülőknek kell előljárniok. Nincs jogunk gyermekeinktől azt remélnünk, hogy mások legyenek, mint amilyenek mi vagyunk. Várhatjuk-e, hogy gyermekeinkben üdébb, tisztább lélek lakjék, ha mi nem akarunk érettük megváltozni? Olyanokká kell lennünk, mint amilyenekké gyermekeinket akarjuk tenni. De nemcsak a szülőknek, hanem a társadalmi szervezeteknek minden nevelői munkának alapja: munkaadónak, hivatalfőnöknek, a társadalmi szervek vezetőinek olyan példásan kell élniök, hogy minden magatartásukat, mint követendő állíthassák ifjúságunk elé. Az első módszeres fogás tehát egész életünk megváltoztatását kívánja.

A másik módszeres lépés, amelyet követnünk kell, az ifjúság *gyakorlaltása, szoktatása, munkába állítása*. Azt a nagy intellektuálist, amelynek iskolás nevelésünk rabul esett, semmivel sem tudjuk jobban ellensúlyozni, mintha családi közösségünkben vagy szabad nevelő alkalmaink között mindent megteszünk, hogy ifjúságunk határozott tevékenységeket végezzen a nevelői munkában elsajátított gondolat, szándék és terv élletté és gyakorlattá változtatására. Egészen fiatalon bele kell az ifjúságot gyakorlaltatni abba, hogy egyetlen tisztességes munka sem szégyen, hogy felnőtt korában se essék kétségbe, ha esetleg „rangon aluli” munkakört kell betöltenie.

A *jó könyvről való gondoskodás* elengedhetetlen feltétele kisebbségi népközösségünk nevelői munkájának. A jó könyvet meg kell írni és el kell juttatni az ifjúsághoz. Külön kérdés tárgyává lehetne tenni az ifjúsági irodalom problémáját. Ez most nem célom. Nekünk, mint közösségnek, számba kellene vennünk, hogy milyen könyvei vannak a mai ifjúságnak és milyen könyvekkel kellene legsürgősebben kipótolni a meglévő könyvek sorozatát. Kimondhatatlanul nagy szolgálatot teljesítene az, aki ezt a kérdést kellő felkészültséggel és külső lehetőséggel kézbe tudná venni. Annak ellenére, hogy hivatásos ifjúsági íróink alig vannak, mégis az a helyzet, hogy sok olyan könyvünk van, amelyiknek el kellene jutnia az ifjúsághoz, és ezek azért nem jutnak el, mert a kérdést nem látjuk a maga teljes súlyában. Egy jó könyv néha egész életre meg tudja életünket határozni; hogy a rossz könyvek mit rontanak, arról nem akarok most beszélni.

Mindennél fontosabb lenne, hogy fiaink közvetlen tapasztalattal ismerjék meg azt a földet, melyen élniök kell. Föltétlen gondoskodnunk kell arról, hogy gyermekeink és ifjaink a körülményekhez képest kisebb vagy nagyobb *utakat* tudjanak tenni. Istennek hála, ifjúságunkban a cserkészlet egészséges útmutatásokat és ösztönzéseket ébresztett ezen a téren. Intézményes és családi nevelésünkbe szervesen kell beleiktatnunk a hosszabb vagy rövidebb utazásokat, kirándulásokat. Ezek az alkalmak nemcsak arra adnak lehetőséget, hogy ifjaink látóköre táguljon, hanem feltétlenül közelebb hozzák egymáshoz a szülőket és gyermekeket, a tanítókat és gyermekeket.

Végül el kell jutnunk oda, hogy *minden intézményünk és minden egyes sorstársunk* minden tekintetben szívére vegye és legkomolyabb felelőssége tárgyává tegye kisebbségi nevelésünk ügyét. Világosan kell látnunk, hogy új helyzetünkben mindaddig nem számíthatunk igazi élet-

sikerekre, amíg itteni életünk titkát magunk és közösségünk számára meg nem oldottuk. Azt pedig váltig vallom, hogy egy új életformában semmiképpen sem tudunk boldogulni, amíg arra rá nem nevelődtünk, amíg arra gyermekeinket rá nem neveltük.

A nevelés kérdése körül tapasztalható sok bizonytalanságunk szerves következménye annak az általános bizonytalanságnak, amelyben minden tekintetben benne vagyunk. Olyan mértékben fog csökkenni általános bizonytalansági érzésünk, amilyen mértékben tudunk erre az új helyzetre öntudatosan ránevelődni és másokat is ránevelni. Ezen a ponton függ össze egyéni sorsunk és kisebbségi sorsunk, gyermekeink jövőjének és kisebbségi nevelésünknek kérdése.

Ez az előadás tapogatódzva, de talán mégis rá tudott valahogy mutatni azokra a nagy közösségi és egyéni érdekekre, amelyeknek sikere nevelésünk sikerétől függ. Szavaim abból a hitből születtek és azt a hitet akarják megerősíteni, hogy az időbe belevágó, örökkévaló alapokon nyugvó nevelésnek mindennél nagyobb szerepe van abban, hogy egy nehéz, sötét korban gyermekeinket és a hozzájuk fűződő igazságos életérdekeinket meg tudjuk védelmezni és rajtuk keresztül teljesebb jövődőlert tudjunk munkálkodni.

László Dezső.

Vándoranekdoták.

A Múzeum-Egyesület 1937/38. évi téli előadássorozatára kitűzött előadás.

Könyvekben és a mindennapi társas érintkezésben bőven vetődik elénk a rövid cselekményű anekdota, amelynek tudvalevőleg az a lényege, hogy valamely keresetlenül és közvetlenül elbeszélte esemény tükrében személyek, korok vagy szellemi áramlatok jellemző képét igyekszik lelki szemünk elé állítani. Aki meg akarja érteni az anekdota lényegét, az kettősen húzza alá ebben a meghatározásban az esemény fogalmát. Keletkezése is arra mutat, hogy a külső történet, az esemény a legfontosabb benne. Az anekdota abból a törekvésből ered, hogy közlésre érdemeseknek látszó eseményeket olyan formában igyekszünk előadni, amely inkább a megésett dolog külső mozzanataira, mint egyéb figyelemreméltó belső vonásokra akarja a hallgató figyelmét irányítani. Az „előadás” itt szószerint veendő, tehát az előszóra vonatkozik s a „hallgató” is szándékosan használt kifejezés. Az anekdotának ugyanis fontos tartozéka a szóbeli közlés, a közvetítésnek ez a módja pedig a minden fölöslegest mellőző rövid előadásmódot kedveli, föltétlen világosságra, érdeklődést keltő élénkségre, sőt csattanóságra törekszik. Az írásba rögzített anekdota is ezekhez a föltételekhez szabja terjedelmét és megjelenését: a szorosra vont rövidséghez és a szűkre mért világos szerkezethez, mert tudja, hogy a túlságos elnyújtás gyöngíti nyomatékosságát, a bonyolultság lerontja hatását.

Az eseménytől, amely az anekdotának kizárólagos tartalma, azt kívánjuk meg, hogy jellemző legyen. Mellékes, hogy víg-e vagy szomorú, komoly-e vagy humoros, érzelmes-e vagy tárgyias, — tetszés szerint lehet akármelyik, — csak annak a követelménynek feleljen meg, hogy a parányi terjedelemben zsúfolt s könnyen áttekinthető bonyodalmat csattanós megoldáshoz juttassa. Azzal sem törődünk, hogy a figyelmet feszítő eleven eseményke, amely csupán a cselekmény szövéseivel és az előadás keresetlen művészetével, népies életszemlélettel és népies szellemű bölcseséggel embereket, népeket, osztályokat, körülményeket, eljárásokat, felfogásokat, hangulatokat drámai élénkséggel jellemez, megtörtént-e vagy nem történt meg, csupán annyit várunk el tőle, hogy a kigondolt mozzanatok a valószínűség határát át ne lépjék és kerek szerkezetű egészzé kapcsolódjanak. Ez az anekdotának legfőbb gondja, el nem hanyagolható feladata. Ügyel is rá lelkiismeretesen: az eseményt történeti személyekhez vagy társadalmi osztályok jól ismert tipikus képviselőihez fűzi, többé-kevésbé pontosan megjelölt helyhez rögzíti vagy időhöz köti. Ilyen módon nem is téveszti el hatását, mert a hitelesség látszatával rokon-szenvet szerez, figyelmet kelt, érdeklődést ébreszt. Maradandóságának

titka, elnyühetetlenségének alapja az, hogy ezeket az esetleges külsőségeit bármikor könnyen fölcserélheti és a változó körülmények szerint módosíthatja.

A rövid esekeményü anekdota, amely többnyire elmés fordulatokkal, élcés eszközökkel, tréfás jókedvvel, könnyed, jóízű előadással dolgozik, sohasem törődik azzal, hogy szerepvivőit közvetlenül jellemezze, s az is távol áll tőle, hogy problémákba mélyedjen, vagy lelki bonyodalmakat feszegessen. Nem akar az élet nagy kérdéseibe irányítólag beleavatkozni, sem pedig arra nem törekszik, hogy az erkölcsök megjavításával az emberi lelkületet jobbra és szebbé tegye. Semmi tudós szín rajta, semmi erkölcsi szándék, semmi nagyravágyás nincs benne, csak az az igénytelen vágy vezérli, hogy tárgyilag érdekes és újszerű események művészivé formált elbeszélésével az emberi életről jellemző felvételeket készítsen, velük szórakoztasson és jókedvre derítsen.

Ez a kedves kis műfaj megterem az élet minden alkalmán, az irodalom távoli és közeli legkülönfélébb területein. Az ó-francia fabliauköltőktől Shakespearén és Molièren keresztül Toljstojig, Jókaiig és Móra Ferencig mindig és mindenütt virágzott és tudott érvényesülni. Nincs is más műfaj, mely hozzámérhető szaporasággal tenyésznek mindenfelé, nincs más irodalmi genre, amelynek szélesebb és hálásabb közönsége volna. Kunyhókban és palotákban, az egyetemi katedrákon és a parlamentben, a zöldsasztalnál és a fehérasztalnál mindenütt derüt sugároz felénk az anekdota. A politikában, tudományban, szószéken és színpadon éppúgy szóhoz jut, mint amilyen saajátságos fűszere a társalgásnak. Tehát nem az írásbeliség, hanem az élőszó az igazi életeleme. Ami nyomtatásba kerül, elenyészően csekély hányada annak a rengeteg tömegnek, amely szájról szájra kalandozik, míg végül is az emlékezetben elenyészik. Formája is az élőszóban alakul ki és csiszolódik szerkezetben.

Legnehezebb arra a kérdésre válaszolni, hogy hol és miképpen terem az anekdota, s ki tarthat rá tulajdonjogot. Ez csaknem mindig meghatározhatatlan. A műfajnak ezt a saajátságát legjobban megvilágítja az az anekdota, amely Deák Ferenc medvéjéről szól. Az egyik pesti újság 1870-ben a következő tréfás történetkét közölte:

„Deák Ferenc a tavaszi napok beállta óta ismét rendes vendége a városligetnek. Legújabban azonban az állatkert látogatója, s különösen egy új vendég, a bozontos medve nyerte meg hajlamát. Deák Ferenc fölzsemlyézve szokta fölkeresni a medve-ketrecet; esernyője végére szúr egy-egy darabot s úgy nyújtja be pártfogoltjának. A minap ismét egy nagy darab zsemlyét tűzött az esernyő végére; hanem a mackó ezúttal nagyon udvariatlanul viselkedett, mert nemcsak a zsemlyét, de az egész ernyőt is bekapta a ketrecbe s darabokra szaggatá. Az öregúr jóízűt nevetve mondá:

— Ejh, ejh, hát a medvevilág is tud hálátlan lenni! — És esernyő nélkül távozott.

Eddig a történet. Deák Ferenc, mikor baráti körben felolvasták előtte, ezt mondta rá:

— A dolog igaz, magam láttam. Csak az a kis különbség van benne, hogy nem annyira velem történt, mint egy öreg asszonysággal.

Aztán nem is medve volt a ketrecben, hanem majom. Aztán nem is az esernyőt kapta el, hanem az asszonyosság kalapját. Az asszonyosság nagyon sajnálta a kalapot, de hogy valamit szólt volna, azt nem hallottam... Egyéb részleteiben az egész történet való, — végezte alig észrevehető mosolygással.”

Ez a kis történet elég szemléletesen érzékelteti az anekdota keletkezését. Az esemény, melyet az anekdota előad, a maga egészében nem való, de rendszerint van valami olyan magva, mely az életben gyökeredzik, s ezt a kitünő elbeszélők — született anekdota-tehetségek — természetes műérzéke addig forgatja és csiszolgatja, míg az életből ellesett elemek művészi egységbe csoportosulnak. A hivatásos író, költő és művész mindig készen kapja az anekdotát, s feladata csupán annyi, hogy kibontsa, kifejtse, elrendezze és a magasabb igényeknek megfelelően tökéletesítse. Az anekdotát nem csinálják, az anekdota terem. Talaja a néplélek, tulajdonosa a népközösség.

Ez az a pont, ahol tárgyalásunk belekapcsolódik az anekdota legjellegzetesebb vonásába, vándorló természetébe. Mint a népdal és a népmese, mint a közmondás és a szólásmód, az anekdota is nyugtalanul kóborolja a világot. Térben és időben gazdagon és meglepő változatossággal zajlik az élete. Az ötletes élce, az elmés tréfa, az emberi gyarlóságokon megértően mosolygó vagy az életviszonyokat derűs szemlélettel tekintő anekdota, a tapasztalati igazságokon nyugvó példa s az erkölcsiség örök törvényeit találóan kifejező parabola nem merül feledésbe s nem ragad meg egy helyen elszigetelve, hanem országról országra vándorol, világrészből világrészbe kerül, időről-időre, népektől népekhez kalandozik. Kifürkészhetetlen módon hol itt, hol ott üti fel fejét, s ha nem sikerül is áttörnie a nyelvterület határait, szájról szájra száll, nemzedékről nemzedékre hagyományozódik. Vetődjék a földkerekség bármely pontjára, mindjárt gyökeret ver s rögtön otthon érzi magát. Utjában természetesen sok módosuláson megy keresztül. Egyszer formája sínyli meg az ideodahányódást, máskor tartalmát viseli meg rendellen életmódja, de szívos természete általában veszteség nélkül állja a vándorlás viszontagságait. Sőt rendszerint még új vonásokba is öltözködik, friss színekbe takarózik, mert csodálatos rugalmassággal símul minden környezethez: bármely korhoz, bármely ízléshez és bármely helyhez, a különféle szemléletekhez és az eltérő világnézetekhez. Az anekdoták végrendelet nélkül meghalt örökhagyók, kiknek szellemi kincsein az egész világ egyformán osztozódik. Örök hangulatfoszlányok, amelyek minden idők emberének a lelkén átsuhannak. Ez a magyarázata annak, hogy Keleten és Nyugaton, az ókorban és a középkorban, az újkorban és a közelmúltban csaknem azonos mozzanatokkal jelentkező anekdotás történetekre akadunk, egy és ugyanazon típusnak különféle változataira. Ezeket érdemes mindig egybevetni és összetételüket megvizsgálni, mert jellegzetesen verődnek vissza rajtuk a helyszíni sajátságok, az időbeli távolságok és a különböző művelődési körök elkülönítő vonásai.¹

¹ Az anekdota részletesebb műfaji jellemzését l. a szerző *Anekdota* c. tanulmányában, mely a *Magyarság Néprajza* III. kötetében jelent meg (Bp. 1935).

Vannak anekdoták, melyek évezredek óta barangolnak, és sereggestül nyomulnak elénk olyanok, amelyekben messzire nyúló s különféle származású elemek mutatkoznak. Ha nem sajnáljuk az utánjárás fáradtságát s az aprólékos széttekintgetést a kimerítően hosszú útvonalakon, igen érdekes kapcsolatokat és vonatkozásokat deríthetünk ki az elénk vetődő s gyanútlanul eredetieknek látszó darabokból. Azonban bármily szépen és bármily hosszasan fejtegetjük is az anekdota vándorló természetét, megközelítőleg sem lehet olyan megfoghatóvá tenni, mintha néhány példán bemutatjuk világotjáró nyugtalanságát és időt álló frissességét. Lássunk tehát néhány szemelvényt a vándoranekdoták sokaságából.

1. Az 1514. körüli időben készült *Cornides-kódexünk* 113—114. lapján lejegyzett húsvétvasárnapi predikációból szakítjuk ki a következő anekdotás apróságot.

A hitszónok örömmel hirdeli hallgatóinak Krisztus feltámadását s egyszer csak — szószerint — így kiált fel:

— De kérdezik, hogy Urunk Krisztus miért jelenté meg először az ő feltámadását asszonyállatoknak? Feleltetik erre: tevé ezt Idvezítőnk azért, mert azt akarta, hogy az ő feltámadása megjelentetnék egyebeknek. De miért asszonyállatok titkot nem tarthatnak, de valamit hallanak, azt legottan megjelentik egyebeknek, azért akará Urunk is az ő feltámadását először megjelenteni asszonyállatoknak, hogy hamarabb kihirdetessék.

Ha valakinek mai felfogása és ízlése megütköznék azon, hogy az asszonyi fecsegést éppen a legkomolyabb formájú templomi szentbeszéd csípkedi meg, annak megmagyarázhatjuk, hogy ez csak mai nézőpontból tűnik fel furcsának, s annak nemismeréséből ered, hogy a középkor utolsó szakában, de még a XVI. században is általános szokás volt az ú. n. risus paschalis. Ez abban állott, hogy húsvétnapján az Üdvözítő feltámadásának öröme a hitszónoknak valósággal kötelessége volt hallgatóságát megnevetetni. Hogy ezt ki miképpen vitte végbe, az egészen találékonyaságán fordult meg. Az 1599. év húsvétvasárnapján pl. a németországi eichsládti pap a szószékről így szólt híveihez:

— Most régi szokás szerint egy vidám históriát kellene elbeszélnem, de semmi eszembe nem jut, tehát csak annyit mondok, hogy tartsák fel kezüket azok az asszonyok, akik be merik vallani, hogy férjük a rabigájuk alatt görnyed, s mondják azt, hogy juch! Amikor alig 4—5 engedett a felszólításnak s az is igen bátorlalanul viselkedett, maga a pap emelte fel kezét „juch“ felkiáltással, amire harsány nevetésben tört ki a hallgatóság.

A spanyoloknál tudvalevőleg külön személyek voltak arra a célra, hogy a húsvéti templomi sokaságot felderítsék, a franciák pedig egy zsidót állítottak pellengérré s vele Krisztus megfeszítésének megtorlásául mindenféle csúfot űztek a templomban. Általában a tréfálkozást megfelelő alkalmakkor illő és célszerű dolognak tartották a régi predikátorok. Az egyház ugyan nem helyeselte ezt az eljárást, de a közvélemény kívánságának engedve egy darabig tűrte. Vitry Jakab francia püspök a XIII. század elején, ha arra eszmélt, hogy a hívek figyelme kimerült s némelyek már szunyókálnak, így kiáltott fel:

— Aki amott alszik, az én titkomat és tervemet ugyan el nem árulja, — amire rögtön kinyíltak a szemek, mert mindenkinek volt oka magára venni az elhangzott figyelmeztetést.

Az olasz Barletta Gábor dömés barát a XV. század második felében arról volt híres, hogy gúnyoros és komikus szónoklatokkal verte föl a hívek érdeklődését. Róla maradt fenn ez a jellemző mondás: „Qui nescit barlettare, nescit praedicare.” A mi európai hírnevű Temesváry Pelbártunk is a XV. század végén, Mátyás király idejében, ha észrevette, hogy hallgatói elálmosodtak, érdekes meséket vagy megkapó anekdotákat szőtt beszédeibe az aluszékony lelkek felébresztésére, vagy amint maga mondta: „ad excitandos dormientes“.

Mindezt csupán annak bizonyosságára soroltuk fel, hogy a Cornides-kódex predikációs anekdotáját nem elszigetelt jelenségnek, hanem a mi szellemi égövünk alá is eljutott nemzetközi jellegű művelődéstörténeti emlékek kell tekintenünk. A maga idejében nagyon ismert és elterjedt lehetett, mert kódexünk korának tőszomszédságában, a már említett Barletta és az angol Herolt dömés szerzetesek predikációiban is olvassuk, mégpedig a magyar szöveggel szószerint egyező csattanóval. Később sem ment feledésbe. Káldi György bibliafordító jezsuita hitszónokunk 1631-ben a húsvétvasárnapi predikációjában zugolódva utasítja vissza azt a feltevést, „hogy az asszonyok csácsogók levén, hamar hírét vitték mindenüvé Krisztus feltámadásának”. „Uruk nem szükkölködött senki csácsogása nélkül”, — mondja méltatlankodva a magyar jezsuita. De ha egyszer egy ilyen anekdota beveszi magát a köztudatba, sem az idő meg nem rágja, sem a tér útját nem állja. Babik József papi anekdotái között, amelyek 1890-ben jelentek meg Egerben, majd a Magyar Herkó Páter című élclap 1906. és 1910. évfolyamaiban ismét találkozunk vele, mégpedig olyan beállításban, mintha akkor és nálunk történt volna meg.

Lehet, azért olyan tartós, mivel a nők csácsogásával évődik s így alkalomszerűségét az idő soha el nem hervaszthatja. Ki hinné, hogy még a nagy Pázmány Péter kardinálist is ez a női tulajdonság hasonló gúnyolódásra készítette. A pünkösd utáni 5. vasárnapi predikációjában elbeszéli annak a tanácsosnak az esetét, akit felesége minden móddal és eszközzel, főképen szívrezzentő sírásával rá akart venni arra, hogy mondja meg, titkos tanácskozásukon mit tárgyaltak. A tanácsos erre azt a mesét eszelte ki, hogy egy pacsirta fejében aranykoronát láttak, s most azon török bús fejüket, hogy az vajjon mit jelenthet. De lelkére kötötte feleségének, hogy senkinek el ne árulja a dolgot. Az asszony természetesen hasonló kikötéssel megsúgta ezt barátjának, ez elfecsegte egy harmadiknak és így tovább. Amikor azután a tanácsos a szenátusba érkezett, ott már mindenki azzal a kérdéssel fogadta, hogy ugyan nem látta-e azt a nevezetes pacsirtát, amelyik aranykoronát visel a fején.

Aki ennek az anekdota-motívumnak pompás irodalmi értékesítését akarja élvezni, olvassa el Lafontaine *A nők és a titok* című híres meséjét, vagy a mi Mikszáthunk *Tizennégy éves szenátor* című mulatságos elbeszélését, amelyben a kis Schmidt Miklós anyjának faggatásai elől, aki mindenképen tudni szeretné a szenátus határozatát, azzal a füllentéssel tér ki, hogy a tanács iménti határozata értelmében ezután minden férfi két

feleséget tarthat, amiből aztán szörnyű bonyadalmak származnak, s aki ennyivel sem elégszik meg, vegye elé a Kr. u. I. században élt Plutarchos *De garrulitate* című munkáját, ahol a Pázmány-Mikszáth-féle anekdotának kétezeréves pontos mását találja meg. Ha ezeket azután egymás mellé sorakoztatja, meg fog győződni arról, hogy vannak tárgyak, amelyek szakadatlanul benne élnek az emberiség hálás emlékezetében, csak időnként stílust, ízlést és modort változtatnak. Azt is megmondhatjuk, hogy az anekdota e szívósságának gyökere minden bizonnyal a férfi bosszu, amely — ha nem is a valóságban, de legalább az anekdotában — diadalt ül a női fecsegésen. Mert az anekdota kiválóan férfi műfaj, benne a tréfás jókedv sokszor tombolja ki magát a nők rovására. Jellemző, hogy az itt bemutatott legrégebb magyar anekdotánk is rajtuk nevet. Annál kedvesebb ránk nézve, mert a Ráskai Lea áhitatos szívvel vetett magyar betűi őrizték meg számunkra.²

2. A sok közül kiragadott egy másik példával azt lehet bizonyítani, hogy egyes anekdoták, melyeket hajlandók vagyunk saját magunkénak hinni, sőt némelykor történeti vonatkozású és helyszíni látszatadatokkal hitelességüket erősítgetjük is, nem egyesektől s meghatározható helyekről erednek, hanem a népszellem közös kincstárából származnak.

Ennek igazolására forduljunk Mikszáth Kálmánhoz, a legnagyobb magyar anekdotázóhoz, aki különös kedvvel és hajlamossággal vonzódott mindahhoz, amiben a humor megcsillant, kincseket szedett ki az anekdotából és a művészet magaslatára emelte rendkívül sokra becsült műfaját.

Jól ismert kedves alakja volt Mikszáthnak Csongrádi Bagi József ő kigyelme, a dúsgazdag „pógár gróf”, akinek neve a múlt század végén hatalmasan csengett a magyar Alföldön. Sokat évődtek vele, de senki úgy meg nem örökölte az öregot, mint Mikszáth, amikor a frakkos történetét megírta róla. Azért hatott ez igen furcsán, mert Bagi uram állandóan egyszerű kék abaposztó ruhát viselt. A hagyományos mándlit, meg a varjukalapot világért sem cserélte volna föl mással. Csak éppen egyetlen egyszer esett meg rajta a szomorú 48 utáni világban, hogy midőn az újonnan odaköltözött megyefőnök, aki beköszöntő ebédjére a telekkönyv után állította össze a meghívottak lajstromát, őt is meginvitálta az ebédre, de a lakáj visszautasította: „tessék frakkban jönni”, — rántott Bagi uram nagy kedvetlenül nyugateurópai ruhát. Nem hagyta azonban bosszulatlanul a dolgot, mert mikor valami szózcos történetéből javában kínálná ő méltósága, Bagi uram fölemelte frakkja szárnyát s azt kezdte bemártogatni a tányérba:

— Egyél frakkom, mert te vagy ide meghíva!

Ebben pedig az az érdekes, hogy a csongrádi mándlis nábob, a frakk etetésének közismert anekdotás alakja, valóban élő személy volt (1799—1886). A Bagi-familia több ágra oszolva Nógrádban, Jászságban, Hevesben és Borsód felső vidékén ma is él. A családnak az az ága, amelyhez Bagi uram tartozott, még a török világban szerzett nemességet.

² Vö. György Lajos: *Régi anekdota a nők fecsegéséről*. Az E. Tudósító Almanachja. Cluj, 1933. 94—97. l.

Bagi János, Fülel kapitánya, II. Rákóczi Ferenc mellett harcolt, de éppen ezért vagyonát veszítette és jobbágysorsra jutott. A család régi fényét Bagi József szerezte vissza. A 48-i szabadságharc idején Csongrád város bírói székében sok borsót tört az osztrák katonai hatalom orra alá. Tipikus egyéniségű legérdekesebb példánya volt a mi aranyparasztjainknak. Nevét az egész ország emlegette, mert ahányat lépett ő kigyelme, annyi adoma támadt nyomában. Az „Üstökös“, Jókai élclapja, már 1865-ben megírta híres ökörvásárlását, amikor a kecskeméti árverésen Csazlau vándormagzatának nagy megdöbbenésére az egész gulyát megvette s rongyos tárcájából a ropogós ezreket kifizette. Jókai is tollára vette a töretlen bagaria csizmában s egy szál gatyában járó parasztot, aki egykori földesurát 200 ezer forinttal rántotta ki a bajból, s elmeséli róla, mint járta meg egyszer a német világban. A saját pusztáján passzust követeltek tőle a zsandárok.

— Minek az nekem a magam birtokán?

— Melyik a kend birtoka?

— Ez az, ahol állunk, s köröskörül, amerre látunk, mind az enyém.

A zsandárok nem hitték el s bevitték a szegedi börtönbe, ahol közmunkára fogták. Valami hivatalosolga, aki egykor bérese volt, ráismert s csak nagy nehezen szabadult ki kényelmetlen helyzetéből. Halálával sem mult el a híre, az anekdotás könyvekben ma is él a neve. Mikszáth annyira kíváncsi volt reá, hogy a nyolcvanas évek elején Berczik Árpáddal lerándult Csongrádra és személyesen kereste föl az öreg nábobot. Nagy érdeklődéssel hallgatta s figyelte minden szavát. Ekkor öltöztette frakkba Bagi uramat. A história olvastára méltatlankodva mordult fel az öreg:

— Az anyja hitit, mondjátok meg annak a Mikszáthnak, hogy ne írkaljon rólam össze-vissza minden bolondot!

Még helyreigazító levelet is küldött a Pesti Hírlapnak:

— Ne írjanak rólam olyan bolondságokat, rá nem szolgáltam én azokra.

Bagi uram úgy érezte, hogy méltatlan meghurcolásban részesült, ezért halálakor (1886) Mikszáth a Pesti Hírlap hasábjain kedves nekrológban búcsúztatta el s néhány vonását Töviskes pompás alakjába is bevészte.

Félig-meddig igaza is volt Bagi uramnak, mert csakugyan nem követte el a frakk-etetés tréfáját, ahogy a gubernátor ebédjére meghívott székely követ sem viselkedett úgy, amint az anekdota állítja. Egyszerű székely gunyájában őt sem eresztették be, haza szaladt tehát s felvette régi mentéjét. Az asztal mellett szóltanul ült s nem evett, hiába biztatta a „Guber Márton“. Egyszer csak fogta mentéje ujját s bökögetni kezdte a levesbe.

— Egyél már no, egyél már! — A gubernátor kérdésére pedig felelte:

— Kinálom a mentét, hogy egyék. Azt hitták meg ebédre, nem engem.

Az ilyen talpraesett anekdoták térben és időben óriási utakat futnak meg, hol itt, hol ott telepednek le s mindig üdék maradnak. A csongrádi milliost és az elmés székelyt jóval megelőzte a híres török tréfamester, a XIV. század közepén Kisászsiában élt Naszreddin, aki hasonlóképen cselekedett egy esküvői ebéd alkalmával, ahol ócska ruhája miatt senki

sem törődött vele. Hazaszaladt tehát, átöltözködött, s mikor újból megjelent, kitüntető figyelmességgel vették körül, sőt az asztalfőre ültették. Ekkor öltönye széleit emelgetve, így szólt:

— Adjatok enni a ruhámnak!

Mindenki csodálkozott, míg fel nem világosította őket:

— A ruhámat illeti a tisztelet, miért ne részesüljön ő is élvezetben?

A japánok mesélik, hogy a XV. században élt híres papjuk, Ikkyo Osho, egyszer egy dúsgazdag úrnál szegényes öltözetben alamizsnáért kopogtatott be. Ugy bántak vele, mint valami kolduló baráttal. Bezzeg sietve szaladtak eléje és sűrögtek-forogtak körülötte, amikor másnap talpig érő brokát ruhában jelent meg. A főhelyre ültették s a legdrágább ételeket rakták eléje. Ikkyo azonban semmihez sem nyúlt. Majd levetette drága ruháját, szegre akasztotta s kínálgatni kezdte a felszolgált ételekkel.

— Nem nekem, hanem ruháimnak készítettétek a drága fogásokat, — mondta a megszegyenült házigazdának, aki dadogva kérte a bocsánatot.

Bagi uram tehát nem áll magában a frakk-históriával, mert még nagyobb nevekre is ráragadt ez a vándorló anekdota. A XV. században Giovanni Sercambi olasz novellista beszéli el, hogy a nagynevű Dante, a *Divina commedia* írója, egyszer Róbert nápolyi király asztalához volt meghívva. Legalul az asztal végén kellett meghúzódnia, mivel nem volt elég ünnepélyesen öltözködve. Erre hazaszaladt, szép ruhát öltött s mindjárt a főhellyel tisztelték meg. Ruháját aztán étellel és itallal kezdte öntözni.

— Azért teszem ezt, — mondta a királynak, — mert nem én, hanem a ruhám érezheti magát megtisztelve, illő tehát, hogy ő is kivegye részét a lakomából.

Nem részletezzük tovább a vándorút többi állomásait, mert esetleg unalmassá válhat, azért csak futólagosan utalunk arra, hogy van olyan középkori változat, amely Homerosról, egy másik pedig a XII. század híres tudósáról, a költészetben is sokat szereplő Petrus Abelardusról beszéli el ezt a történetet, amely később az 1202-ben meghalt Johannes Pisanus canterbury-i érsek egyik elmélkedő művébe kerül, ahonnan közvetett úton Káldy György prédikációs gyűjteményébe jutott tovább. Ezek után aligha szorul bizonyítgatásra az anekdota vándorló természete, s talán még a zsörtölődő Bagi uram szelleme is megnyugodhatik, mert Kelet és Nyugat valamennyi mesetájékával kapcsolatba került s olyan nevezetes társaságban lett halhatatlanná, ahol Homeros, Dante, Petrus Abelardus és Ikkyo Osho híres nevét választotta tekintélyi érvül az évezredek óta vándorló anekdota.³

3. A tudomány módszerei még nem tökéletesedtek annyira, hogy ki lehetne deríteni, milyen útvonalokon terjednek az anekdoták s honosodnak meg a különféle népterületeken. A legtöbb esetben be kell érünk a vándorút állomásainak megjelölésével annak szemléltetésére, hogy a néplélek halhatatlan tárgyai örök hullámvásukban el-elrejtőznek s ismét elő-előkerülnek, közben folytonosan alakulnak és formálódnak, változnak

³ Vö. György Lajos: *Tárgytörténeli jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Bp. 1933. Irodalomtört. Füz. 47. sz. 8—15. l.

és módosulnak, de soha el nem pusztulnak, mert a nemzedékek emlékezetében szüntelenül élnek, hatnak, tovább mozognak, derűtséget keltenek, kedélyt melegítenek és mosolyt fakasztanak.

Föl van jegyezve, hogy 1698. január 24-én, tehát éppen 240 évvel ezelőtt a Bethlen-kollégium ifjúsága előadott egy mulatságos magyar színdarabot, amelynek két szereplője volt: Magister és Miles. A Mester szóba sem akart állani a katonával, aki pedig mindenképen disputába szeretett volna keveredni a Magisterrel. Ez először azzal próbál kitérni, hogy csak latinul tud beszélni, de végre mégis kénytelen belemenni a vitatkozásba. Abban állapotban meg, hogyha a katona győz, felülhet a Mester hátára, aki köteles lesz estig cipelni őt, ellenkező esetben a Mester kiszedheti a katona valamennyi fogát. Erre megindul a vitatkozás. Ez pedig abból áll, hogy a Mester a katona felé böki egyik ujját, mire az két ujját mutatja feléje. Azután a mester egy ujját a földre irányozza, ugyanakkor a katona fölfelé szegzi ujját. Ekkor a Mester tenyerét fordítja a katona felé, az pedig ujjait öklébe szorítja. Ezzel a disputa véget is ér, s amikor a Magister kijelenti: „Mesteri becsületesemre mondom, hogy jól megfelelt, nem gondoltam volna, hogy abból a tökfőből olyan dolog süljön ki“, elismeri legyőzetését s hátára kapja a katonát. Csak azután derül ki, hogy milyen kitűnően értették meg egymást. Előre bökött ujjával a Mester azt akarta jelezni, hogy a katona is ember, s a katona visszamatatott két ujját úgy értelmezte, hogy mind a ketten emberek. Lefelé tartott ujjával a Mester azt akarta kifejezni, hogy hiába vagyunk emberek, meghalunk s a földbe temettetünk, s a katona fölfelé irányított ujjából azt a gondolatot olvasta ki, hogyha meghalunk is, feltámadunk s az égbe szállunk. Tenyerével a Mester azt akarta kifejezni, hogy az ég végtelen, s a katona összeszorított öklét a föld gömbölyűségére vonatkoztatta. Amikor azután a katonát faggatják, hogy miről is vitatkoztak, azt feleli, hogy a feléje bökött ujjból a Mesternek arra a szándékára következtetett, hogy ki akarja szűzni egyik szemét, mire két ujjával tudtul akarta adni neki, hogy akkor ő kitolja a Mesternek mind a két szemét. Lefelé mutatott ujjából a Mesternek azt a fenyegetését vette észre, hogy a földbe akarja őt cövekelteni, mire fölfelé irányított ujjával figyelmeztette, hogy akkor őt majd felnyársalják. A Mester tenyeréből azt látta, hogy őt nyakon akarja ütni, mire öklét mutatva közölni akarta vele, hogy akkor bizony alaposan elpáholja a Mester lelkének a házat.

Elképzelhetni, hogy milyen jól mulatott a kollégium közönsége ezen az elmés dispután, s milyen hangosan kacaghatott, amikor a katona a Mester hátára felkapaszkodott s körülszaladt vele a színpadon.

Ha aztán most 230 évvel errébb kerülünk s kezünkbe vesszük Móra Ferencnek tíz évvel ezelőtt, 1927-ben megjelent *Nádihegedű* c. kötetét, annak 176. lapján egy elbeszélést találunk, amely arról szól, hogy egy német tudós, aki a tudományokba kapaszkodott bele, rájött arra az igazságra, hogy a világon minden baj azért van, mert a babiloni torony összedőlt. Már most hogyan lehetne ezen segíteni? A német tudós azt találta ki, hogy legjobb volna, ha az emberek nem a szájukkal beszélnek, hanem a kezükkel, mert azt nyelvtudomány nélkül is meg lehet érteni. El is ment tudományát kipróbálni Magyarországra, mert hallotta

hogy ott egy nagyészű ember található, aki évek óta az ő metódusa szerint beszél embertársaival: nem a szájával, hanem a kezével. Ez a nagyészű ember egy félszemű csizmadia volt Apátfalván, akihez egy szép nap beállított a német kalauzával és a két rokonlélek közt megindult a társalgás. A filozófus felemelte öklét és kinyújtotta mutatóujját. A varga válaszul fölnyújtotta mutatóujját, meg a középső ujját. Következett a filozófus részéről a három ujj felmutatása, mire a varga azzal válaszolt, hogy ökölbe szorította a jobbkezét. A német erre megemelte a kalapját és olyan nagy volt az öröme, hogy nem bírt magával.

— No, uram, sikerült? — kérdezte a kalauz.

— Hogyne, nagyszerűen sikerült, pompásan megértettük egymást, pedig igen elvont témákról társalogtunk.

— Én azt mondtam neki, hogy első személy az Atya. Ő két ujjal azt felelte, hogy a Fiú a második. Igen, de csak a Szentlélekkel teljes a Szentháromság, mutattam neki három ujjal. Jó, jó, fogta össze ő egy ökölbe ujjait, de azért csak egy Isten az, ha három személy is.

A kalauz hümmögött egy darabig, aztán visszafordult a vargához.

— No mester, megértették egymást a némettel?

— Remélem, hogy megértett az akasztófárávaló, — forgatta dühösen dikicsét a mester. — Mégis csak orcátlanság kell hozzá, hogy valaki a saját házában így össze-vissza sértgesse az embert!

— Hogy, hogy?

— Hát kérem, bejön és mutogatja felém az ujjával, hogy nekem csak egy szemem van. Ejnye, a teremtésit annak a bőrbajuszú apádnak, mutatom én arra neki, többet ér nekem az egy szemem, mint neked a kettő! Hát erre ő azt feleli a három ujjával, hogy bizony nekünk csak három szemünk van kettőnknek! De már ez engemet is kihozott a sodromból, oszt ráfogtam az öklöm, hogy most már menjen az úr, míg szépen van... Erre aztán el is kotródott esze nélkül az ebszülte.

Móra Ferenc, aki azzal végzi elbeszélését, hogy mindig ez a vándor-anekdota jut eszébe, amikor a diplomaták olyan kölcsönös megértéssel tárgyalnak egymással, természetesen független a kollégiumi közjátéktól, s viszont mindkettőtől független Mikszáth Kálmánnak az az anekdotája, amely Páva Mihály szűrszabóról meséli el ugyanezt a jelvitát azzal a tanulsággal, hogy ilyen az, mikor két tudós megérti egymást, — hát milyen lehet, amikor nem érti meg egymást. Ezenkívül is még jó néhány adat tanuskodik a magyar nyelvterületen ez anekdota közkeletűségéről, de még érdekesebb, hogy a szálak a világirodalom útvesztőjében olyan időbeli és térbeli távolságokba vezetnek, ahová a képzelet is nehezen ér el. A XIII. században Accursius jogtudós, a XIV. században Giovanni Ser-cambi olasz novellista, a XV. században Hans Rosenblüt német költő és a XVI. században Rabelais, a híres francia író beszél el hasonló mulatságos jelvitákat. Ezzel azonban még nem érnek véget a nyomok. Népies irányban kutatva tovább, kínai, mongol, török és indiai népmesékben találkozunk a részletekben változatos tárgy gazdag variánsaival. De még ezeknél is nagyobb érdekű, hogy eredete lenyúlik az egyik szanszkrit mesegyűjteménybe, amelyben azt olvassuk, hogy a dharai király udvarában egy Ranika nevezetű félszemű molnár győzi le a jelekkel való

értekezésben világhírű buddhista tudóst. Akár a kollégumi tréfát figyeljük, akár Mikszáth szürszabóját vagy Móra Ferenc csizmadiáját nézzük, eszünkbe sem jut, hogy kétezeréves háttér húzódik mögöttük s csak célzatukban különböznek a típus ősi változataitól.⁴

4. Az anekdota tehát akármilyen messzire kerül s akármilyen nagy időket él át, lényegében semmit sem változik, csak okos alkalmazkodással környezetének színeit s ruházatát ölti magára. Meglehetősen válogatos természetű azonban, akárkivel nem éri be. Leginkább szereti az ismert személyek, híres emberek, a népszerű nagyságok nevét. Világosan látható ez a Mátyás király neve körül képződött gazdag anekdotaanyagban. Az a szeretet és megbecsülés, mely e nagy királyt a hagyományban övezi, abban is megnyilatkozik, hogy egy csomó vándoranekdótát fűztünk a nevéhez. Így lett a talalós kérdések világhírű típusának, a IX. századig visszanyúló „cinkotai kántor” anekdotájának a hőse, s így kapcsolódott hozzá a becsületes igazmondás legrégebb nyugati példájának tekintett „bubulcus”-történet. A néphagyományban igazságossága a lehangsúlyozottabb jellemvonása, tehát a szerény ajándékokkal kedveskedő szegény embernek négy ökröt ajándékoz, de a szegény szerencséjére irigy gazdag felsül nála s be kell érnie egy nagy tökkel. A nyugateurópai forma ezt XI. Lajos francia királyról tudja. Egy más alkalommal az ajándékot vivő szegény embernek jutalmul száz botot utalványoz, hogy a szemtelen ajtónállók zsarolása méltó büntetésben részesüljön. A magyar néphagyományban Mátyás király, Keleten Naszreddin. Nyugaton pedig Valois Fülöp a képviselője ennek az igazságtételnek. Így valamennyi Mátyás-anekdotánknak kimutatható a vándor rokonsága, elágazódása, ami ismét arról győzhet meg bennünket, hogy a valószínűség látszatának ügyes fenntartása terjeszti és teszi feledhetlenné az anekdotát.

Természetesen nem ezekben a külsőségekben van a tulajdonképeni ereje. Ezek csak arra valók, hogy megrögzítsék s még elevenebbé tegyék. Az anekdotát a jellemző ereje élteti, erkölcsi tartalma, éles megfigyelése, mély emberismerete, fogyatkozásainknak és gyöngeségeinknek kedves megmutatása. Örök emberi tulajdonságainkat esemény formájában olyan szerencsésen tudja föltüntetni, hogy minden kor, minden nép és minden ember magára ismer benne. A kétezeréves multu Damon és Pythias-anekdotánál szebben bemutatni az önfeláldozó barátságot ma sem lehet, ezért is folyamodott hozzá Mikszáth Kálmán, amikor korunk önző cudarságának ellentétét akarta megrajzolni a *Galamb a kalitkában* c. elbeszélésében.⁵ A pörlekedő emberi természetnek a fülemilefütty-anekdota, a könnyen rászédhető emberi hiúságnak pedig a bajusz-história — éppen a mi irodalmunkban kaptak ezek legtökéletesebb formát — mindig és mindenütt érvényes, múlhatatlan értékű fölvételei maradnak. Horatius óta az anekdota a szegény suszter történetében forgatja azt a tételt, hogy a gazdagság még nem boldogság, s ha az Endrődi Sándor versét, vagy a Jókai hasonló tárgyú novelláját sikerültnek érezzük, onnan van, mert a száz kézen átment s a nép lelkében hiánytalan tökéletességgel kiformalódott mo-

⁴ Lásd a 3. sz. jegyzetet, u. o. 15–20. l.

⁵ Irodalomtört. Füz. 47. sz. 27. l.

tívum-készletből merítettek. Az is maradandó érvényű megfigyelés, amit a klasszikus „nitimur in velitum” szólás fejez ki, hogy a tiltott dolog ellenállhatatlanul izgatja az emberi, főképen a női természetet. Ezért anekdoták asszonyokról, akik csak azért is megteszik, amit megtiltanak nekik, gyakran olvashatók a középkori latin gyűjteményekben. Egyik hozzánk átszivárgott változatuk egy bizonyos magyar fejedelmünk feleségéről szól, akit nem hagy nyugton férjének az a parancsa, hogy fel ne üljön a házieb hátára. Nem nyugszik, míg meg nem próbálja a kutya-golást. Leesik, megsérül, udvarlóját nem fogadhatja s így urának távollétében hűsége nem megy kárba.⁶

Jellemző tartalmuk állandósítja az ilyen anekdotákat és könnyű szárnyakon röpti évszázadokon keresztül a világ minden részébe. Megtörténik, hogy elhomályosul eredeti indítéka, s ilyenkor csak körültekintő utánjárással lehet kihámozni a mögötte rejlő műveltségi elemeket. Az állatpör-anekdoták pl. igen furcsáknak és együgyűeknek tünnek föl ma, mert nem mindenki tudja, hogy az emberhalált okozó, vagy az emberben kártevő állatokat valaha perbe fogták s a rendes bűnvádi eljárás formáinak vetették alá. Némelykor még a kínpad torturáit is rájuk kényszerítették. Ez a felfogás, mely a parszizmusból került a pozitív vallások rendszerébe s innen hatolt át a népies hiedelmekbe, nyilvánul meg az abderitákról szóló Philogelos-anekdotában, kik a szamarat, mivel az olajos korsót a gimnázium udvarán feldöntötte, a város szamarainak szemeláttára az utcákon végigkorbácsolták, tovább a Racine egyik komédiájában, hol a kutya egy kappan ellopásáért kerül vád alá. Temesváry Pelbárt is tud olyan történetet, amelyben arról van szó, hogy a pénzesládát dézsmáló szarkát a bíró halálra ítéli, s még több elmosódott nyom jelzi nálunk is e népies hagyomány anekdotás emlékezetét. A mai ember már elfeledte azt az ősi jogszokást, hogy a halálra ítélt megmenekedett, ha találkozott olyan nő, ki az akasztófa alatt hajlandó volt vele megesküdni. Amikor tehát hallja azt a hozzánk is eljutott anekdotát, hogy az akasztófavirág inkább a kötelet választja, mint a házasság igáját, eszébe sem jut a háttérben lappangó komoly eljárás, amelyet a nőgyűlölő századok tréfás formában éleztek ki a gyöngébb nem rovására.⁷

Az anekdota tehát elnyühetetlenségénél fogva elmúlt műveltségi állapotok, kihalt szokások, feledésbe ment hagyományok fenntartója lehet. Az is érdekes, amikor tőlünk távoleső világnézetek rejtőzését fejthetjük ki bonyolult szövedékéből. Ma csupán szerencsés költői képnek érezzük a tenger kimeríthetetlenségéről szóló Szent Ágoston-anekdotát, a Szentháromság-titok hozzáférhetetlenségének elavulhatatlan népies érvét, pedig közelebbi vizsgálatából az tűnik ki, hogy benne voltaképen egy bölcseleti világnézetnek időtlen időkre szóló népies kifejezési formájával van dolgunk, amelyben a hit fölényét hangsúlyozó misztikusoknak a skolasztikusok tudós spekulációi ellen folytatott hatalmas méretű szellemi küzdelmei visszhangzanak.⁸ Említhetünk még egy ilyen példát. Évszázadok óta

⁶ Vö. Budapesti Szemle, 1935. 687—688. sz. 194. l.

⁷ Vö. Budapesti Szemle, 1935. 687—688. sz. 188—194. l.

⁸ Vö. György Lajos, Katolikus Szemle 1932, 81—97. l.

irodalomról irodalomra jár, nálunk is költői hajtásokat termelt a belegséget és búbánatot gyógyító boldog ember ingeről szóló anekdota, amelyet egy népies változatunk Rudolf királyfi nevével meleg közelségünkbe hozott. Nagyon a végére kell járnunk, indiai eredetének gyökeréig kell leásnunk, hogy észrevegyük az anekdota lényegének pesszimista pogány világnézetét, amely egyedül csak nálunk, Sik Sándor mesejátékában, alakult át keresztény életszemléletté.

5. A magyar anekdota a műfaj minden tulajdonságát, valamennyi formáját és árnyalatát dús hajtásban egyesíti magában. Meglepően gazdag és változatos terület ez, ahol közel 300 magyar gyűjteményben hozzáférhetőleg számíthatunk mintegy 20.000 anekdota van fölhalmozva. Mind olyan könyvek ezek, amelyek különösebb föltűnést sohasem kellettek, értékelésben alig részesültek, gyorsan feledésbe merültek, irodalmi rangra nem törtek, s csekély kivételtől eltekintve, arra nem is emelkedtek. Így észrevétlenül maradt, hogy kedélyvilágunk meleg vonásai, sok százados színei s a messziről jött érdekes történetek jellemző változatsorai rejtőznek az elhanyagoltan kallódó anekdotás könyvekben. Bőséges nagy a számuk s még sem merítik ki az anekdota nehezen áttekinthető széles terjedelmét. Ezt csak akkor közelítjük meg, ha az utolsó száz évben elvirágozott több mint 200 élclapunknak mintegy 800 kötetére is kiterjesztjük vizsgálódásainkat, ahol az elmésségnek és a tárgyi érdekességnek százezrekre menő rengeteg anyaga van felhasználatlanul eltemetve. A közvetlen lelőhelyül szolgáló önálló gyűjtemény és élclap, amely együttvéve egy félezer forrást jelent, megközelíti ugyan, de még nem foglalja magában a magyar anekdota teljes készletét. Tekintettel kell lennünk a másodrangu anekdota telepekre is. Ilyenek a kódexek, oklevelek és kéziratok, a régi históriás énekek, kalendáriumok és ponyvatermékek, a prédikációs könyvek, vitairatok, és erkölcsi példatárak, szépirodalmi és mulattató folyóiratok, napilapok, emlékiratok, krónikák és szónoki művek, levelek, regények és novellák, színdarabok és versek, tanítómesék és népköltési gyűjtemények. De még e különféle és szétágazó területek átkutatása és feldolgozása sem fogja egybe a mindenütt megjelenő és mindig szívesen látott anekdota valamennyi formáját és életmegnyilvánulását. A leírt és kinyomtatott darabokon kívül gondolnunk kell az élőszóban koborló, szájról-szájra szálló s nagyrészt lejegyzésre sem kerülő anekdotákra. Igazán csak ezek elevenek és mozgékonyak. Nélkülök valósággal el sem képzelhető a mindennapi élet társas együttlétének vidám hangulata és szórakozó jókedve.⁹

A források áttekinthetetlen sora arra vall, hogy a jelentéktelennek tartott és súlytalanak érzett anekdota érintkező fölülete az irodalommal és az étellel igen terjedelmes, mélyrehúzódó, az általános érdeklődéshez különösen közelálló. Tudnia kell azonban a művelt közvéleménynek, hogy az anekdota nemcsak mulatság, hanem tudományos tárgy is. Anekdotaanyagunk egyike a tanulmányozásra legérdemesebb területeknek, mert rengeteg vándortárgyat kapcsolt irodalmunkba, nevezetes mozzanatokot fog egybe és jelentős vonatkozásokat köt le. Benne Keletet és

⁹ György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934.

Nyugatot megjárt hírneves tárgyakkal ismerkedünk meg, az ókor anekdota-termő helyeire találunk, a francia fabliau nyomaira akadunk, majd a középkori prédikációs irodalommal és a népies gyökerű schwankkal kerülünk kapcsolatba. Igen sűrűek az olasz novella legkiválóbb mestereivel megállapítható érintkezései, s nem ritkák az olyan vonásai, melyek a világhírű tréfacsinálók (Naszreddin, Eulenspiegel) nevével tapadtak meg a köztudatban. A különböző helyekre, különböző időkbe és különböző rétegekbe nyúló anekdotáink egy része a keleti humor érdekes világát tárja föl, más része a középkor ábrázatát ragyogtatja meg; itt-ott a szerzetes-tréfák alaptónusába szövődő erkölcsi tendencia, majd a reneszánsz kedélymélysége, féktelen jókedve, a humanista facétia szellemessége, az elmúlt korok nyers ízlésére valló schwank trágársága s a valamikor divatos udvari és népmulattatók rendjének vaskos ötletessége villan ki anekdotáink magyar vonásai mögül. Kimutatható, hogy az egyetemes néphumor és tárgyi lelemény számos vándormotívuma rakódott le a magyar anekdota széles rétegében. Meg lehet látni, hogy milyen külső elemek szívódtak föl a magyar néphumor ereibe s azok milyen jellemző módosulásokkal formálódtak át kedélyvilágunkban, mi benne az általános emberi megnyilatkozás s mi benne az idők szellemét, a korok bélyegét mutató, a barangolások emlékeiből hozzátapadt vonás.

Anekdotáink, melyek Kelet és Nyugat leggazdagabb területeivel tartanak összeköttetést, a magyar néplélek kapcsolatainak nagy távlatokba nyúló elágazódását tüntetik föl. Amit szellemi életünk más hagyomány-csoportjáról már tudunk, itt is beigazolódik: a nyugati kultúrközösségben a mi területünk az a végső határ, ameddig az anekdota egyetemes vándorútja még kiterjeszkedik. Ez a magyarság lelki világának a legnagyobb és legműveltebb népekével egybeforradó szellemi közösségét bizonyítja.

Dr. György Lajos.

Kosztolányi Dezső.

Korunk a magányosság kora.

Minden időben voltak nagy magányosok, akik vagy érzékenységük, idegességük miatt nem tudták elviselni a társadalom kisebb-nagyobb kellemetlenségeit, sérelmeit, terheit, megpróbáltatásait, vagy übermenschli önérzetükben vonultak elefántcsonttornyaikba. Ma azonban a magányosság leszállt az arisztokraták, főkép szellemi arisztokraták váraiból a polgárság körébe, sőt a proletárság szegény negyedeibe is. A nagyvárosok villamosain szorongó fényes és szegényes külsejű utasok távolabb vannak egymástól és magányosabbak, mint a mult század steppeinek egymást alig látó nomád egyedei. S a magányosság együtt növekszik az indusztriálizmussal. Amint az egyre fejlődő gépcivilizáció mind több és több embert ragad ki a régi, egyszerű, meleg, organikus közösségekből (vallási, céhbeli, földrajzi, falu) és tesz heterogén tagjává egy-egy nagy ipartelepnek, ahol az élő egyedeknek alig van több érzelmi közösségük, mint a szabadságukat, életszínüket és erejüket morzsoló és sápasztó óriás gépek alkatrészeinek: úgy lazulnak meg a régi összekötő kapcsok s a magányos ember „a világot, mint lazán összefüggő atomok értelmellen chaoszát éli át.“ „Világnézete a kisszerű materializmus,“ mely szerint „a dolgok és emberek reménytelenül széthulló miriádját csak a véletlen tartja össze, amit a költők udvariasan sorsnak neveznek.“¹

Az irodalom az élet tükre. A költő, író annak a társadalomnak az arcát viseli, mely őt szüli és élteti. Amilyen a kor, olyan az irodalma. A magányosok heterogén társadalmának írói ennek a magányosságnak, magáramaradottságnak a szócsövei. A közösség és boldog együttesség utáni vágy, vagy a régi és többé tán soha vissza nem térő, a képzelet által megszépített boldogságnak bús emlékei búgnak a magányosság költőjének lantján.

A XX. század három első tizedének nagy magányosai: Ady, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula közé tartozik *Kosztolányi Dezső* is.

Míg Ady a magyar életet, sorsot akarja és szeretné megváltoztatni robbanó erejével, ellenállást nem tűrő erőszakával; míg Babits az egyetemes eszmék és szépségek filozófiai magaslátára szeretné emelni a magyar irodalmi glóbuszt; míg Juhász Gyula „a szegedi puszták magányából az egyetemes szellemközösség ormai felé tör s keresi az utat az antik életimádat, keresztyén földöntúlóság, a távol kelet világába;“ míg Tóth Árpád „álmaiba zárkozik és lemondóan viseli a nagy-város lüktető sebeit és zárt tárgykörében szabatosan komponáló művész:“² addig Kosztolányi

¹ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Szépmíves Céh, 1934. II. 143. I.

² Juhász Géza: *Bevezetés az új magyar irodalomba*, „Debreceni Szemle“ könyvei 2. sz. 41. I.

Dezső A *kis gyermek és a bús férfi panaszaiban*, *Esti Kornél kalandjaiban*, *Édes Annában*, egész költői és prózai munkásságában teljesen egyéni és új világot, új témakört nyújt.

Költészetének központja az *én*; költői látásának a szemüvege a mélabús hangulat; témaköre az élet ezer apró-cseprő bonyodalmai, jelenségei, tárgyai, dolgai. Lelke rendkívül fogékony az impressziók iránt. Nem egyéb az egész élet reá nézve, mint impressziók sorozata, melyek az ő csodálatosan érzékeny, az érzelmek legfinomabb árnyalataihoz símuló és előkelő zengésű hangszerén, mint egészen sajátos, *kosztolányias* költészet zendülnek föl és zengnek tovább az olvasó szívében, mint az őszben szaladó vonat kattogásának monoton ütemű dallama.

Ennek a nagyszorgalmú, nagyműveltségű és a világirodalomban egyik legotthonosabb költőnek a témaköre aránylag nagyon szűk. Költészetéből „hiányoznak a kormozgató eszmék, vallás. haza és társadalom, éppúgy, mint a szerelem, a tavasz és a természet.”³

Első verses kötetének a címe: *Négy fal között*. Ez a cím, amellyel elindul a költészetnek halhatatlanságba vivő útján, szímbolikusan jellemző költői témakörére. Mintha nem mert volna kilépni a nagyvilágba, amely tele van nagy viharokkal, véres harcokkal, kegyetlen törtéetésekkkel, merészekkel és zord valóságokkal, hanem bezárkozott a „négy fal közé,” visszahúzódott a magányos ember egyedüliségébe, s onnan nézi a világot, amint az fölmerül előtte a gyermek és ifjúkor emlékeiben, elvonul a világirodalom remekeiben, vagy amint az élet robotos útján pillanatra ez és az eszébe ötlük, megsebzí vagy elgyönyörködteti szépségekre mindig nyitott lelkét. Az élet apró-cseprő tárgyait, impresszióit addig forgatja, simogatja, cirógatja, míg a nyers anyag mint egy kis japán nipp, egy rokokó legyező patten ki költői varázskendőjéből, a mindennapi prózai valóság mint egy „zengő zeneverseny” csendül föl a lantján. Nézése a gyermek komolyan bábész tekintete és bánata a gyermek illanó bánata. Ezért ott a legigazabb, ahol a „kis gyermek panaszeit” panaszolja. „A pillanatélmény, az örök érzés és hangulatváltozás ihleti, a válás bűja, melyet új alkalmak bája enyhítően beragyog.”⁴

„Általában a szó mindig több, mint a tett,” — mondja Esti Kornél. És költészetében csakugyan a hangsúly inkább a formán van, mint a mondanivalón. Forma tekintetében költészete két csoportra oszlik: verses és prózai művekre. De szigorúan véve prózája is költői. A legköltőibb nyelvű prózáirónk, kinek stílusa az arányosság, mértéktartás, pontosság, a jó és szép hangzás, kellem, szín és zeneiség törvényeinek hódol. Nem lehet tudni, hogy a vers vagy a prózáiró Kosztolányi-e nagyobb, csak azt látjuk, hogy mindkettőben, versben és prózában a nyelvnek és stílusnak feltétlen ura s oly közvetlen és egyszerű, annyira a gondolathoz és érzelemhez, hangulathoz símuló, mintha gondolat és kifejezés egyszerre születnék nála.

³ Szerb Antal i. m. 202. l.

⁴ Vajthó László: *Két költőnemzedék arca*, Bpest, 45. l.

Lirája.

1907-ben jelent meg első versesfüzete, a *Négy fal között*, mindössze tizenöt verssel s ő akkor 22 éves volt. E füzetben az első vers címe: „Lámpafény”. Szonett. Egyik legnehezebb, legmesterkétebb, legművésziabb versforma. Tökéletes készséggel mozog benne. Rímei választékosak, ritmusán ringva-ring a szavak dallama, mit aláfestenek az alliteráció és a sorközi rímek:

Már mint gyermek csodáltam, lám a lámpa ...

A szavak egyszerűek, nem hivalkodók, egymáshoz illők, mint akik tudják, hogy csak együtt, fegyelmezett rendben fejezhetik ki a költő lelkét, amely az impressziók hullámvászában, minden pillanatban más tartalommal van tele, de amit — alapszövevének megfelelően — mindig valami őszi hangulat árnyékol. *Őszi és hangulat*. E két szót aláhúztam, mert Kosztolányi leginkább az élet hangulata iránt volt fogékony és a tárgyakat, eseményeket az őszi nap bágyadt fényében látta. Ezért ő a kishangulatoknak a rögzítője, mint Arany az *Őszikéi*-ben. Puskinról írt írói arcképében azt írja, hogy a „nagy, a halhatatlan, a bámulatraméltó az (Puskinban), hogy az elröppenő életet megrögzíti, örökkévalóvá teszi”. Mintha saját költészetéről írta volna ezt a megállapítást. Kis reálisok, mint diákszobájában a lámpafény, lelkének simogató, becéző és merengő hangulatában megszépülnek, „mint beteg ajkán a bús mosoly”, s e kis semmiségek a fáradt szívre balzsamot hoznak. És csodálja bámész szemekkel, mint a gyermek, az élet ezer semmiségét, melyek, lelke csodás tavában megfürödve, költészetté válnak. Versei olyanok, mint a kis tanagrai szobrok, mint kis rokokó csecsebecsék, melyek bár kicsikék, rajtuk van a művész nagysága.

Ebben az első versben már benne van a későbbi és az örök Kosztolányi: tökéletes és elegáns verselő, hangulatok és kis reálisok impresszionista költője, a nyelv és stílus, a kifejezés szuverénje. Szereti, értékeli, imádja és félti e veszendő életet, azért fáj annak minden elillanó perce. Mert a percekkel a napok, a napokkal az évek s az évekkel együtt elillan — ő, milyen gyorsan! — az ifjúság és elillan egyszer az élet is. Már a 22 éves ifjú utána sóhajt az illanó ifjúságnak egyik legkosztolányibb versében, az „Üllő-úti fák”-ban:

Ti adtatok kedvet, tusát,
ti voltatok az ifjúság,
Üllő-úti fák.
Másoknak is így nyilatok ...
Szívják az édes illatot ...
Ne lássák a bú ciprusát,
higgyék, örök az ifjúság ...
Nyugszik a kedvem napja már,
a szél búsan dúdolva jár,
s megöl minden csirát.
Hova repül az ifjúság?
Feleljetek bús lombu fák,
Üllő-úti fák.

Az ősz az a predestinációs kép, amely mindegyre fölbukkan lel kében. Ősz lesz akkor is, amikor meghal. Mintha már itt, az élet tavaszán, megérezné ezt. Vagy talán kacérkodik ezzel a gondolattal? S hogy a Véletlen beteljesítette ez ifjúkori megsejtését a Végnek, ez talán még szebbé teszi „Koporsó és bölcső közt” c. költeményét, mert a tragikum s az együttérzés szépsége is átrezdül szívünkön, amikor olvassuk:

*Anyám, ha egyszer végre visszatérek
és ott maradok mindörökre nálad . . .
Ősz lesz, tudom, bíborló fény cikáz,
rőt esti láz . . .
Némán lefekszem a fehér nagy ágyba,
én, szólni nem tudó öreg baba
és a szívemből ajkamra reszket
az életem eltűnő dallama.
Te hallgatod, mint bölcsőnél virrasztó
merengve, mosolyogva, szomorún,
s koporsó és bölcső közt tétovázva
fonod fehér halotti koszorúm.
Múlik az est majd, vissza-visszasóhajt,
gyógyítva rebben áldott mosolyod
s könnyel, virággal, régi-régi dallal
szegény fiad halálba dalolod.*

Mintha az igazi költők valóban vatesek, jövőbelátók volnának. Szólni nem tudó öreg baba, kinek a szívéből ajkára reszket életének eltűnő dallama. Eltűnő dallama! Igen, Kosztolányi élete és költészete egy egyre tűnő, folyton tűnő őszi dallam volt.

Az a verseskötete, amellyel az olvasók szívében s az irodalomtörténetben örökre helyet biztosított magának: *A szegény kisgyermek panasza* (1910). Időrendben a második. „Félepickai és féllirai forma, lírai regény és verses önéletrajz, az a művészi magatartás, az a megjelenési forma, amely Kosztolányi íróművész egyéniségének legjobban megfelel.”⁵ Első versében, mely mintegy bevezető az egész ciklushoz, írja a következőket:

*Mint aki a sínek közé esett . . .
És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép
és lát, ahogy nem látott sose még:
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett . . .
sínek között és kerekek között,
a bús idő robog fejem fölött
és a halál távolba menydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmod, rémest, édeset.*

⁵ Kovács László: Kosztolányi Dezső Helikon, Cluj, 1933. évf. 732. l.

Lát, ahogy nem látott sose még: azaz az illúzió síkjába emeli a dolgokat és megfogja egy percre, ami örök: lepkéket, álmot, rémest, édeset, amik szimbolumok:

Lepkék: könnyű, finom rezzenései az élet hangulatának.

Álom: az élet hangulata, költői világ.

Rémes: a legszebb álmok mögött is ott a Csontváz réme.

Édes: minden édes lesz a dallam zengő ölében.

Jellemzők a költőre és emberre. E kettő egy, mert ő az élet minden körülményei között, minden mozzanatában költő: tökéletesen impresz-sziónista lélek, érzékei fokozottan szakadatlanul érintkeztek a külső világ jelenségeivel s a benyomásoknak a hangulata ragadta meg; lelke állandó hangulatárban ringott, költői álmvilágban hullámzott, melyben azonban mindig ott rémlett a halál rémes váza, mit elűzni nem tudott, csak édes-bússá varázsolt a vers zengő üteme.

Költészetét az életből vette, életévé tette.

Örökre eltűnt gyermekváltának, a szegény kisfiúnak álarcát fölveve, nézi a multat, a családot, a szelid vidéki várost, az egész csodálatos életet és panaszol, hogy a gyermekkor boldog kora örökre tovatűnt. Vajjon valóban boldog volt-e az a kor? Nem, nem volt boldog az sem, mert betegség, halál és búcsúzás sokszor megmérgezte. De az emlékezés méla hangulatában, a vers zengő-merengő ütemén széppé lesz. S mikor búcsúzik kisdéd önmagától, a vers siráma a férfi fájdalmak zuhatagától szabadítja föl:

*És látom Őt, a Kisdedet,
aki fehérlő ingbe lépdel.
Még lopva-lopva rám tekint,
és integet szőke fejével.
Arany gyertyácskát tart keze
és este félve ül le mellém.
Hallom kacagni csöndesen
s látom alvó fejét a mellén.
Ő a pap, az igaz, a szent,
bámulom, mint egy ismeretlent.
Gyónok Neki és áldozok
és megsiratom Őt, ki elment.*

„A játék“ c. vers különös beállítású önmagának, mint egy játékszernek. A régi gyermek-magával játszik emlékein át, így fogja meg s rögzíti meg a mult idők, mult szépségek hangulatát. Befejező verse e ciklusnak: „Menj kis gyerek“, melyben elbocsátja gyermekváltát és útrabocsátja e verses könyvét is:

*Menj, drága gyermek, édes kisfiam.
A te útad a vég!elenbe visz,
de én előttem már a semmi van.
A semmiség. Még egynéhány merész év,
aztán a férfikor s a sárga vénség...
Menj, menj szegény.*

Ovidius gyönyörű elégiája jut eszembe (Tristia I. 1.) melyben ugyanilyen hangulattal bocsátja útra a Tristiák öt könyvét és siratja el az elérhetetlen, többé soha vissza nem térő, Rómában töltött éveket.

Őszi koncert (1912), Kártya (1912), Mágia (1912), Mák (1916), Kenyér és bor (1920), A bús férfi panasza (1924), Meztelenül (1928) c. verseköteteken át eljutunk a Számadás c. kötetig, amely Összegyűjtött Kölleményei (1907—1935) utolsó fejezeteként jelent meg (1935). A szegény kis gyermek panasza után következő kötetek nem férköztek olyan közel az olvasók szívéhez, mint amaz. A Számadásban azonban újra olyan versek vannak, melyek rögtön a szívünkhöz nőnek. Érezzük hogy a költő témaköre „A kis gyermek panasza” óta bővült, világszemlélete mélyült, nyelve és stílusa egyszerűbb, keresetlenebb lett, amint illik annak az embernek a hangjához, aki már Istennel beszélget és a Halállal békélget, a két legfenségesebb és leghatalmasabb lényel, akik előtt a földi hivalkodás elveszti erejét s akiknek megnyugtató karjába már vágyik lepihenni az Élet elfáradt vándora.

A költő, akit eddig az élet ezer apró-cseprő dolgainak a hangulata ragadott meg, most leszáll az élet mélyéig s a lényegét fogja meg. E lényeg a humanum, a legfenségesebb emberi jegy:

*Ülj egy sarokba, vagy állj félre, nézz szét,
szemedben éles fény legyen a részvét,
úgy közeledj a szenvedők felé!*

(Számadás III.)

Ez a humanum sikolt az égre, Európa költőinek fülébe-szívébe, a magyar tragédia fenséges kardalából:

*Európa, hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom a század
vak zürzavarában...
Ha mostoha is vagy, viaskodom érted,
és verlek a számmal és csókkal igézlek,
és szókkal igazlak, hogy végre szeress meg.
Ki téphet el innen,
ki téphet el engem a te kebeledről?
Nem voltam-e mindig hű, tiszta fiad tán?
Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva a leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogy minden igéje szívembe lopódzott?
Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre szakadjak, testvérem ezer van...
Mind édes-enyéme a népek e földön,
kitágul a szívem, beleférnek együtt.
Fogadjatok engem
ti is szívetekbe
s ti távoli népek*

kürtösei, költők
daloljatok együtt,
hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
ezt rakjuk az égig, kemény szeretetből
és légi szavakból,

(Európa.)

Ön- és fajjellemzés. Mennyi vágy, sóvárgás a maga-megértetés és megszerettetés után! Az ázsiai magyar epekedése Európa után. Az ázsiai magyaré, aki Szent István óta tanulja Európa leckéjét, melynek minden igéje szívébe lopódzott, és akinek értik már a gügyögését, de akit — bár mindenütt sokszáz és sok ezer testvére van, s bár földrajzilag Európa szívében lakik — valójában és őszintén mégsem akar Európa a szívébe fogadni. Ha csak ezt az egy versét írta volna Kosztolányi, akkor is helye volna a magyar irodalomban s még inkább a magyar szívekben.

A vad kovács, a szenvedés és betegség sötét pőröllyel veri őt érzésteleenné, meredtté, tökéletessé és tudóvá, kemény, fájdalmas műremekké. (A vad kovács.) Fájdalmának osztályosa, enyhítője felesége, aki árny gyanánt sápatag és merőn ott áll mellette. (Februári óda.) Barátkozik a halál gondolatával. Figyeli betegségét, „mint az orvos egy esetét“, figyeli a Halál lassú közelgését, melytől már nem fél, mert mindazt, ami fáj és van, megérti. (Már megtanultam.) A sok szenvedésen át bölcs-csé tisztult és hívő-vé, de nem tudja feledni a költő-t, kinek mégis fáj az elmulás, mert mint minden ember, ő is egyetlenegy, ki ha eltűnik:

*Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a multba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.
Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó, tündér szerencse,
hogy e csodát újólá megteremtse.*

(Halotti beszéd.)

És mégis megbékül a nagy ismeretlen Úrral, akit annyit tagadott, keresett és nem talált, de akiről érzi, hogy mégis csak az ő vendége volt. (Hajnali részegség.) S e fenséges akkorddal elpattan a húr, szíve húrja, melynél tökéletesebben egyetlen húron sem zengett az eltűnő élet dallama.

A földi dolgoknak az ad szépséget, hogy elveszthetők, — olvastam valahol Ady költészetével kapcsolatban. Legveszendőbb az élet, mert a halál mindig nyomában van. A halálnak ezt az állandó közellétét érezzük Kosztolányi költészetében is, de érezzük a Vörös költő Senecájának stoicizmusát is, mely pátoszt és erkölcsi erőt ad lelkének, s nem engedi, hogy a halálfélelem kikezdje. Érezzük ezt különösen utolsó verseiben, melyek a magyar líra csúcsein állanak.

Végigkisértük a költőt az „Üllői-úti fák” édes-bús borongásától a Kerepesi úti temető előcsarnokának komor fenségéig. Láttuk, hogy e költészet tiszta hangulat-líra. A formában szereti a primitívet, játékosat, mint a gyermek. Rím és ritmus, alliteráció és sorközi rím, a szók bűgása és a nyelv zenéje, dallama, a secessziós egocentrizmus: mind jellemzője ennek a sajátos, egyéni és minden újítása és különossége ellenére is hagyományörző, konzervatív lírának. S mind csak arra való, hogy azt a külön modort és légkört, amit magának alkotott, különösen hangsúlyozzák. Irodalmi és életbeli hagyományokba kapaszkodik és azokban gyökeredzik, erőt, egészséget és ihletforrást talál bennük, mint nagy hagyományörző elődje, Arany János, aki eszménye volt éppúgy, mint az idegenek között Flaubert, Stendhal és a parnassienek, a nyelvnek és stílusnak nagy művészei; Shakespeare, a nagy alakrajzoló és életábrázoló; Rilke, kivel ízlésének, nyelvének választékosságával és verseinek elő elő dallamával annyira rokon; Baudelaire, kit miszticizmusáért és lelki mélységéért kedvel. De tanulókönyve volt az egész világirodalom, melynek fölényesebb ismerője alig van irodalmunkban. Költészetében nem magyaráz, nem politizál, nem hirdet világnézetet és nem ad világmagyarázatot: csak énekel, mint a madár. Énekének nincs semmi más célja, mint az, hogy magát kifejezze. E magakifejezés életszükséglete és életfunkciója lelkének, mint a levegő és a táplálék, a légzés és táplálkozás a testének. Ezenkívül semmi más célja nincs e költészetnek. Abszolút művészet.

Prózája.

Kosztolányi a költészettel párhuzamosan az elbeszélő prózát is művelte. Rajzaiban, elbeszéléseiben és regényeiben ugyanazt a félepekai-féllírai látását és megnyilatkozási módját, ugyanazt az impresszióizmusát látjuk, mint lírájában. A szánalom és részvét, mellyel az élet hétköznapi hőseit és szenvedőit nézi, mindent átlírizál és sajátosan kosztolányias hangulattal von be tárgyakat, embereket, az egész életet. Elbeszélései és regényei nagy részében a vidéki kisváros a színtér, melyhez gyermekkori emlékei fűzik. De amikor annak alakjairól és életéről meleg képeket fest, a rajz nem érzélgős, nem romantikus, sőt mindeniken rajta van bizonyos tragikus szín. Elhullott sorsok, félrecsúszott életek, az Élet, a Véletlen akadályaiiban elbukott emberek történetei. Nem idill ez a világ, de komoly és komor valóság. És ha humora föl-fölcsillan is itt-ott, olyan az, mint a keserű szájrándulás. Különösen regényeiben látjuk tragikus beállításait. Mintha azt akarná bizonyítani, hogy az egyszerű életek is tele vannak tragikummal. A *Pacsirtában* a csúnya lánynak, az *Aranysárhányban* egy tisztalelkű tanárnak, *Édes Annában* egy egyszerű, vidéki paraszt lánynak, a tökéletes cselédnek a tragikumát rajzolja. A *Véres költő* Nérója császár ugyan, de sorsa egyáltalán nem császári, sőt tragédiája sem, hanem a leggroteszkebb tragédia: fenséges császár lehetett volna s ripacs színészként tékozolta el rövid életét, hogy végül is egy rabszolga fészerében döfjék keresztül a legocsmányabb dolgokkal megfertőzött

gyűlölt szívét. Mindenáron, egy császári trón árán is szépségre, a művész szépségére áhitozott és sárba, piszokba, fertőbe fojtotta tehetetlenségét és tehetségtelenségét. Testi fertőjénél csak a lelki volt iszonyubb s az a gyűlölet, mellyel öccsét, Britannicust, a költőt, gyűlölte tehetségéért.

Novelláiban, ha nem is teremt konkrét alakokat, történeteiben élet van, lélektani rajz és jelképes igazság. Ezekben is, mint verseiben, „legnagyobb súlya az imponderabiliának van, az elsuhanó és megfoghatatlan véletleneknek, melyek azonban sorsszerű szükségességgel hullanak bele a történetek kialakulásába.“ Éles megfigyelő és pontos rajzoló képessége, magas és kiművelt kultúrája, nyelvének és stílusának hajlékonysága, könnyű simulása a legfinomabb árnyalatokhoz, a gondolat és forma harmóniája és az író föltétlen uralma mindezekben: olyan erények, melyek Kosztolányinak különleges helyet biztosítanak a magyar széppróza történetében. Impresszionista látásmódjából és természetéből következik, hogy inkább megjelenít, mint szerkeszt, s így „elbeszélése nem annyira fölépül, hanem a mese folyója hordja és halmozza maga alá“.⁶

Elbeszélései.

Elbeszélés-kötetei között a *Bolondok*-ban (1911) a tébolyfantasztikum fölhasználásával új színeket hoz az irodalomba. Legtökéletesebb novelláskönyve a „*Tengerszem*“ (1936): 77 történet öt ciklusba beosztva. E ciklusok: I. Végzet és veszély, II. Esti Kornél kalandjai, III. Egy asszony beszél, IV. Latin arcélek, V. Tollrajzok. Mindenik történet egy-egy kis műremek, az igénytelenség látszatával külsőleg, de egy éles és nyitott-szemű megfigyelőnek, az élet szenvedésein és tapasztalatain át bölcsé ért humanistának, az egyszerű és közvetlen kifejezés tökéletes eszközeivel rendelkező művésznek minden belső értékével.

Egyik elbeszéléséről adta a címét kötetének. A költő és felesége egy tengerszemnél vannak, ahol húsz évvel előbb, mikor először jártak ott, olyan szép volt a szálloda. Most olyan kicsi és kopott. Nem akarják elhinni, hogy ugyanaz a szálloda volna. De a valóság nem enged. Egyszerre mindketten azt érzik, hogy megöregedtek. Nincs többé öncsalás, káprázat, mely megszépíti a dolgokat. Minden olyan, amilyen. Ezután már csak a világtól várhatnak még valamit. Maguktól semmit. De mit adhat a világ? Legföljebb ilyen szegényes, nem egészen tiszta üvegajtót, mint ezé a kopott szállodáé. Az élet elmúlt. Az asszony előveszi kézitükrét és nézi homlokán a ráncokat, melyeket most fedezett fel. Kipirosítja ajkát. Férje nézi a tengerszemét és egyetlen vigasztalására, munkájára, mesterségére gondol. És szól: „Alapjában utálok azokat, akiket az irodalomtörténet nyilván vak félreértésből, „nagy költők“-nek nevez. Ezek többnyire hetet-havat összehordanak, mint a tenger. Olyan meddők, olyan ihatatlanok is, mint a tenger. Hidd el, a kevés több. Mennyivel több ennél a tökéletes, ha csipetnyi is.

⁶ Várkonyi Nándor: *A modern magyar irodalom története*. 203. l.

— Nem figyelsz ide?

— De — bólintott az asszony, pedig egyáltalán nem figyelt oda, mert még mindig a kezitükrére hajolt, elégedetlenül.

— Tudod mit? — folytatta a férfi, aki szintén nem figyelt az asszonyra. — Ezután én inkább kis költő akarok lenni. Nem nagy. Olyan kicsiny, mint ez a tengerszem. És olyan mély.

Igazi Kosztolányi-téma, kidolgozás, légkör és hangulat. Fajképe a Kosztolányi-novellának. Azért is időztem ilyen sokáig e „tengerszem”-nél. Milyen egyszerű írás és milyen mély! Mennyire utánozhatatlan! Ha valamit hozzátennék vagy próbálnánk magyarázni, csak rontanánk ezen a tökéletes önjellemzésen.

És még 76 ilyen kis „tengerszem”. Kicsikék és mélyek és tiszták. De bennük van a nagy tenger ezer titka, csodája és szépsége. És mind-egyikben benne vannak azok az írói tulajdonságok, melyek csak a legnagyobbaknak sajátjai: rend, egyszerűség és takarékoság a stílusban, a nélkül, hogy ez a könnyűségének rovására lenne; mozgalmasság, élelenség és hangulatosság az elbeszélésben; kiváló érzék új témák föl-találásában és jelentéktelen dolgoknak költői sikra emelésében; képesség kifejezni az életet prózaian, amint van, mégis meghagyni (vagy meg-adni?) neki az illatát.

A *Bölcsőtől a koporsóig* utolsóelőtti elbeszélés kötete. Alakrajzok ezek is. És nem hiába volt Kosztolányi újságíró és olyan művész, aki különféle költői feladatokat szeretett maga elé tűzni, mint mestere, Arany János is, itt egy új formát látunk, az interjú-formát, amelyet az újságok mindennapi rovatából emelt a költészet és írásművészet forma-tárába. Sok líra, humor, satira és bölcs életszemlélet van ebben a könyvben.

Esti Kornél c. könyve hasonlóképen egy különleges műfaj. Nem regény, nem önéletrajz, nem napló, de mind a három. Több fantázia van benne, mint az önéletrajzban vagy naplóban, de kevesebb, mint amennyi a regényhez szükséges. Saját élményeit adja, de ebben a formában szabadon játszik vele, mint a „Kis gyermek” és a „Bús férfi panaszai”-ban. Élmények, amelyek sajátjai, de amelyeket művészi kézzel a kidolgozásban mindnyájunk élményévé tesz. Prózai megfelelője ez a „Kis gyermek” és a „Bús férfi panaszai”-nak, csak hogy azokban a gyermek és férfikor élményeit látjuk, ebben pedig a kalandos ifjúkor tükröződik.

Regényei.

Kosztolányinak legérettebb és talán a legmagasabb értékű költői alkotása regényköltészete. Mindössze négy regényt írt, de mindegyik a tiszta művészet magaslatán áll. És mindegyiken a feladatoldó mester klasszikus művészkézét érezzük. A *Véres költő*-ről Thomas Mann, kinek Kosztolányi elküldte regénye német fordításának kéziratát, azt írja egy hozzáírt levelében, hogy „az a munka több, mint a műveltség és egy nemzeti, vagy akár európai színvonal terméke; egyéni merészség jelét viseli homlokán, bátor magányból származik, lelkünket erős újszerűséggel érinti s olyan emberiséggel, hogy fáj, annyira igaz. Ez a költészet mi-volta és hatása.” Kiemeli, hogy valóságos húsból és vérből való embe-

reket alkotott, kiknek bensősége a lelkiismeret legmélyebb mélyéből fakad. Az alakok közül különösen Senecát, a mesterien síma költőudvaroncot és szofistát emeli ki, akinek utolsó órái annyira megrázták, mint kevés dolog az életben és a művészetben. A végén azzal búcsúzik, hogy a magyar névnek, melynek Petőfitől és Aranytól Ady-ig és Móricz Zsigmondig annyi hirdetője akadt, új becsületet hoz majd e munkája és ifjú nevét még inkább azok sorába lépteti, akik ma Európa szellemi és műveltségi életét jelentik.

Ez nemcsak kritika, hanem elismerés is az európai irodalom egyik kiválóságának tollából, Kosztolányinak és a magyar irodalomnak egyaránt.

Az *Aranyáskönyv* olvasásakor felújul és elvonul lelki szemeink előtt a vidéki gimnáziumi diákélet sok kedvessége és romantikája, amelyet befelhőz és elkomorít Novák Antal tanár úrnak a vad és ifjú diákbosszúból eredő zajtalan és megrázó tragédiája. „A kérlelhetetlen sors vádirata lappang tárgyilagos mondatai mögött. A nevelő munka vakmerőségét, a tanár tragédiáját nagyobb együttérzéssel nem ábrázolták még irodalmunkban.”⁷

Regényköltészetének csúcspontján áll és a magyar irodalomnak egyik legsikerültebb regénye, legművészebb alkotása az *Édes Anna*. Tárgy, mesevezetés, eseményfejlesztés, lélekrajzolás, szerkesztés, nyelv és stílus szempontjából egyaránt mestermű. Édes Anna a Balaton mellől a fővárosba szakad Tapasztalatlan és lelki alázatosságában odaadó eszköz lesz egy félőrült asszony kezében, ki, bár sohasem volt ilyen engedelmes, dolgos, gondos, tiszta és hűséges cselédje, mégis mindezen sok erényéért állandó gyötréssel fizet, minthogy — felfogása szerint — a cselédet nem szabad megdicsérni, nem szabad elismeréssel lenni iránta, mert akkor elromlik. Kihaszználja, mint egy kifacsart citromot. Lassan mind fojtogatóbbá válik a levegő számára, alig tud lélekezni ebben a környezetben, mindinkább szabadság után vágyik, s mikor a házban dolgozó kéményseprő, idősebb özvegy ember, feleségül kéri s ő menne, mert hát cselédleány nem igen válogathat a kérőkben, az asszonya nem engedi, beteges hisztériával visszakényszeríti. Ekkor a szelid, aláztat és csendes cselédleányban felébred az addig talán öntudatlanul visszanyomott vagy talán az öntudat küszöbéig fel nem ért emberi önérzete, amelyről hisztérikus asszonya azt hitte, hogy cselédben nem létezik, vad szenvedéllyé erősödik, kést ragad és megöli asszonyát és gazdáját. A tárgy (egy cselédleány története) az átlag olvasónak a legkevésbé érdekes, de egy mesteri feladat megoldására vállalkozó és alkotó erejét próbára tenni akaró író részére a legizgatóbb és legművészebb. A mesevezetés és eseményfejlesztés tökéletes: az egyszerű és aránylag kevés külső történet alatt tömött, sűrített mozgalmas belső cselekmény izzik, sokszor a tudat alatt, annyira a tudat alatt, hogy a felületes olvasó nem is érti meg az előkészületlenül lezuhanó katasztrófát. Olyan területen mozog ebben a regényében Kosztolányi, amely még ismeretlen, felderítetlen. E terület lelkünknek az öntudat küszöbe alatt elnyúló óriási birodalma, az elfele-

⁷ Juhász Géza: i. m. 28 l.

dett benyomások emlékének, az észrevételek, kimustrált érzések és gondolatoknak ősi földje, melyet még csak most keresnek fel és kutatnak át a lélek merész hódítói és misszionáriusai. A XX század nagy miszticizmusának területe ez, melyet most hódítgatnak a költők, írók és a tudomány, hogy új területeket szerezzenek a maguk számára. (Lásd Kosztolányi Dezső előszavát az *Éjtél* c. misztikus novellás kötethez, Gyoma 1917.) Nyelve, stílusa a leegyszerűsített s így legtökéletesebb művészet. Minden fogalomra, érzés- és gondolatárnyalatra az éppen találó szót alkalmazza, mely nem akar színével vagy zenéjével díszlegni, a tartalom fölé kerülni, hanem csak közöl és megérttet. Nem boncol és nem elemez, hanem a mesén keresztül rajzolja a lelket. Nem terít ki mindent az olvasó elébe, hanem reá bízva a rejtélyek és titkok megtalálását. Az egészet átnemesíti az a meleg részvét, melyből a legmeghatóbb és legemberibb Kosztolányi-könyvek születtek. E részvét egész írói pályáján végigkíséri és utolsó műveiben a görög tragédiák kardalának fenségéig és egyetemességéig emelkedik. Ő maga legjobban ezt a regényét szerette, színpadra is megkezdte átdolgozását, de a halál megakadályozta keresztülvitelében. Jegyzetei alapján, halála után, Lakatos László végezte el ezt a munkát és a Belvárosi Színházban került színre. Ez Kosztolányinak legmélyebb és legemberibb alkotása.

Műfordításai.

Kosztolányi Dezső mint műfordító is nagyon értékes munkát végzett. *Modern költők* c. nagy antológiájában több mint 25 nemzet és nyelv irodalmából 100—150 költőtől fordított lírai költeményeket s ezáltal „egy egyetemes vérkeringésnek, a lírának világirodalmi lelkét is közelebb hozta hozzánk.”⁸ Mégha egyes költőket mások nyers fordításából vagy a világnyelvek fordítási szövegei nyomán fordított is, milyen nagy teljesítmény! Hány év kellett hozzá, hogy a szükséges nyelvismeretet megszeresse. Még így is csak úgy tudjuk elképzelni és megérteni ezt a nagy munkát, ha tudjuk, hogy Kosztolányi öt-hat nyelven beszélt tökéletesen és kb. 20 nyelven olvasott. Hozzá kell vennünk e nagy nyelvérzékhez nagy beleérző képességét, melynél fogva a legkülönbözőbb temperamentumú, világnézetű, nemzetiségű és fajú költők érzés- és gondolatvilágába bele tudott helyezkedni. Ha e sokféle természetű, érzésű, felfogású, egyéniségű és fajú költői-fordításoknak van is bizonyos kosztolányias íze, azok mindig illuziót keltők. E kosztolányias ízt egyébként nemcsak a költő jellegzetes és sajátos egyéniségéből magyarázhatjuk meg, hanem a XX. század költő-fordítóinak a műfordításról való felfogásából is. E felfogás szerint „a költő-fordító nem arra a hűségre törekszik, mely a fordítás múlt századvégi mestereit jellemzi, hanem egyénibb élményre, melyben önmaga lelke épp úgy tükröződik, mint azé, aki erre az önmagába

⁸ Vajthó László: *Kosztolányi Dezső*. Protestáns Szemle, XLV. évf. 12. szám. 483. l.

nézésre alkalmat adott.⁹ E világirodalmi antológián kívül az összeomlás idejében egy antológiát szerkesztett és ajándékozott nemzetének, melyben idegen bölcseket, tudósokat, költőket szólaltatott meg a világ minden tájáról, kik elismerőleg nyilatkoztak a magyar nemzetről. Lefordította Maupassant összes verseit, Molière Szeleburdíját. Wilde-től a Paduai hercegnőt, a Firenzei tragédiát, Salome-t, Shakespeare-től a Téli regét, Byron-tól Beppo-t, Mazepa-t. E drámafordítások méltán sorakoznak a Vörösmarty—Petőfi—Arany klasszikus s a huszadik század legjobb fordításai közé, a Babits—Tóth Árpádéi mellé.

Tanulmányai.

Irodalomtörténeti tanulmányai és bírálati, színházi kritikái minták arra, hogyan lehet ilyenfajta írásműveket szellemesen és vonzóan írni úgy, hogy amikor a tudóskodó szárazság koloncát eldobja, egyszersmind nem lesz könnyű fecsegő, hanem franciás könnyedséggel és világossággal ítél és mond véleményt azokon a területeken, amelyeken nemcsak világirodalmi műveltségével, hanem finoman megérező és élesen látó költői érzékével is szuverénnek érezte magát. Írói arcképeiben (Balassa Bálint, Csokonai, Kármán József, Puskin, stb.), melyeket a magyar rádió és napilapok irodalmi mellékletei számára írt, megelevenednek és élőkké lesznek régi idők költői s olyan szépségek, értékek és sajátosságok világosodnak meg előttünk, melyeket azelőtt nem vettünk észre. Adyról írt kemény bírálat nagy kavardást okozott, s bár igaztalan volt, erkölcsi és írástudói bátorsága, mellyel a közvélemény ellenére véleményét kimondta, tiszteletet parancsol. Tévedett és tévedhetett, mert költő volt, saját külön világgal és légkörrel, amelyből egy más költő épen olyan külön világát és művészetét teljes tárgyilagossággal felfogni és értékelni nem tudta, és mert művész volt nagyon érzékeny idegzettel, melyet az Ady-kultuszból élők kalmár hangossága sértett, s mikor Adyt bírálta, rajtuk akart ütni egyet.

Mint esztétikus biztos ízlésű. Meggyőződése, hogy a művészetben a lényeg és forma egy. Állandóan tanulmányozza, mint Arany János, mesterségének elméletét, s csiszolja, gazdagítja, tökéletesíti, hajlítja, ízzel és kellemmel, muzsikával, dallammal tölti meg a költői nyelvet, új meg új titkaira és szépségeire világít rá bűvészlámpájával; a tökélyig fejleszti a tartalom és forma, a dolgok hangulata, színe és a kifejezés közötti harmóniát, megfelelést és megegyezést. Ars poetikáját „Esti Kornél éneké”-ben fejti ki, mely éppannyira saját művészeté törvénye, mint Vojtina Ars poetikája az Aranyénak. A gondolatot csak addig a mértékig tartja a költészetbe valónak, míg a vers röptét nem akadályozza :

⁹ Vajthó L.: Két költőnemzedék, 28. l.

*Az únt anyag meredt-rest
súlyát nevetve lökd el
s a béna, megvetett test
bukásait a szellem
tornáival feledtesd, — mondja Esti Kornél.*

Miként a versnek, éppúgy tanulmányozta a jó prózának is a titkait. Kármán Józsefről írt írói arcképében azt írja, hogy Nietzsche valahol megállapítja, hogy „a próza szakadatlan és nyájas harc a költészettel, minden varázsa abban van, hogy únos-untalan kisiklik a költészet elől és ellent mond neki,“ de közben mindig vele kacérkodik, amikor engedményeket tesz a hétköznapiak és a középszerűnek, „amellyel a legnagyobb íróművészek folytonosan és bőségesen éltek.“ Mintha a saját prózáját jellemezné e sorokban.

A nyelvtisztító.

Stíluszépítő és fejlesztő hajlamával függ össze nyelvtisztító tevékenysége. E munkásságában különösen csalhatatlan nyelvösztlőne és nyelvérzéke volt biztos vezetője. Nem olyan nyelvtisztító volt ő, ki a nyelv nagy fájáról az élő hajtásokat, virágokat akarta volna lenyesni s ezáltal a nyelvet művészetellenesen lapossá tenni, csak a pesti zsargon csökevényeitől, azoktól a fagyöngyöktől igyekezett megszabadítani, melyek erejét szívták s így magát a fát sorvasztották, pusztították. Ezen a téren végzett munkásságának hatása csak a jövőben lesz érezhető és eléggé értékelhető.

Az újságíró.

Kenyérkeresetből, és természete szerint is, izig-vérig újságíró volt, a pillanat és új hőse. De ezen a téren is művész. Azok a harminc éven át naponta megjelenő kis cikkekcskék, melyeknek tárgyai az utcáról és társaságokból fölszedett jelenségek, az irodalomtörténet és társadalmi élet művei és személyiségei, művészi remek, melyeken nem érezzük az újságíró robotjának izzadságát, hanem a művész inyenc játékossága, az európai műveltségű író szellemessége és egyetemes tudása ejt újból és újból ámulatba. Az újságírás is művészet volt számára, s néhány fejezetét tisztult műfajjává emelte. Mint újságíró közölte nyelvtisztító cikkeit. Újságcikkein keresztül állandó összeköttetésben volt a nagyközönséggel. Mivel mindig úgy írt, hogy írásait minden magyarul tudó ember megértse, s mert rendkívül vonzó és szuggesztív ereje volt írásainak, cikkeit a türelmetlen várakozás mohóságával és gyönyörűségével olvasták. Így lett, ez írásain keresztül, a nemzet nevelője és nagy tanítómestere. Nyelvének, stílusának, önmagakifejezésének könnyűsége, egész költészetének karaktere: az életet adni, pillanataiban megrögzítve, szoros összefüggésben van újságírói hajlamával és foglalkozásával.

Összefoglalás.

Kosztolányi Dezső helye és értéke a magyar irodalomban.

„Az ember meghalt, a mű él. A műben is az ember él. Igazában ő tartja életben a művet is, amennyiben egy második teste a mű”. Babits Mihály mondta ezeket a szavakat Kosztolányiról tartott rádió-előadásában 1936. XII. 21-én.

Foglaljuk össze, mennyi számokban az a mű, amelyben Kosztolányi tovább él, örökké él, míg a magyar nyelv él. Több mint 300 vers, tíz kötet elbeszélés, négy regény; három kötet műfordítás a világirodalom lírájából, Maupassant összes verseinek fordítása és körülbelül tíz drámafordítás; rengeteg újságcikk, bírálatok, színházi kritikák, tanulmányok és nyelvészeti cikkek.

Ez volt és ez marad Kosztolányi számokban.

Micsoda minőségben, értékben?

A magyar versnek és prózának szuverén ura. Arany óta nem volt magyar költő, ki a vers és nyelv birodalmában nagyobb könnyedséggel, merészebb biztonsággal mozgott volna. A versnek és nyelvnek, formának és kifejezésnek mestere. A magyar nyelv zenéjének nagy muzsikusa. A stílusnak és új szavak alkotásának művésze. A művészi ízlés és írói lelkiismeret megtestesítője, vérbeli literátor, mint Kazinczy. A versnek és prózának aranybányásza, ki a művészi versen keresztül lett igazi művésze a magyar prózának.

Új területek felfedezője és meghódítója a költészet számára. A mindennapit, a kicsit, az életünkön átsuhanó pillanatélményeket, a hangulatot rögzíti művészetté, kis iparművészeti műremekké s lelkünknek tudatalatti birodalmát behozza az elbeszélésbe és regénybe.

Az intimitás magyar szabadadalmazottja. A lélek belső rezdüléseit, ámulásait és halk sóhajait, az eltűnő élet bús dallamát versbe és szívbe lopni nála jobban senki sem tudta.

A világirodalmi líra magyar trubadurja, ki fordításain keresztül bekapcsolta a magyar szívet a líra egyetemes szívverésébe.

Író és költő, aki semmi mást nem akar, mint kifejezni magát, s mivel ismerte tehetségének mértékét, ez sikerült is neki úgy, mint kevés másnak.

Művei az európai irodalomnak alkotó-részei. A legtöbbet lefordították minden művelt nyelvre, s nagyon sokat a kisebb nemzetek nyelvére is.

Munkásságának nyoma megmarad abban a nemes anyagban, amelyet így hívnak: *kiművelt magyar költői és szépprózai nyelv*.

Mert bár „az ember meghalt, a mű él”, míg a magyar nyelv él.

Élete.

Született 1885. március 29-én Szabadkán. Atyja tanár volt. Ő is tanári pályára készült, de kora ifjúságában bekapcsolódott a századeleji irodalmi munkába s újságíró és író lett. Ady Endrével, Babits Mihállyal, Juhász Gyulával indult el költői pályáján. A Holnap hét költője közül csak azért maradt ki, mert nem volt vidéki. Már egye'emi hallgató korában munkatársa volt több budapesti napilapnak. A Nyugat első gárdájának tagja volt és az maradt haláláig. Első verseskötete 1907-ben, a második „A szegény

kis gyermek panaszaival" 1910-ben jelent meg. Ezzel egyszerre a magyar irodalomnak egyik legelismertebb s az olvasók legkedveltebb költője lett. Egyre-másra következtek ezután versei, novellái, regényei és műfordításai. Csaknem minden irodalmi társaságnak tagja volt. Mint a magyar Pen-Club elnöke és több külföldi irodalmi társaság tagja, meleg barátságban élt a világirodalom nem egy nagyságával. Mint a latin szellem tisztelője, megkepte a francia becsületrend szalagját. Meghalt 1936. november 3-án, kedden d. e. 11 órakor hosszú szenvedés után, nyelvrákban. A nyelv és szép beszéd szerelmese az utolsó műtét után nem tudott beszélni.

Kosztolányi Dezső művei:

Négy fal között. Versciklus. 1907. — *Boszorkányos esték.* Elbeszélések. 1908. — *Maupassant összes versei.* Fordítás. 1909. — *Molière: Szeleburdi.* Fordítás. Előadta a bp-i Nemzeti Színház. 1909. — *Wilde: Paduai hercegnő.* Fordítás. Előadta a bp-i Magyar Színház, 1910. — *Wilde: Firenzei tragédia.* Fordítás. — *Wilde: Salome.* Fordítás. — *A szegény kis gyermek panaszaival.* Versciklus. 1910. (Azóta több kiadásban.) — *Bolondok.* Elbeszélések. Modern Könyvtár. 1911. — *Béla, a buta.* Elbeszélések. U. o. — *A lótusz-evők.* Mesejáték. 1911. — *Beteg lelkek.* Elbeszélések. 1912. — *Modern költők.* Kisebb műfordítások. 1914. — *Kain.* Elbeszélések. — *Byron: Beppo.* Fordítás. — *Byron: Mazeppa.* Fordítás. — *Páva.* Elbeszélések. — *Tinta.* Elbeszélések. 1916. — *A rossz orvos.* Elbeszélések. 1921. — *Kenyér és bor.* Versek. — *Mák.* Versek. — *A véres költő.* Történeti regény. (Néró császár története.) 1923. — *Mágia.* Versek. — *A bús férfi panaszaival.* Versek. 1924. — *Pacsirta.* Regény. 1924. — *Az aranysárkány.* Regény. 1925. — *Shakespeare: Téli rege.* Fordítás. 1925. — *Édes Anna.* Regény. 1927. — *Meztelenül.* Versek. 1928. — *Esti Kornél.* 1933. — *A bölcsőtől a sírig.* Rajzok. 1934. — *Összegyűjtött költeményei.* 1907—1935. — *Tengerszem.* 77 történet. 1936.

Dr. Konsza Samu.

**Daphne Blagayana polymericus virágai
a brassói Kőhavasról.**

— 1 eredeti rajzzal. —

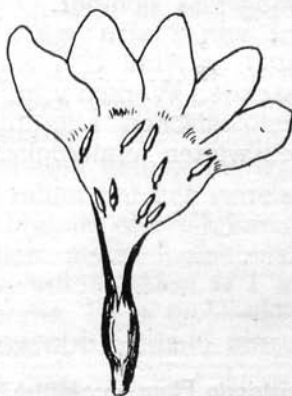
Irta : Györffy István (Szeged).

1937. április hava közepén Ábrahám Károly úr (Szeged) egy kis csomag virító *Daphne Blagayana*-t kapott Brassóból, amelyet vizsgálatra átengedni szíveskedett.

A virító galyak beható átvizsgálásánál feleségem is, én is 1—1 többtagú (*polymericus*) virágot találtunk.

1. Mindkét virágnak sárgásfehér vacokcsövén 5—5 hasonlószerű szíromlevél (4—4 helyett) terült szét.

2. A vacokcső¹ felhasítása után következőt láttam: az egyikben 4 rövidebb és 4 magasabb porzó ült; a másik vacokcsőben a 4 mélyebben és 4 magasabban ülő porzók közötti övezetben még egy 9. porzó is volt látható, amely jól fejlett állapotában virágporszemeket hullatott (l. eredeti rajz; 3-szoros nagyításban).



Az anyag² lelőhelye : **Piatra mare**³ = **Kőhavas**, 1937. ápr. 10—12 (?), gyűjtötte : **Kovács József (Brassó)**.

² Sok levelet gomba lepelt meg. Ezeket Dr. Moesz Gusztáv igazgató úrnak (Budapest) küldtem el, aki szíves soraiban értesített, hogy a fekete, sötétbarna foltokat okozó gomba neve : *Septoria Römeriana* Moesz, melyet új fajként éppen ő írt le a *Botan. Közl.* 1915. 153. old.

W. C. Worsdell⁴ és Dr. O. Penzig⁵ összefoglaló könyveiben és az azóta megjelent cikkekben nem találtam *Daphne Blagayana*-ra vonatkozó teratológiai adatot.

Irtam: Szegeden, **Hazslinszky Frigyes** halálának XLI. évforduló napján.

Polymerische Blüten von *Daphne Blagayana* aus der Braşover Alpen.

— Mit 1 orig. Textfig. —

Von **I. Györfly** (Szeged).

Mitte April erhielt Herr K. **Ábrahám** (Szeged) ein kleines Päckchen schön blühender *Daphne Blagayana* Freyer aus **Braşov-Kronstadt**. Er war so freundlich mir das Material zur Untersuchung zu überlassen.

Beim Untersuchen der Zweige haben wir: meine Frau und ich, je eine, Polymerie zeigende Blumenkronröhre gefunden.

1. Beide gelblichen Achsenröhren haben 5–5 Kronenblätter getragen.

2. Nach Aufschlitzen beider Achsenröhren der „Königsblume“¹ stellte ich folgendes fest: bei der einen waren 4 niedriger und 4 höher stehende Staubgefäße vorhanden; bei der anderen aber war zwischen der Zone der 4 niedriger und der höher sitzenden Staubgefäße noch ein überzähliges 9.-tes, gut entwickeltes (s. Textfig., 3x fache Vergrößerung) ebenso Pollina ausstreuendes Staubgefäß sichtbar.

Das Material² stammt von **Piatra mare** = **Kőhavas**³; gesammelt von **József Kovács (Braşov)** im April 1937 am 10–12 (?).

In den zusammenfassenden Werken von **Worsdell**,⁴ **Dr. O. Penzig**,⁵ sowie in der neuern teratologischen Literatur finde ich über *Daphne Blagayana* keine erwähnenswerten teratologischen Daten.

¹ cf. Dr. Gustav Hegi Illustrierte Flora von Mittel-Europa, V/2: 723.

² Viele Blätter waren von *Pilzen* befallen; Herr Dr. G. von Moesz Director d. R. (Budapest) hatte die Güte dieselben zu bestimmen. Die schwarzen, dunkelbraunen Flecken verursacht die: *Septoria Römeriana* Moesz (Botan. Közl. 1915: 153.

³ vergl. Dr. L. Simonkai Enumeratio florae Transsilvanicae vasculosae critica. Budapest, 1886: 477.

⁴ Wilson Crosfield Worsdell: The principles of Plant-Teratology. London, Vol. I. 1915, Vol. II. 1916.

⁵ Dr. O. Penzig Pflanzen-Teratologie. II. Aufl. Berlin, 1922: 194.

Az anyag szerkezete.

Az E. M. E. 1938. március 6-i közgyűlésén tartott előadás.

Már Krisztus előtt 400 évvel a görög bölcsezséket nagyban foglalkoztatta az a kérdés, hogy a Mindenség ősanynaga egészen tömör, egynemű, folytonos, hézagok és megszakítások nélküli-e, vagy pedig különálló, diszkrét, kis anyagi részecskékből áll-e? *Demokritos, Leukippos* és *Lucretius* iskolája azt tanította, hogy az anyag nem összefüggő, tömör, hanem apróbb részekre osztható, de ez az oszthatóság nem folytatható a végtelenségig, hanem ennek határa van és végül is különálló kis részecskékhez jutunk, amelyek tovább már nem oszthatók.

Mai ismereteink szerint is nagyjában ez a nézetünk az anyag mi-voltáról. — Azokat a kis anyagi részecskéket, melyek még oly tulajdon-ságaik, mint az egész tömeg, és amelyeket összetételük megváltozása nélkül tovább nem bonthatunk: *molekuláknak* nevezzük.

Mechanikai úton az anyagot nagyon kis részekre feltudjuk osztani. De finom osztókészülékkel, éles és hegyes gyémánt szilánk segítségével egy üveglemez 1 mm hosszúságú részére ezer párhuzamos vonalat húzhatunk. Ha ezeket ugyanolyan vonalakkal keresztezzük, 1 mm² felületen 1 millió kis négyzetet kapunk.* Nagy számmal léteznek oly apró élő-lények, mint pl. az ázalékállatok (infusoriumok), protozoumok és a baktériumok, melyek egy ezred milliméter két vonala közé elférnek és ezeknek mikroszkópban jól látható tagjaik, szerveik, izmaik és idegeik vannak. Ezek a szervek sejtekből, a sejtek pedig molekulákból állanak. Ha az ilyen sejtben csak 100 molekula volna, akkor is 1 molekulának a mm. ezred-résznél kisebbnek kell lennie. De a molekulák természetesen még ezek-nél is kisebbek és a legnagyobb elérhető nagyításnál sem láthatók.

Ily kicsinységek méréséhez a mm. $\frac{1}{1000} = 0.001$ részét veszik alapul, amit *mikronnak* (μ) nevezünk és még kisebb méretek méréséhez ennek is $\frac{1}{1000}$ részét, tehát a mm. $\frac{1}{1,000,000} = 0.000,001$ részét vesszük, amit *milli-mikronnak* ($\mu\mu$) nevezünk.

* Az ilyképen elkészített üveglemezt a mikroszkópiában a mikroszkópok feloldó-képességének a megállapítására használjuk.

A legvékonyabb fonál, amit mostanig elő tudtak állítani, a Wollaston-fonál úgy készíthető, hogy vékony platina-fonalat elektromos úton vékony ezüst-réteggel borítanak és azután ezt a fonalat tovább nyújtják, majd az ezüstöt róla salétomsavval leoldják, amikor visszamarad az 1μ ($\frac{1}{1000}$ mm.) átmérőjű alig látható vékony Pt fonál. Ugyanilyen finomságú fonalakat tudnak megolvasztott kvarcból húzással előállítani. Továbbá a kitűnően hengerelhető és kinyújtható aranyból 0.1μ vastagságú lemezeket tudnak készíteni. — Még ezeknél is vékonyabbak a szivárvány minden színében pompázó szappanbuborék-hártyák, melyeket azonban sikerült még vékonyabbra kinyújtani, úgy hogy ezek már nem mutatják többé a szép fényinterferencia színeket, hanem feketéknek látszanak és ekkor $5 \mu\mu$ (0'000,005) vastagok.

Továbbá ha kevés olajat, vagy petróleumot nagy vízfelületre öntünk ki és ez a vízben oldhatatlan folyadék, a víz felületén rendkívül vékony rétegben szélterül, sikerül $2 \mu\mu$ és $1.1 \mu\mu$ vastagságú olajréteget előállítani, amint azt *Rayleigh* és *Devaux* kimutatták és kiszámították.

Oberbeck platinalemezre elektrolitikus úton réz-, zink-, cadmium-réteget választott le és ezek elektromos feszültségkülönbséget mérve, az illető fémekre jellemző értékeket talált még akkor is, ha e rétegek vastagsága az $1-3 \mu\mu$ -nál több nem volt. Pedig ez esetekben legalább 1 molekulányi vastagságuknak kellett lenniük a fémrétegeknek, amiből az következik, hogy e fémek 1 molekulája átmérőjének $1 \mu\mu$ -nál (1 miliomod mm-nél) kisebbnek kell lennie.

Az ultramikroszkóp segítségével sikerült a kolloid-oldatok és egyáltalán a kolloid-anyagokban szétoszolva, diszpergálva levő kis anyagi részecskéket, a sötét láttérben rávetített erős fénysugárnyaláb segítségével, felvillanásuk útján láthatóvá tenni és ez alapon a nagyságukat meghatározni. Kitűnt, hogy ultramikroszkóppal az $1 \mu\mu$ átmérőjű kis részecskék, az úgynevezett *submikronok*, még határozottan felcsillannak és ennél fogva a molekulák még ezeknél is kisebbek lesznek. — Ma már tudjuk számos más ily irányú mérésből és számításból, hogy a molekulák néhány tized $\mu\mu$ átmérőjűek.

Ha vizet forralunk, az gőzzé alakul, azaz gázállapotba megy át, amelyről tudjuk, hogy molekulái a kölcsönös vonzás alól teljesen felszabadulva, kapott energiájuknál fogva, egymástól függetlenül röpködnek, egymással folyton összeütköznek és az edény falába ütődnek, előidézvén így a gáz nyomását, vagy feszítőerejét. Minél nagyobbak a molekulák és minél nagyobb a kinetikai energiájuk, annál gyakrabban és erélyesebben ütköznek össze és annál nagyobb mértékben fogják egymás mozgását háborgatni. E háborgatás mértéke nyújtja a legjobb módot a molekulák méreteinek a meghatározására. Kitűnt ilyirányú mérésekből, hogy az egyszerűbb molekuláknak az átmérője kisebb, a bonyolultabbaké pedig nagyobb és általában 10^{-8} nagyságrendűek. A víz egy molekulájának átmérője 4.6×10^{-8} cm. = 0'00000046 mm. = 0'46 $\mu\mu$. Az ennél még egyszerűbb hidrogén molekulaátmérője = 2.7×10^{-8} cm. = 0'00000027 mm. = 0'27 $\mu\mu$. — Ugyanily értékekhez jutottak más irányú vizsgálatok, mérések és számítások alapján is.

Így pl. a gázok diffusio-sebességének megmérése, a gázok kinetikai elmélete, valamint az Avogadro-törvény alapján sikerült kiszámítani azt, hogy 1 cm^3 norm. viszonyok között levő gázban mennyi a molekulák abszolút száma. Ezt a számot, első meghatározója után, *Loschmidt-féle* számnak nevezzük. $L = 27.2 \times 10^{+18}$. Eszerint 1 cm^3 norm. viszonyok közt levő gázban 27.2 trillió molekula van.

De a Loschmidt és az Avogadro-féle szám alapján sikerült egy molekula súlyának a kiszámítása is és e szerint a hidrogén 1 molekulájának a súlyát 3.28×10^{-24} grammnak találták, ami a grammnak a kvadrilliomod része.

A szabad gázmolekulák igen nagy sebességgel mozognak, közönséges szobahőmérséken másodpercenként 460 méter átlagos sebességgel röpködnek, egymással összeütköznek, visszaverődnek és magas hőmérséken ez a sebesség még tetemesen fokozódik. Ha a gázmolekulák ezen energiáját pl. lehűtéssel elvonjuk, vagy más energiává átalakítjuk, a gáznemű test cseppfolyóvá sűrűsödik; ebben az állapotban a molekulák már kevés energiát tartalmaznak, lassabban mozognak és egymáshoz viszonyított helyzetüket csak csekély mértékben változtathatják; ha pedig még tovább is elvonjuk a folyadékból a kinetikai energiát, az anyag a szilárd állapotba megy át és ekkor a szomszéd molekulák vonzása megfogja és rögzíti őket. Ha pedig a gáz, vagy cseppfolyós anyag molekuláitól a kinetikai energiát teljesen elvonjuk, azaz az anyagot hovatovább az abszolút 0° -ig, a -273 C° -ig lehűtjük, elvesztik összes mozgási energiájukat és e hőfokon minden test csakis szilárd állapotban lehetséges.

A molekulákat sikerül kémiai erővel tovább még kisebb, összetevő alkatrészekre felbontani. Ha pl. megsavanyított vizen elektromos áramot vezetünk át, a negatív sarkon hidrogént, a pozitív sarkon pedig oxigént kapunk. Azokat a kisebb egységeket, amelyekre a molekula ekkor felbomlik: *atomok*-nak nevezzük Minden vízmolekula 2 hidrogénatomból és 1 oxigénatomból áll.

A földön előforduló rendkívül sokféle anyag és tárgy, megfelelő módon, kémiai behatásokra, elemi alkatrészeire bontható. Azt gondolhatnók, hogy ez a rendkívül sokféle anyag egészen hihetetlen nagyszámú különbözőfajta atomból van összetéve. A valóságban ez azonban nincsen így, mert aránylag nem is nagyon sokféle fajta atom alkotja a Mindenséget. Azonban az alapanyagoknak sokféle arányú vegyületi lehetősége és nagy változatossága folytán létezik a földön oly mérhetetlen sokféle összetett test. A földi anyagok vegyi elemzése útján eddig 90, illetőleg 92 különböző fajtájú atomot, vagyis elemet ismertünk meg és minden más létező test ezekből tevődik össze. Az egész Föld végtelen változatosságu anyagai ezekből a meghatározott alkatrészekből, ezekből az atomokból vannak felépítve. Azonban ezek közül is főképen csak 14 fajta elem fordul elő gyakrabban és vesz részt a tömegesen előforduló összetett testekben, a többi elemre csak ritkábban, némelyikre pedig épen csak a legritkábban akadunk.

Az újabb időkig az atomokat a Mindenség szilárd és változásnak alá nem vetett, tovább fel nem bontható, legegyszerűbb építőköveinek tekintették. Az volt az általános nézet, hogy a Mindenségben minden anyagi változás az elpusztíthatatlan, tovább fel nem bomló atomok új elrendeződése és egyesülése útján jön létre és megy végbe.

Azonban a múlt század vége felé először *Crookes*, majd *Lenárd*, főképen pedig *Julius Thomsen* mutatták ki először, hogy bizonyos behatásokra az atomokról leválaszthatók egyes kis töredékek és így az atomok nem oszthatatlanok. 1895-ben *Thomson* azt is megállapította, hogy e töredékek, bármely atomról is származzanak, teljesen egyformák, egyenlő súlyúak és egyenlő elektromos töltésűek, mintegy az elektromosság hordozói. Ez utóbbi tulajdonságaik miatt őket *elektronoknak* nevezték el és kitűnt, hogy e rendkívül kis részecskék valamennyien negatív töltésűek. De az atom nem épülhet fel csupa negatív töltésű részecskékből, mert azok egymást taszítják és így az atomban pozitív részeknek is kell okvetlenül lenniök, melyek a negatív elektronokkal egyesülve közönbösítik egymást és létrehozzák a neutrális atomot.

Amíg ezek a vizsgálatok folytak, 1896-ban *Becquerel* kimutatta azt, hogy különböző uránium tartalmú anyagok sajátos, láthatatlan, nagy áthatoló-képességű sugarakat lövelnek ki, amelyek a fotográfiai lemezre hatnak. Ez a megfigyelés az anyag egy új tulajdonságának, a *rádióaktivitásnak* a felfedezésére vezetett. Most ily irányban indult meg a kutatás és igen nevezetes eredményekhez vezetett, melyeket 1903-ban *Rutherford* és *Soddy* a következő módon magyarázott meg. A rádióaktivitás a rádióaktív anyagok, ú. m. a nagy atomsúlyú Uránium, Thorium, Rádium stb. atomjainak természetes, önkéntes elbomlása következtében jön létre. Ez anyagok atomjai annyira nem állandóak, hogy lassan, de folytonosan, feltartóztatlanul és be nem folyásolható módon, önként, maguktól felbomlanak és nagy energiamentiségük kibocsátása közben anyagukra nézve megváltoznak. Az átváltozás folyamata nem pillanatnyi, hanem szakaszos és e közben 3-fajta termék ú. m. α -, β - és γ -sugarak lövelődnek ki anyagukból.

Ezeket eredetileg sugaraknak vélték, mert át tudnak hatolni üvegen, vékony fémlemezeken és sok más anyagon. Igazi természetüket később fedezték fel, amikor e sugarakat erős mágnesestér hatásának vetették alá és így eredeti útjukból kitérítve, anyagi mivoltukat bebizonyították. Kitűnt, hogy az α -sugarak pozitív elektromossággal töltött részecskékből állanak,

melyeket $\frac{1}{100}$ mm.-nél vékonyabb üvegfalon át, zárt kamrába vezettek, ahonnan el nem illanhattak és amint az α -részecskék száma e zárt térben növekedett, abban *hélium* halmozódott fel. Ily módon megállapították azt, hogy a rádium bomlásakor képződő pozitív töltésű α -részecskék egyszerűen *He*-atomok magjai. Ezek a részecskék óriási sebességgel mozognak, minélfogva útjukból minden közönséges molekulát kivágnak és ez teszi az α -sugarak nagy átütőerejét érthetővé.

A β -sugarak mágneses erők hatására az előbbiekkel éppen ellentétes, negatív töltésű, igen apró részecskékből *elektronokból* állóknak bizonyultak, melyek 1835-ször kisebbek, mint a hidrogén atomja és közel a fény sebességével mozognak, minélfogva igen nagy áthatoló-képességűek.

A γ -sugarakat a mágnesestér útjukból egyáltalán nem téríti ki, ennélfogva nem anyagi részecskék és csupán egészen különleges természetű sugárzásnak bizonyultak.

Azt látjuk tehát, hogy a rádióaktív atom felbomlása hasonlít az ágyú-lövéshez, az α -részecske a kilőtt lövedéknek, a β -részecske a füstnek, a γ -sugarak pedig a felvillanásnak felelnek meg. Csakhogy ez az ágyú önként, saját elhatározásából, szakaszosan sül el és arra semmi külső behatással befolyást nem gyakorolhatunk. Az uránium esetében a több szakaszon át és igen hosszú idő alatt lefolyó rádióaktív bomlás utolsó fennmaradó terméke: az uránium-ólom.

Rutherford ismerte fel, hogy a rádióaktív anyagok által kisugárzott α -részecskékben rendkívül nagy pozitív elektromostöltés van, amely energiával más atomokat bombázni, mintegy felrobbantani és így elbontani lehet. De arra a meglepő eredményre jutott, hogy ezeknek a lövedékeknek csak egynémelyike talált, túlnyomó részük egyenesen keresztül ment az atomon, mintha az egyáltalán ott sem lenne, vagy teljesen üres volna.

E lövedékek pályáinak részletes tanulmányozása során bebizonyult, hogy az atom egész pozitív töltése egyetlen igen kicsiny részecskében van összpontosítva. Így jutott el 1911-ben *Rutherford* az atom szerkezetéről szóló, róla elnevezett elmélet felállításához. Elmélete szerint az atom egy súlyos, de rendkívül apró, pozitív töltésű központi magból: a *protonból* áll, mely körül a különböző fajta atomokban változó számban jelen levő negatív töltésű *elektronok* rendkívüli sebességgel keringenek. E feltevés szerint az atom a Naprendszerhez hasonlóan van megalkotva és a nehéz központi magnak: a protonnak jut a Nap, az elektronoknak pedig a bolygók szerepe. A központi mag körül keringő elektronok mintegy elhatárolják az atomot és megakadályoznak más atomokat abban, hogy a magot túlságosan megközelítsék és így terjedelmet is adnak az atomnak. A körülbelül 2×10^{-8} cm.-nyi sugarú atomnak a térfogata tehát nagy, az elektronoké pedig ehhez viszonyítva igen kicsiny. A proton noha általában 3–4-szer, vagy többször is nehezebb, mint az atomban levő elektronok együttvéve, csak akkora, mint egy elektron, ha ugyan nem kisebb nála. Ennélfogva az atom belül üres, akárcsak valamely Naprendszer és így az atom bombázásakor, a ráirányított α -részecskék egyszerűen áthatolnak az atomon és csak ritkán találják el az atommagot, amelyet ez esetben szétrobbanthatnak.

Az atomban keringő elektronok száma határozza meg az illető elem helyét az elemek természetes rendszerében. A 90, illetőleg 92 ismert elemet növekedő atomsúlyaik szerint sorrendbe állíthatjuk, kezdve a legkisebb 1 atomsúlyú hidrogénnel és folytatva tovább az atomsúly növekedésének sorrendjében, míg eljutunk az utolsó, legnagyobb 238 atomsúlyú, 92-ik rendszámú elemhez, az urániumhoz.

Az első rendszámú elem a *hidrogén*, amely valamennyi elem között a legegyszerűbb szerkezetű. Ebben 1 pozitív elektromos egységnyi töltésű atommag, vagy proton körül csak egy magányos, de ugyanakkora, egy egységnyi negatív elektromos töltésű elektron kering, úgy hogy a két töltés egymást közömbösíti.

A második rendszámú elem a *hélium*, melyben 2 egységnyi pozitív elektromos töltésű proton-mag van, de ez a hidrogénénél 4-szer súlyosabb és körülötte két negatív töltésű elektron kering.

A sorban tovább a 3. rendszámú *lithium* elem következik, melyben 3 elektron kering a hidrogén magjánál 7-szer nehezebb, de csak 3-szor akkora elektromos töltésű mag körül. — És így folytatódik ez tovább az összes elemeknél, míg végül az utolsó, a 92-ik rendszámú uránium elemhez jutunk, melyben 92 negatív elektromos töltésű elektron kering egy a hidrogén protonjánál 238-szorta súlyosabb, 92 egységnyi pozitív elektromos töltéssel rendelkező mag körül. Az imént már említett rádióaktív önbomlást csak a 83-nál nagyobb rendszámú, legbonyolultabb és legnagyobb atomsúlyú atomoknál találjuk. A többi elemek atomjai maguktól nem bomlanak, de mesterségesen, alkalmas módon elbonthatók. Először 1920-ban *Rutherford*-nak sikerült a rádióaktív atomok által kilövelt, óriási energiával rendelkező α -részecskékkel, mintegy ágyulövegekkel, a kisebb és könnyebb atomsúlyú atomokat, mint pl. a nitrogént, a foszfort és az alumíniumot bombázni, telitalálat esetén azokat felrobbantani és így hidrogén keletkezését kimutatni. Amíg azonban a rádióaktív atomok önkéntes bomlásakor az α -részecskék mellett mindig β - és γ -sugarak is keletkeznek, addig a könnyű atomok bombázásakor α -részecskék egyáltalában nem lökődnek ki, hanem csupán oly részecskék, melyeknek súlya az α -részecskék negyedével, tehát a hidrogén atomok magjaival azonosaknak bizonyultak. Sikerült ezeket a bontási folyamatokat és a keletkező termékeket, a kiröpülő részecskéknek az úgynevezett fluoreszkáló ernyőn (amely zinkszulfid, vagy platinbáriumcianidból készül) történő felvillanásuk révén le is fotografálni. Továbbá haladási irányukat, az összeütközéskor szenvedett eltérésüket és elágazásukat is sikerült ugyanily módon láthatóvá tenni és lefényképezni. Ily irányú vizsgálatokat főleg *Wilson* és *Blackett* végeztek, akik kimutatták, hogy bizonyos atomok ily eljárással kis mennyiségben tényleg felbonthatók.

Újabban *Joliot* polóniumból származó nagysebességű α -részecskékkel bombázott vékony alumíniumlemezt és ily módon az alumínium mesterséges rádióaktivitását, azaz csekély mértékű bomlását idézte elő. Az Al-ból neutronoknak és pozitronoknak elnevezett gyenge sugárzást szabadított fel, amely sugárzás még a bombázás megszűnte után is több percig tovább tartott.

E vizsgálatokból az atommagok szerkezetére lehetett következtetni. Az atommagok pozitív töltésű protonokból állanak és így azonos elektromos töltésüknél fogva tulajdonképpen taszítaniok kellene egymást. Kitűnt azonban, hogy a magasabbrendű, több protont tartalmazó magokban negatív megelektronok is vannak, melyek a magot nagy erővel összetartják, mintegy összeragasztják. *Chadwick James* mutatta ki 1932-ben, hogy az atommagban foglalt protonok összetartásában és így a mag nagy állandóságának biztosításában a neutronoknak elnevezett kis részecskéknek igen fontos szerepük van. A neutronok az elektronokhoz hasonló kicsinységűek, de igen nagy sűrűségűek. A pozitronok ugyanily kicsiny, pozitív elektromossággal töltött, de gyorsan tovább bomló atommagrészecskék volnának.

Noha egyelőre nem ismerjük még az atomok bomlásának a mechanizmusát, az újabb időkben a tudósok az atomok felbontására mégis a tudomány minden erőforrását felhasználják és ezekkel igyekeznek megostromolni és szétrobbantani az atomokat. Így az angolországi

Cambridge-egyetemen, de főképen Amerikában a Columbia-egyetemen, Massachusetts és Kalifornia műegyetemein állítottak fel legújabb időben, tudományt pártoló mecénások adományából oly óriásgépezeteket, melyekkel millió- és millió volt elektromos energiát tudnak előállítani és ezekkel ostromolják most már az atomokat. Így egyes esetekben sikerült ezeknek az atomrombolóknak nevezetes eredményeket elérni. Pl. a Rutherford vezetése alatt álló cambridgei Cavendish-egyetem laboratóriumában sikerült a szénét rádióaktívá tenni, a kaliforniai műegyetemen pedig 5 millió volt potenciálesésű térben, több kis atomsúlyú elemet, valamint a nátriumfémét is sikerült rádióaktív bomlásba hozni és gyenge sugarak kilövelésére kényszeríteni. E sikerek, habár csekélyek is az atomszétrombolás óriási problémájához viszonyítva, mégis fölkellették az egész világ érdeklődését és újabb munkára serkentettek. Ma már oly atombombázó gépeket szerkesztenek, melyekkel az atomot alkotó részecskék rezgését 20 millió volt energiával gyorsíthatják meg. Sőt legújabban a Massachusetts műegyetemen egy 50 millió volt feszültséget szolgáltatató atombombázó ágyu készül, mely oly óriási energiamennyiséget fog szolgáltatni, amihez hasonló csak a Napban van jelen, ahol az atomok szétrombolása megszakítás nélkül folyik.

Az elemek atomsúlyainak újabb pontos meghatározása alapján rájöttek arra, hogy léteznek oly elemek, melyeknek magjai, habár egyenlő elektromos töltésűek és így a természetes rendszerben ugyanazon helyre tartoznak, tehát ugyanolyan rendszámúak, mégsem egyenlő atomsúlyúak. Ezeket *izotóp* (egyenlő helyű) elemeknek nevezzük. Ilyen pl. a kémiai sajátságaira nézve teljesen azonos uránólom, közönséges ólom és a tórium-ólom, melyeknek atomsúlyai sorrendben 206, 207,2 és 208. Miután mindhárom formának a rendszáma ugyanaz és csak az atomsúlyukban van csekély eltérés, ennél fogva arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az elemeknél nem az atomsúly, hanem az atomrendszám az alapvető fontosságú sajátság. Aston-nak köszönhetjük azt a nagyjelentőségű megállapítást is, hogy minden atomnak a súlya igen nagy megközelítéssel egyetlen meghatározott súlynak a többszöröse. Ez az egység közel egyenlő a hidrogén atomsúlyával, de még jobban megközelíti az oxigén atomsúlyának a 16-od részét. A törtszámú atomsúlyok pedig az izotópok különböző arányú keveredésével magyarázhatók meg. E szerint egy ős- vagy alap-elem a hidrogén protonjának többszörösödése folytán jött volna létre valamennyi többi elem. Ehhez hasonló elméletet már 1815-ben *Prouth* is felállított volt, de csak a legújabb vizsgálatok alapján nyert az biztos megerősítést.

Rutherfordnak az atommagok mesterséges elbomlása terén elért eredményei és Aston említett felfedezései arra a feltevésre vezettek, hogy végső fokon az egész Világmindenség csak kétfajta építőanyagból, u. m. *protonokból* és *elektronokból* épült fel. Mindenfajta atom magjának oly mennyiségű pozitív elektromos töltése van, amennyit a rendszám megkövetel és amely az *e* számnak megfelelő számú elektron negatív elektromos töltésének megkötésére éppen elegendő. A proton az elektronnál kisebb, de 1835-ször súlyosabb. Általában felvesszük azt, hogy a protonok azonosak az elektronjaiktól megfosztott hidrogén magokkal. A többi elemek

magjai pedig ily protonokból és a megfelelő számú szorosan megkötött elektronokból létrejött összetett szerkezetek. Általában a tudósok manapság az atomokat igen összetett szerkezetű képződményeknek tekintik.

Az atomok a protonokon és elektronokon kívül még igen nagymennyiségű elektromágneses energiát is tartalmaznak. Mind e 3 tényező, ú. m. a proton, az elektron és az elektromos energia hozzájárul az atom súlyához. Ha az atom akár önmagától, akár pedig mesterséges bombázás következtében szétesik, úgy α - β -sugarak alakjában anyagi részecskék, protonok és elektronok lövelődnek ki belőle és sugárzás alakjában energia szabadul fel, pl. γ -sugarak alakjában. E folyamatok alatt keletkező új atomok súlya is megváltozik és a keletkező atomok végleges súlyát akkor kapjuk meg, ha az eredeti súlyból nem csupán valamennyi kilövelt proton és elektron összsúlyát, hanem a sugárzás alakjában szabaddá vált minden energia súlyát is levonjuk.

Planck berlini tanár már 1900-ban felállította a sugárzás minden fajtájára a *kvantum elméletet*, melyet azután 1917-ben *Einstein* a ma is uralkodó újabb és pontosabb alakba öntött. Ezt használta fel *Bohr Niels* koppenhágai egyetemi tanár atomelmélete felállításához. Ő már 1913-ban kimondta, hogy valamely atom, vagy molekula nem változtathatja meg fokozatosan sem az alakját, sem az energiáját, hanem csak megszakításokkal, bizonyos kvantumok kibocsátása, vagy bevétele útján. Így a különböző atomokat nem tudjuk nyugalmukban megzavarni, ha bármennyi vegyes sugárzást bocsátunk is rájuk, azok mindegyike pontosan csakis azt a hullámhosszúságú sugárzást fogja elnyelni, amely belső állapotának megváltoztatásához épen szükséges, minden más hullámhosszúságú sugárzás hatástalanul halad el mellette. Planck mondta ki először, hogy minden egyes hullámhosszúságú sugárzáshoz meghatározott mennyiségű energia tartozik, amit „kvantum“-nak nevezünk. (Az Einstein-féle törvény alapján valamely meghatározott típusú sugárzás csak akkor idézhet elő az atomban, vagy a molekulában változást, ha az ehhez szükséges energia pontosan egyenlő a sugárzás egyellen kvantumának energiájával, amikor ez az energiamennyiség teljesen felhasználódik. Így az atomok szerkezetében a rövid hullámhosszúságú sugárzás nagyobb rombolást tud végbevinni, mint a hosszú hullámú. Kellően rövid hullámhosszúságú sugárzás át tudja csoportosítani a molekulákat, vagy az atomokat is. Így pl. valamely atomot elbonthat azáltal, hogy annak egyik elektronját kilövi. (Egy kvantum elnyelése csak egy atomot bont fel és csak egy elektront lök ki az atomból.)

Ezek az elgondolások *Bohr Niels*-t arra a feltevésre vezették, hogy az atomban az elektronok számára csak korlátolt számú pálya állhat rendelkezésre és erélyes sugárzás hatására az elektron egyik megengedett pályáról egy másikra átválthat, átugorhat. Ily irányú beható spektroszkópikus ellenőrző kutatások és számítások alapján *Bohr* felállította az atom képét, vagyis az atom-modellt.

E szerint pl. a hidrogén atomban egy központi mag, egy proton van, mely körül egyetlen egy elektron kering kör alakú pályán. A proton 1835-szörös súlyosabb, mint az elektron, ennél fogva a Naphoz hasonlóan a rendszer központjában, gyakorlatilag véve mozdulatlanul áll és körülötte meg-

határozott pályán kering az elektron. A protonnak egy egységnyi pozitív, az elektronnak ugyanakkora negatív elektromos töltése van, így vonzzák egymást és neutrális elektromos állapot áll elő.

A természetes rendszer 2-ik rendszámú eleme a 4 atomsúlyú heliumnek, vagyis a rádióaktív elemek α -részecskéjének atomjában 2 pozitív elektromos töltésű proton van, mely körül 2 negatív töltésű elektron kering, de nem egy síkban, hanem Bohr szerint egymással 60° -ot kitevő kvántumpályákon.

A 3-ik rendszámú lithium elem atomjában a központi magnak, a 3 protonnak, háromszoros elektromos töltése van és e körül 3 negatív töltésű elektron kering, amelyek közül kettő a belső körben, a harmadik pedig egy távolabbi külső, ellipszis alakú kvantum pályán kering. Ez utóbbi elektron a távolság négyzete arányában gyengébben van a maghoz kötve és így kémiai behatásokra könnyebben kicserélhető és helyettesíthető más atomok egy elektronjával, amikor a 2 atomból egy összetett molekula jön létre. Ezért a Li egy vegyiértékű elem.

A 4-ik rendszámú elem a *berillium* (Be), melynek protonjai 4 pozitív elektromos energiaegységet tartalmaznak és így 4 elektront kötnek meg, melyek közül kettő a belső gyűrűben, kettő pedig a távolabbi külső ú. n. vegyiérték-kvantumgyűrűben kering és ez utóbbiak cserélődhetnek ki kémiai hatások alkalmával, ezért a Be 2 vegyiértékű atom.

Ezekhez hasonló módon haladtak tovább Bohr és követői az összes elemek atommodelljeinek a felállításakor és megszerkesztésekor, pontosan kiszámítva a lehetséges elektronok pályáinak számát és helyzetét a színképelemzés módszereinek s eljárásainak tökéletesedése és finomodása útján, valamint a matematikai alapokra fektetett kvantumelmélet szabályai szerint ellenőrizve e megállapításokat. Így a nagyobb atomsúlyú, legmagasabb rendszámú elemek atomjai nagyon bonyolódott, de pontosan megállapítható kvantum-pályákon keringő elektronokat tartalmaznak, úgy, hogy atommodelljeik valóságos mikrokozmosz Naprendszerekhez hasonlítanak és a pályák nemcsak köralakúak, hanem a körhöz többé-kevésbé hasonló ellipszis, vagy nagyon elnyúló, a magtól messze eltávozó ellipszis alakot mutathatnak. Így pl a legmagasabb 92 rendszámú, 238 atomsúlyú uránium elem atommagjában 92 pozitív elektromos egységnyi töltéskvántum van, mely 9 negatív töltésű elektront köt meg, mégpedig 17 kvantum-pályán eloszolva.

Bohr szerint az atommagokat héjrendszerként pontosan meghatározott távolságokban mozgó és gyorsan keringő elektronok veszik körül, melyek *Lou's De Broglie* herceg újabb felfogása szerint a keringő mozgáson kívül még hullámmozgást is végeznek, mint ahogyan a vizen haladó csónak is körül van véve hullámokkal. De Broglie atommodellje helyébe 1926-ban a *Schrödinger-féle* elmélet került, amely theoretikai szempontból még az előbbinél is tökéletesebb. Ő olyan matematikai egyenlet-rendszert állított fel, mely alkalmas arra, hogy híven leírja az atomenergia állapotait, amiből annak minden tulajdonsága levezethető. A *Schrödinger-féle* atommodellekben fellelhetők a Bohr-féle elektronpályák, azonban az egész kép elmosódik, nem lehet többé megmondani, hogy egy adott pillanatban hol van a rendkívüli gyorsasággal keringő és

hullámzó elektron és helyét is csak egy bizonyos valószínűséggel lehet megjelölni, a mi a Bohr-féle pályával összeesik.*

Az elektronoknak ez az elkenődése jellemző arra a legújabb elméletre is, melyet *Heisenberg* állított fel hosszas, nehéz számítások alapján és amely szerint a mozgó elektron mindenkor állapotát kellő pontossággal megadni elvi lehetetlenség. A *Planck*-féle kvantum-elmélet, az *Einstein*-féle relativitás-elmélet és a *Heisenberg* határozatlansági tétele forradalmasította az anyagról való föltevéseinket is és ezért a régi klasszikus felfogást újjal kell helyettesítenünk, amely szerint a Mindenség legfőbb irányítója látszólag a véletlen.

Végül még meg kell emlékeznünk arról, — mert hiszen a mi tárgyunkkal kapcsolatban áll, — hogy újabb időben a kutatók sajtószerű sugárzások nyomára jutottak, melyek nem a földből, vagy a földi anyagokból erednek, hanem kozmikus eredetűek és a Világűr nagy távolságaiából kerülnek hozzánk. Minél magasabba felszállunk a légkörbe, az úgynevezett stratoszférába, annál nagyobb mennyiségben és nagyobb erősséggel jelentkeznek e sugarak. Különösen *Rutherford*, *Cooke*, *Mc Lennan*, *Burton*, *Kolhörster*, *Compton*, *Eddington*, főképen pedig *Millikan* és legújabban *Piccard* végeztek ezekre vonatkozó vizsgálatokat. E sugárzásoknak az áthatolóképessége minden eddig ismertnél, még a rádium-, a Röntgen- és a γ -sugaraknál is jóval nagyobb. E kozmikus sugárzások az energia leghatékonyabb adagjait hordják magukkal. Ezért könnyen áthatolnak bármiféle anyagon, pl. 10 méter tömör ólomrétegen és több száz méter vastag víztömegben. Közöséges anyag jóformán nem is állítja meg útjukban. Megmért hullámhosszúságuk rövidebb az atom átmérőjének ezredrészénél és közülök a legrövidebb sugarak az atomok legkisebb részeinél, az elektronoknál is jóval kisebbek.

Ennek köszönhetik e kozmikus sugarak roppant energiájukat és nagy áthatoló erejüket. Tanulmányozásuk manapság világszerte kiterjedt kutatás és vita tárgya. *Millikan* szerint nem a Napból, vagy a Naprendszerből, hanem még távolabbról, a Tejútrendszerből, vagy a Világmindenség még azon is túl levő részeiből származnának, ahol az ősprotonokból és az őselektronokból az anyag formálódik és létrejön, amely folyamatok alkalmával óriási mennyiségű sugárzó energia is keletkezik. — Mások szerint e sugárzásokban a hidrogén atomok magjai: az ősprotonok vannak jelen, melyek óriási energiájához jutva, irtózatos gyorsasággal a Világűrbe szertepülnek.

Eddig az atomokról volt részletesebben szó; most még röviden a molekulák szerkezetéről is meg kell emlékeznünk. Az egyszerű testek, vagyis az elemek molekulái többnyire 2 atom egyesülése útján jönnek létre úgy, hogy a 2 atom magja egy tengely irányában helyezkedik el és az elektronok szimmetriásan elrendezkedve, e közös tengely körül keringenek.

* *Schrödinger* szerint az atom pozitív magját rezgő felhőhöz, vagy ködgyűrűhöz hasonló negatív elektromosság veszi körül, melyben interferencia útján csomópontok keletkeznek és ezek felelnének meg az elektronoknak.

A *vegyületek molekulái* pedig az őket alkotó atomok egyesülésével jönnek létre. E molekulákban már nemcsak két, hanem több, néha rendkívül sok atommagot találunk. A legegyszerűbb esetben, amikor 2 atom alkot egy vegyületmolekulát, a 2 atommag egyesül egy tengely irányában, az összetettebb, több atomból keletkező vegyület molekulákban pedig annyi magot kell egyensúlyi helyzetben, közös tengely irányában elrendeződve elképzelnünk, ahány atomból áll a molekula és ezek körül a nagyszámú elektronokat, melyek együttesen alkotják a bonyolódott összetett molekulát.

A kémiai változások és átalakulások az atomok külső vegyérték gyűrűin mennek végbe, ezek vegyértékelektronjai cserélődnek ki, vagy egyesülnek egymással és olvadnak össze vegyületmolekulákká. Csak igen erőyes behatásokra lépnek működésbe az ezek melletti belsőbb elektron-gyűrűk is. Azonban az atommagok és az ezeket körülvevő legbelső elektronok kémiai folyamatok alkalmával nem változnak meg, ezért kémiai behatásokkal az atomokat nem is tudjuk megbontani, megváltoztatni, vagy átalakítani másfajta atomokká. Az atommagok csak a legnagyobb atomsúlyú, úgynevezett rádióaktív elemeknél szenvednek önkéntes bomlást. Ezenkívül még rádióaktív bomláskor keletkező nagy-energiájú α -részecskék bonthatják meg más kisebb atomsúlyú atomok belsejét a velük való bombázáskor, de más módon, csak igen csekély mértékben sikerült még eddig, a rendelkezésre álló legerősebb energiaforrások felhasználásával, az atommagokat mesterségesen elbontani.

Az atomok nagy titka, de egyúttal a Világegyetem rejtélye is, az atomok magjában van elrejtve, ezek sugározzák ki magukból a különböző észlelt kis anyagi részecskéket, a különböző sugárzásokat és az energiát. Az atom magját rendkívül nagymennyiségű elektromosság védőfala veszi körül, melyen áthatolni felette nehéz. Habár újabb időben az atomok bevehetetlennek látszó várait a rendelkezésre álló legerősebb energiákkal is ostromolják, az atomokat alkotó részecskék szövetségének belső birodalma mindaddig még meglehetősen állhatatosan ellenállott az ember leghevesebb támadásainak is.

Hogy valamikor általánosan és mindenfajta elemre nézve sikerülni fog-e az atomok magjainak ez a felbontása, alkatrészeinek tömeges újracsoportosítása, átkapcsolása és így a különböző fajta atomok egymásba való átalakítása, vagy újfajta atomok előállítás, amely folyamatok alkalmával mérhetetlen, óriási mennyiségű atom-energia is működésbe jöhet, — az még a jövő feladata! Ha ez az elméleti lehetőség valamikor megvalósul és könnyen végrehajtható lesz, akkor az alchymia törekvése és vágya: „az aranycsinálás” problémája, valamint a modern emberre nézve még ennél is sokkal fontosabb: korlátlan mennyiségű energia termelésének a kérdése is meg lesz oldva!

Dr. Ruzitska Béla.

NYELVMŰVELÉS

A többes szám hibás használata.

A magyar nyelv sokszor egyszámot használ ott, ahol a véle együtt vagy a körülötte lakó népek nyelve többest parancsol. Minthogy mi kevesebben vagyunk, némelyek lassan-lassan megfélemeznek a magunk törvényeiről és hozzászoknak az idegenhez, annyira, hogy észre sem veszik, ha magyartalanságot követnek el. Ha pedig valaki figyelmezteti őket, jámborul ráhagyják, hogy igaz bíz a, de már rájár a szájuk. Ez még a jobbik eset, de megtörténik, hogy meg sem értik a figyelmeztetést, nem tudják — legalább az első pillanatban —, hogy miben hibáztak, annyira megromlott nyelvérzékük. Az is megesik, hogy a jóindulatú helyreigazítást zokon veszik, csodálkoznak, hogy a mai nehéz életben is akadnak emberek, akik efféle semmisségekkel törődnek.

Készséggel elismerem, hogy az egyén szempontjából *pillanatnyilag* fontosabb a megélhetés, a boldogulás kérdése, de a köz, az egyetemes magyarság szemszögéből nézve a dolgot, a nyelv kérdése minden másnál fontosabb, mert a nemzet megmaradásának legfőbb feltétele, ahogy mondani szokták, *conditio sine qua non*-ja. Elcsépelet szállóige, de igaz, hogy *nyelvében él a nemzet*, ami azt teszi, hogy a nemzet legfontosabb életmegnyilvánulása a nyelve, de azt is teszi, hogy nyelvvel együtt elvész, megsemmisül a nemzet is. (Egyetlen kivétel a zsidók, — de a kivétel állítólag megerősíti a szabályt —, náluk azonban a közös vallás pótolja a közös nyelvet, és még ők is szükségesnek látják, hogy Új-Palesztinában feltámasszák az ó-testamentum nyelvét, mint nemzeti együvértartozásuk legfőbb biztosítékát.)

Azt is mondják némelyek, hogy egy-egy vétség az anyanyelv szabályai ellen, egy-egy idegen szó még nem veszélyezteti a nyelvet. Talán igaz, hogy egyetlen árva bacillus még nem idéz elő betegséget, de ez nem jelenti azt, hogy tehát ne törekedjünk a lehető legnagyobb tisztaságra, hogy ráérünk még védekezni, nem jelenti azt, hogy várjuk meg a fertőzést, amikor esetleg már késő minden gyógyító kísérlet. Így vagyunk a nyelvvel is, így kell szemlélünk és megítélünk a jelentkező hibákat, már csírájukban ki kell irtanunk őket, mielőtt meggyökeresednének és elharapóznának.

De hogy a dologra térjek.

1. *Ha a mondatnak több egyszámú alanya van, az állítmány egyes számban áll.* Némelyik nyelvtan a többesszámú állítmányt is *megengedhetőnek* tartja, ha az egyszámú alanyok élőlények, személyek. Ennek az engedékenységnak azonban nincsen sok értelme, sőt azzal a veszedelemmel jár, hogy hozzászokunk a többesszámú állítmányhoz és majd akkor is használjuk, amikor nincs megengedve, amikor az alanyok nem személy-, hanem tárgynevek. Helytelen: Angol-francia követelések, melyeket *Páris* (helyesen: Párizs) és *London meg akarnak valósítani* (Ellenzék, 1937. IX. 8.), helyesen: *Párizs és London meg akar valósítani*. Helytelen: *Németország és Olaszország közös lépésre készülnek Prágában* (Keleti Újság, 1937. X. 21),

helyesen: *Németország és Olaszország közös lépésre készül.* Helytelen: Darányi miniszterelnök és Kánya külügyminiszter hétfőn negyven perccig *tanácskoztak* (helyesen: *tanácskoztott*) Neurath német külügyminiszterrel (Keleti Újság, 1937. XI. 22.). — Helytelen: *A főmérnök és családja az esti vonattal Clujra utaztak*, helyesen: *utazott* (valamelyik napilapból). — Helytelen: *A gépészmérnök és felesége hat évvel ezelőtt Argentínában ismerkedtek meg* egymással, helyesen: *ismerkedett meg* (Ellenzék, 1937. VIII. 21.). Még különösebb a következő mondat: *Olaszország és Németország még nem döntött*, de jóindulattal *tanulmányozzák* a dolgot (Ellenzék, 1937. IX. 9.); az a furcsa benne, hogy az első mondatban még helyesen egyszámú az állítmány: *nem döntött*, a másodikban már többesszámú: *tanulmányozzák* (*tanulmányozza* helyett).

2. *Ha több birtokosnak egy-egy birtoka van, a birtokot kifejező szót csak egyszámba teszi a magyar nyelv.* Helytelen tehát ez a mondat: *A szobrok fejét a velükjött loasszekereken magukkal vitték* (Keleti Újság 1936. IX. 28.); helyesen: *a szobrok fejét*, mert a sárkánynak lehetnek ugyan *fejei*, de a szoboralakoknak csak *feje* (tkp. *fejük*) van. Helytelen: *A rendőrség a nyomozás érdekében nem közli a betörők neveit*, helyesen: *nevét* (Ellenzék, 1937. VII. 29.). — Helytelen: *Elemi fiúk, leányok, kérjétek meg anyukáitokat, apukáitokat...* (Rádióélet, 1937. 11. sz.), helyesen: *anyukátokat, apukátokat*. Ugyanezért hibásak az alábbi mondatok is: *Két tanító feleségeikkel egy csónakos kíséretében ladikjukkal a szomszéd községből tértek vissza* (Ellenzék, 1937. XII. 14.), helyesen: *Két tanító feleségével... tért vissza*; a többes számú *feleségeikkel* csak akkor volna helyénvaló, ha a tanítók *többnejűek* volnának és legalább két-két asszonnyal vettek volna részt a csónakkirándulásban. Méltó párja ennek az a mondat, amely viszont a nőknek javasol *többférjűséget*:... az asszonyoknak vállvetve kell küzdeniök *férjeikkel* a közösség érdekében (Ugyanott), helyesen: *férjükkel*...

3. *A magyar nyelv egyes számba teszi a főnevet akkor is, ha két vagy több melléknévi jelző fejezi ki a főnévben jelölt fogalomnak különböző fajait.* Helytelen tehát a következő mondat: *A román és magyar kormányok között megegyezés jött létre* (Ellenzék, 1937. IV. 1.), mert magyar érzésként és magyar nyelvi szabályok szerint ez azt jelenti hogy több román és több magyar kormány között jött létre a megegyezés; helyesen így van: *A román és magyar kormány között stb.* — Helytelen ez is: *Nem vettek részt az ünnepen a külföldi tagok sem: az olasz király, a japán császár, a svéd, a norvég, a dán és a belga királyok* (Ellenzék, 1937. VI. 27.), mert mindenik országnak csak egy-egy királya van, tehát egyes szám van helyén: *a svéd, a norvég, a dán és a belga király.* — Helytelen: *Mit ír a Times Német- és Olaszországok visszavonulásáról?* (Ellenzék, 1937. VI. 26. címben). Helyesen: *Német- és Olaszország visszavonulásáról.* — Helytelen: *a magyar és lengyel akadémia tagja* (A Szádeczky-emléktábla feliratában Pusztafaluban a kiadott meghívó szerint), helyesen: *a magyar és lengyel akadémia tagja*. Senki sem fogja azt érteni rajta, hogy *a magyar és lengyel akadémia* egyetlen, közös akadémia jelent. — Ugyanezért kifogásolható ez is:..., mely a németből, de *a norvég, dán, francia és angol nyelvekből* is a svédbe beszármazott... (Magyar Nyelv, 1905. 388. l.), helyesen: *a norvég, dán, francia és angol nyelvből.* — Helytelen: ... könyvtári órák... esténkint

7—9 órák között, helyesen: 7—9 (vagy 7 és 9) óra között (Turisták Lapja, 1937. 364. l.). — Helytelen: Különnyomat a Múzeum 2—4. számaiból, számból helyett, mert 2—4. feloldva azt jelenti, hogy a második, harmadik, negyedik számból, amikor már világos, hogy csak az egyes szám helyes. Különben is 2—4. többséget fejez ki, a magyar nyelv pedig számok és többséget kifejező szók után rendszerint egyes számot használ; helyettesítsük 2—4-et 3-mal (mert hiszen 3 számot foglal magában), mindjárt kiviláglik a helyes forma: ... a Múzeum három számból.

4. Különösek és szabálytalanok azok az összetett mondatok, melyekben a főmondatnak egyes számú, bár többséget kifejező szavaira a mellékmondatban többes számú vonatkozó névmás mutat rá. Helytelen pl. ez a mondat: *Az ifjú házaspár, akik már elvégezték a tanfolyamot, nevetve fogadják a végrehajtót* (Délihír, 1936. V. 30., egy kép alatti). Ha a közbevetett mondatot elhagyjuk, ez marad: *Az ifjú házaspár nevetve fogadják a végrehajtót*, tehát kétszeresen hibás; helyesen: *Az ifjú házaspár, amely már elvégezte a tanfolyamot, nevetve fogadja stb.* Még jobb volna így: *Ez az ifjú házaspár már elvégezte a tanfolyamot és nevetve fogadja a végrehajtót.* — Helytelen: ... annak a maroknyi tudóscsapatnak köszönhető, akik ... hittel művelik szaktudományait (Láthatár, 1937. 19. l.); helyesen: ... a tudóscsapatnak ..., amely ... műveli. Helytelen: *Az a tizenegy fiatalember, akik valamennyien udvarlói voltak A. H.-nak, gyanús körülmények között hirtelen meghalt* (Keleti Ujság, 1937. VIII. 18.); a főmondat alánya, állítmánya (tizenegy fiatalember — meghalt) egyes számú, az alányra vonatkozó jelzői mellékmondat alánya, állítmánya (akik — udvarlói voltak) pedig többes számú. Helyesen: *Az a tizenegy fiatalember, aki mind udvarlója volt stb.* — Helytelen: *Egész sereg tódult utána, akik mind...* Menteni szokták ugyan az ilyen mondatokat azzal, hogy ilyenkor értelmi egyeztetéssel van dolgunk, aminővel legjobb íróinkban és költőinkben is találkozunk. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy az efféle mondatok különösek, miket a mindennapos beszédben és írásban lehetőleg kerülni kell. Egy-egy gondolatot annyiféleképpen ki lehet fejezni, hogy a szabálytalanságok és különösségek kerülése semmi gondot nem okoz. A fenti mondat így formálható: *Egész sereg ember tódult utána, mindenik stb.* Sőt, az első mondatnak változatlan meghagyásával: *Egész sereg tódult utána, s ezek mindnyájan...* (vagy csak: *mindnyájan...*). Ez is értelmi egyezés, de sokkal kevésbé feltűnő, mert a főmondat alányára (egész sereg) nem mutat rá vonatkozó névmás (akik); a mutató névmás rámutatása nem olyan határozott, általában a két mondat kapcsolata (mellérendelés) kevésbé szoros. — Az értelmi egyeztetés akkor természetes, ha két különálló mondat elsejében van egyes szám másodikában pedig többes szám, mint a következőkben: ... *öt fiatal transzilvániai író és költő felolvasó körútra indul. December 8-án este... fognak szerepelni...* (Keleti Ujság, 1937. XI. 30.).

Az egyes számnak ilyenszerű használata a magyar nyelvnek természete, nem volna szabad olyan könnyűszerrel lemondanunk róla és az európai nyelvek formaruháját felöltönnünk. Meglehet, hogy nehéz a sokfelől jövő hatásnak ellentállni, de az ellentállás ereje a nemzet életrealitásának bizonyítéka. Orizzük tehát meg nyelvünk ősi sajátosságait!

Brüll Emánuel.

A birtokos jelző -nak, -nek ragjáról.

A birtokos jelzőnek *-nak, nek* ragját, melyet a részeshatározótól kapott kölcsön, sokszor elhagyják olyankor is, amikor nem volna szabad, vagy legalább is nem tanácsos. A ragnak elhagyása ugyanis néha félreértést okozhat, vagy megnehezíti a mondat megértését. Igaz, sokszor attól függ a birtokosrag kitétele és hová tétele, hogy mit akarunk kiemelni, a birtokos jelzőt-é vagy a birtokot, vagy egyiket sem. Pl. *A szomszéd házának teteje leégett*, (vagy: *Leégett a szomszéd házának teteje*) egyenletes hangsúlyú közlő mondat, ha a birtokos személyét (a szomszéd) akarom kiemelni, elhagyhatom az elsőrendű birtoknak (házának) *-nak* ragját, de hátra kell tennem az igekötőt: *A szomszéd háza (-nak) teteje égett le (nem a miénk)*; ha az első birtokot (házának) akarom hangsúlyozni, a birtokos nevéhez ragasztom a *-nak* ragot (az igekötő hátrakerül): *A szomszédnak a háza teteje égett le (nekünk az istállónk)*; vagy: *A háza teteje égett le a szomszédnak (nem a csűréné)*; ha pedig a másodrendű birtok emelendő ki (teteje), akkor ismét az elsőrendű birtokot jelentő szóhoz (amely a másodrendűnek birtokosa) rakom a birtokosragot, a birtokot névelővel látom el, az igekötőt hátravetem: *A szomszéd házának a teteje égett le (a miénk teljesen leégett)*. Mint látható, az igekötő mindannyiszor elválik az igtől és hátrakerül, valahányszor nem pusztán közlő a mondat, vagy nem magán az igen van a nyomaték¹

A szabály az, hogy ki kell tennünk a birtokos *-nak, -nek* ragot, ha a birtokot hangsúlyozni akarjuk, (l. a fenti példákban!), ha a birtokosnak értelmezője van (ilyenkor természetesen az értelmező is felveszi a *-nak, -nek* ragot, mert az értelmező mindig megkapja az értelmezettnek a ragját), továbbá ha a birtokost a birtoktól névelő, névmás, határozó, ige vagy éppen egész mondat választja el.² Nagyobb világosság, jobb hangzás kedvéért egyiket más esetben is kiteszük a birtokosragot; kétes esetekben általában ajánlatos odatenni, mégha elhagyható volna is, mert a kitételből mindig kisebb baj (ill. semmi baj sem) származik.

Mint mondtam, nem maradhat el a *-nak, -nek* rag akkor, ha a birtokosnak értelmezője van. Ezért hibás ez a mondat: *Radnai Miklós, a budapesti Operaház igazgatójának halála* (Ellenzék, 1935. XI. 1.), helyesen *Radnai Miklósnak, a budapesti Operaház igazgatójának halála*; vagy ez: *Tsaldarisz, a görög néppárt vezérének temetése* (valamelyik napilapból), helyesen: *Tsaldarisznak, a görög néppárt vezérének temetése*. Még rosszabb a következő, mert a birtokosjelzőnek két értelmezője van: ... meghalt Szücs László, a neves énekes és a Kamaraszínház igazgatójának édesapja (Ellenzék, 1936. X. 10.), helyesen: ... meghalt Szücs Lászlónak, a neves énekesnek és a Kamaraszínház igazgatójának édesapja. — Hasonló ez a mondat is: ... megható ez Wittstock Erwin szász író, a Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt egyik szerkesztőjének novellájában (Független Ujság, 1937. IV. 40 sz.), helyesen: ... megható öngúny ez Wittstock Ervin szász írónak, a S. D. T. egyik

¹ A például felhasznált mondat Simonyi Zsigmond *Helyes Magyarországból* való (Bpest 1903. 36. l.), a hozzáfűzött fejtegetések egy része is.

² V. ö. Simonyi Zsigmond; *Hely. magy.* i. h.

szerkesztőjének *novellájában*. Ebben a mondatban a *-nak* rag nem a személynévhez (Wittstock Ervin) járul, hanem a foglalkozást, hivatást jelentő szóhoz (szász író); ez azért van, mert a magyarban a család- és személynevet a hivatást jelentő szó jelzőjének tekintjük, a jelző pedig a jelzett szóval olyan szoros egységet alkot, hogy megbolygatni nem lehet. Mindjárt megváltoznék a helyzet, ha a hivatást jelentő kifejezés elé határozott névelőt tennénk, mert ezáltal valódi értelmezővé válnék; akkor így volna jól: ... megható öngúny ez Wittstock Ervinnek, a szász írónak... novellájában.

Kétszeresen hibás az alábbi mondat, mert a birtokos jelzőnek nemcsak hogy értelmezője van, de ez az értelmező egész mondatot helyettesítő igenévi szerkezet: ... a nógrádmegyei fizikus, a költészettel és irodalommal is szívesen foglalkozó Bérczy János fia (Nyugat, 1935. 2. sz.), helyesen ... a nógrádmegyei fizikusnak, a költészettel ... foglalkozó Bérczy Jánosnak fia. A hosszú és sokszor nehézkes igenévi szerkezetnek fölbontása, mellékmondatná való átalakítása ilyenkor van helyén; ebben az esetben csak úgy lehetséges, ha a rendestől eltérő szerkezettel a jelzett szót bocsátjuk előre, a jelzőt utána, ilyenformán: ... fia (annak a) Bérczy Jánosnak, aki költészettel és irodalommal is szívesen foglalkozott.

Kevésbé bonyolult, de nem kevésbé hibás ez a szerkezet is: Rátkai Márta, a nagynevű komikus, Rátkai Márton leánya (Ellenzék, 1936. XI. 4.), helyesen: R. Márta, a nagynevű komikusnak, R. Mártonnak leánya.

Dr. M. G. ügyvéd a városi tanács ezt a határozatát támadta meg (Ellenzék, 1937. X. 31.), hibás mondat, mert a birtokos és birtoka (a tanács ... határozatát) között mutató névmás (ezt) van, és ilyenkor a birtokos *nak* ragja nem hagyható el; helyesen tehát így van: dr. G. M. ügyvéd a városi tanácsnak ezt a határozatát támadta meg. — Hasonló okból kifogásolható ez is: A nyelvtudás ez a két típusa csak nagy vonalaiban különül el (A jövő útjain, 1936. 120. l.), jól: A nyelvtudásnak ez a két típusa stb. A mindent legyőző szerelem ez a dicsőítése a darab igazi mondanivalója (Ellenzék, 1936. XI. 8.), helyesen: A mindent legyőző szerelemnek ez a dicsőítése stb.

Mindenki érezni fogja, hogy az alább közlendő mondatoknak is az a bajuk, hogy a birtokos jelzőnek hiányzik a ragja. A szótár mind a két része a legcélszerűbb módon van berendezve (MNy. 1914. 29. l), helyesen így volna: A szótárnak mind a két része stb; ... a húsvéti torna mind a két bécsi csapata edzést tartott (Nemzeti Sport 1937. 39. sz.), helyesen: ... a húsvéti tornának mind a két bécsi csapata stb. A *-nak -nek* ragnak elhagyását előmozdíthatta mind a két számnévi jelző rövidebb alakjának (mindkét) hatása, mert e mellett a rag el is maradhat: A szótár mindkét része..., a húsvéti torna mindkét bécsi csapata... — Ebben is hiányzik a rag: A mv-i gimnázium mind a 27 tanulója elbukott (Ellenzék, 1936. VII. 6.), jól: A mv.-i gimnáziumnak mind a 27 tanulója elbukott.

Isac Emil és Kristóf György szakértőként való kihallgatását rendelte el a katonai törvényszék (Keleti Ujság, 1937. X. 13.), helyesen: Isac Emilnek és Kristóf Györgynek szakértőként való kihallgatását stb., mert a birtokot jelentő szónak (kihallgatását) olyan jelzője van, amely határozóból (szakértőként) és a való igenéből áll. (A kifejezés különben való igenév nélkül is megállana). — A fogas körülbelül 34000 receptjét ismerem (Keleti Ujság, 1934. VI. 17.), helyesen: A fogasnak körülbelül 34000 receptjét ismerem.

Ebben a mondatban is a *körülbelül* határozó teszi szükségessé a birtokosragot, de határozó nélkül is jobb volna a ragos alak: A fogasnak 34000 receptjét ismerem.

A többszörös birtokviszonyban álló kifejezésnek utolsó birtokos jelzője mellől sem szoktuk elhagyni a *-nak*, *-nek* ragot. (V. ö. Dengl János, Magyar nyelvhelyesség és a magyar stílus, Bpest, 1937. 214. l.) Gréta Garbo Kaméliás hölgye bemutatója (Ellenzék, 1937. III. 13.), helyesebben: Greta Garbo Kaméliás hölgyének bemutatója. — Hasonló okból hibás ez a cím, illetve felirat is: Óda Bem szobra leleplezésére (Szász Károly egyik költeményének címe), helyesebben: Óda Bem szobrának leleplezésére; egy másik: A Regáti Misszió Barátai Perselye (a mondott persely felirata), helyesen: A Regáti Misszió Barátainak Perselye.

Újabb hibás mondatok: Ama gondolkodók közé tartozott, akik számára az igazságkereső ember magatartása lényegesebb volt (Századunk, 1937. 248. l.), helyesen: Ama gondolkodók közé tartozott, akiknek számára... lényegesebb volt, mert a *-nek* rag nélkül első pillanatban nem tudjuk, hogy az *akik* névmás alany-é vagy birtokosjelző. Ugyanez a baja ennek is: Wallis Warfield a 40 éven felüli asszonynak mintaképe lett, aki számára a romantika nem halt meg (Ellenzék, 1937. VI. 18.), helyesen: ...akinek számára a romantika nem halt meg soha.

Brüll Emánuel.

A nyelvművelés hírei.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1937. június 4-én tartott ülésén a Bizottság addigi elnöke, a mult évben 80. évét betöltő Szinnyi József bejelentette, hogy elnöki megbízatása lejárt, és kérte a Bizottságot, hogy helyébe a sok erélyt kívánó elnöki tisztségre Pintér Jenő rendes tagot, tankerületi főigazgatót válassza meg. A jelenlevők köszönetet mondtak az elnöki tisztségtől megváló Szinnyi Józsefnek a nyelvművelés terén kifejtett buzgó és eredményes munkájáért, és ajánlása alapján egyhangú lelkesedéssel Pintér Jenőt választották meg a bizottság elnökévé. Az új elnök munkássága friss lendületet ad és messze szétágazó lehetőségeket jelent a nyelvművelés munkájának. — A Bizottságnak egy később (szept. 14-én) tartott ülésén az új elnök a Bizottság tevékenységének lényegét a nyelvújításban és a nyelvörzésben határozta meg. „Miben különbözik mozgalmunk — mondotta — akár Kazinczy Ferenc nyelvújításától, akár Szarvas Gábor nyelvörzésétől? Abban, hogy mi megtartjuk mind a két mozgalom előnyeit, de óvakodunk a túlzás hátrányaitól. Látjuk, miben tévedtek elődeink, hasznunkra fordítjuk, ami helyes volt törekvéseikben. Nyelvújítók vagyunk, mint másfél századdal ezelőtt Kazinczy Ferencék, nyelvörök vagyunk, mint néhány emberöltővel ezelőtt Szarvas Gáborék. Egyesítjük a két irányt, új ágakat oltunk a nyelv fáján, lenyesegetjük a vadgalyakat“. Az új elnök munkásságának nyomán a Bizottság működése is az eddigieknél szélesebb körökre és rétegekre terjed ki. Mint tankerületi főigazgató nemcsak saját kerületében bírhatja rá a tanári karokat arra, hogy a nyelvművelés kérdésével

komolyan foglalkozzanak, hanem a többi tankerületi főigazgatókat is felszólította, hogy csatlakozzanak a nyelvművelő mozgalomhoz és tegyék magukévá a Bizottság célkitűzéseit. E felszólításra érkezett válaszokból kiténik, hogy a Bizottság a közoktatásügy e vezetőiben lelkes munkatársakra számíthat. Az elnök a Bizottság minden ülésén a nyelvművelő munka újabb és újabb mozgalmi eredményéről számol be. Pintér Jenő összehívta a neveléstudományi és oktatásügyi folyóiratok szerkesztőit és tanácskozott velök, hogy milyen módon kelthetnék fel az érdeklődést a nyelvhelyesség kérdése iránt, s a folyóiratok miképpen tehetnék bensőségebbé és eredményesebbé a nyelvművelő munkát. A tanácskozás alkalmával a szerkesztők legnagyobb készséggel ajánlották közreműködésüket a nyelv-védelem ügyében. Bár a Nyelvművelő Bizottságnak sok munkát ad a különböző folyóiratok, egyesületek és iskolák emlékiratainak, javaslatainak, szóajánlásainak megtárgyalása, de e tevékenységében a legnagyobb gondosságot és ovatosságot mutatja.

A Bizottság elnök-változásával egyidejűleg a Magyar Tudományos Akadémia nyelvművelő folyóiratának, a „Magyarosan“-nak szerkesztésében is változás történt, mert az addigi szerkesztő, *Zsirai Miklós*, a budapesti egyetem finn-ugor tanszékének tanára, elfoglaltsága miatt megvált a szerkesztői tisztől. A lemondott szerkesztő a szakember gondosságával irányította a folyóirat munkáját. Helyébe előbb *Nagy J. Bélát*, majd az ő lemondása után *Putnoky Imrét*, a M. T. Akadémia Szótári Bizottságának tagját választották meg szerkesztőül. Az új szerkesztőben olyan nyelvművelő került a Magyarosan élére, aki a Magyar Nyelv hasábjain megjelent cikkeivel már évtizedek óta képviseli e mozgalom érdekeit. Pintér Jenő és az új szerkesztő munkásságának eredményeképpen a folyóirat egyre több gondot fordít az iskolák nyelvművelési mozgalmainak ismertetésére és támogatására. Szerencsés újítás az is, hogy *Lapszemlé*-jében számontartja a folyóiratok és napilapok nyelvművelő cikkeit; így legalább nem vesznek el szemünk elől sokszor jobb sorsra érdemes cikkeket.

Szta.

A nyelvművelés vidéki hulláma.

Amennyire sajnálatos, hogy itt a központban, a nyelvművelő mozgalom alig egy évi buzgolkodás után, szárnyaszegetten lehanyagolt,¹ éppen annyira örvendetes az, hogy hallani egy-egy vidéki megmozdulásról, amely azt mutatja, hogy ott is élnek még anyanyelvünk ügyével komolyan gondolkók. Legutóbb egy ismerősöm egy vidéki lap egyik számát juttatta el hozzám. A kis hetilap vezércikke rendkívül érdekes fejtegetést közöl az anyanyelv művelésének szükségességéről. A cikkhez fűzött szerkesztői megjegyzés szerint e cikk annak az előadásnak kivonata, amelyet híres hasadékunk városának Unitárius Leányegylete múlt év november 10-i ismeretterjesztő estélyén *N. Gombos Mária* tartott.²

¹ Vö. a *Hanyaglás a nyelvművelésben és a Hanyaglás-e ez?* című cikket folyóiratunk XLII (1937). évf. 185. és 278. lapján.

² Az előadás szövegéből idézett részeket a nyomdai és más hibáktól mentesítve közlöm.

Az előadó éppen ezért szükségesnek tartja, hogy e veszedelem megelőzésére minden erőnkől minden lehetőt tegyünk meg. „Ez az a munka, ez az a kötelesség, amely legelső sorban a művelt középosztályt kötelezi.” Szükségesnek tartja, hogy az egyesületekben nyelvünket őrző bizottságokat válasszanak, ezek a bizottságok aztán munkatervükbe iktatnák az anyanyelvért való küzdelmet. Pályázatokat is kellene kitűzni és helyesírási tanfolyamokat rendezni. E gyakorlatias indítványok után az anyanyelv fontosságának kérdését igyekeznek belevésni hallgatói, illetőleg olvasói tudatába. „Közügy, életbevágó közügy tehát a nyelvművelés, még pedig nem csupán nemzeti, de egyetemes emberi szempontból is, és nemcsak közművelődési, hanem társadalmi szempontból is. Hiszen minél jobban megőrzi a nyelv népi forrásának bőségét, tisztaságát, minél világosabb s így érthetőbb marad, annál megfelelőbb tolmácsolója az egyes néprétegek és nemzetek törekvéseinek, szellemének s kifejezője társadalmi szükségleteinek, eszményeinek... Ha kapcsolatot akarunk népünkkel, azt csak *szabatos, értelmes és tiszta nyelv* segítségével tehetjük. Mi, akik itt élünk, nagyon jól tudjuk, hogy az államnyelv ismerete elengedhetetlenül fontos... De a két nyelvet *összevegyíteni*, zagyva képzőket és jelzőket teremteni, bűnös dolog. Az idegenes mondatfűzések, hibás fordulatok, szó szerint átfordított idegen szóképek és szólásmondások pedig nyelvünk eredetiségét, szépségét és tősgyökeres zamatát rontják meg. Senki sem értheti félre azt a nemes törekvést, ha meg akarjuk védeni nyelvünk tisztaságát. Igyekezzünk mindkét nyelvet *tisztán* és szépen használni beszédben és írásban egyaránt...” „Mentsük meg édes anyanyelvünket! Követeljük tiszta és szép használatát írásban és beszédben önmagunktól, társalgás közben, íróktól és újságíróktól! Csatlakozzunk tömegesen, mindnyájan ehhez a mozgalomhoz, mert eredménye csak akkor lehet!”

A nyomtatásban megjelent előadásnak ezt a néhány gondolatát érdemesnek tartottam kiemelni, mint olyant, amely a vidéki mozdulatlanságban a mi munkánk szempontjából kiemelkedő szellemi eseményt jelent. Jó volna, ha mindenütt minél több hasonló gondolattal, hasonló aggodalommal küszködő nyelv-őrünk lenne, hogy így azt a közönyt és értetlenséget, amelyet a nyelvkérdés terén tapasztalunk, végre-végre oszladozni, eltűnni láthassuk. Örömmel látjuk azt is, hogy előadónk a nyelvművelés eszméjének fontosságát éppen azok körében igyekeznek terjeszteni, akik a következő nemzedék nevelői munkájára hiva'ottak: egy leányegyesület tagjai között. Kívánjuk, hogy az előadó nyelvművelő buzgalmának minél több gyakorlati eredménye legyen.

Szta.

Foto és talán: fotól.

Mostanában egy újabban megjelent „magyarságtudományi” munkácska, Ortutay Gyulának *A magyar parasztság élete* című szép képeskönyvecskéje került kezembe. Az egyébként nagyon érdekes könyvecske egyik utolsó lapján olvastam, hogy a benne levő *fotók* Ortutay szövegének magyarázatára készültek. Magamnak, aki sok mindenhez hozzászoktam az idegenszavak élvezése terén, kissé különösnek tetszik, hogy éppen egy parasztságunkról írott könyvben fordul elő ez a szépséges nyelvgazdagító szó, hogy a *felvétel, fénykép* vagy

egyszerűen *kép* szó kiszorítása útján 1:3 arányú fura „gazdagodással” szám-
 űzze három, jó, meghitt magyar szavunkat. Eddig csak fényképészek műter-
 mén, sokszor meg éppen csak fabódékon látjuk ezt a szót, reméljük azonban,
 hogy a parasztság életével foglalkozók jóvoltából nemsokára lekerül „népünk-
 höz” is, mint a faluhoz leereszkedő városiak kedves ajándéka. Akkor majd
 a művelődő falusiak urasnak tartják így alakítani a közkeletű ének-sort:
 „Sárba taposom a fotódat...” Sőt, ki tudja, a népismertető és népművelő
 buzgalom hatására akkora lendületet vesz az őstermelők között is a nyelv-
 művelés és az újabb nyelvfejllesztés vágya, hogy valamelyikük egy napon a
foto-atelierbe lépve, *foto-artistánk* mély meglepedésére, arra kéri majd
 őfotóságát, hogy *fotólja* le. Várva várjuk a magyarságtudományi bűvárkodás
 hatása alatti csodálatos nyelvi fejlődésnek azt a reménylett idejét, amikor
 parasztságunk és a városiak testvéri összefogásából ad analogiam *síel*, majd
 ilyen igék is születnek, mint *fotoel*, vagy hogy „magyarabbak” legyünk:
fotoal. Lám, mire jó a magyarságtudományos falutanulmányozás és *fotoló*
 valóságkutatás!

Sza.

A -nál, -nél rag hibás használata.

Nemcsak itt közöttünk, de általában az egész magyar nyelvterületen
 mind a köznapi, mind pedig az irodalmi nyelvben rendkívül elterjedt a *-nál*,
-nél határozóragos névszók helytelen használata. Nagyon sokszor szorul hát-
 térbe e rag miatt néhány más ragunk úgyanyira, hogy szinte az a benyo-
 másom, e rag párunk más becsületes határozóragok egész sorának kiirtá-
 sára törekszik. A *-nál*, *-nél* hibás használata a következő esetekben figyel-
 hető meg:

1. A *-kor* időhatározó helyett. Pl. A feliratok... eltüntetésénél az imaház
 épülete megrongálódott (Ellenzék LVII. 1936. 160:5). Ebből támadt itt mind
 a baj, ébredésnél a nagy zshivaj (Uj Cimborá IV. 1936. 1—2:14.). Minden-
 napos dolog nálunk, hogy egy új gyógyszer felbukkanásánál... statisztikát
 közölnek (M. Népeg. Szemle IV. 1936. 148.). Minden sírkő felborításánál
 „hurrá” kiáltásokat hallattak (Ell. LVII. 165:10). — Aláírják az erre vonat-
 kozó jegyzőkönyvet, *aminél* (ekkor) már jelen lesz Titulescu is (I. h. 166:1.). —
 Elegendő... phosphort (!) vehet magához a terhes nő, amelyre a (!) gyer-
 mekének (!) csontrendszere képzésénél feltétlenül szüksége van, és amit
 egyébként különben (!) az anyaszervezetéből (!) von el (M. Népeg. Szemle
 IV. 1936. 147). [Úgy-e jól „megorvosolt” mondat?!]

2. A *-ban*, *-ben*, helyhatározó rag helyett. Pl. Értékpapírjait a banknál
 helyezte el (Dengl János: *Magyar nyelvhelyesség* 302).

3. A *-ban*, *-ben*, képehatározó-rag helyett. Pl. A rendezőség ezúton
 kéri (t. i. a nagyközönséget), hogy az anyag felkutatásánál, összegyűjtésénél
 és beküldésénél legyenek segítségére (Ell. LVII. 1936. 164:2.). — Az eről-
 tetett calcium-kezelés még a legkétségbeesettebb tüdőtuberculotikus (!) eseteknél
 is javítólag hat (M. Népeg. Szemle IV. 1936. 149.). Súlyosabb eseteknél...
 megduzzadnak... (a) mirigyek is (I. h. 127.).

4. A *-ra* helyhatározó-rag helyett. Pl. A küldöttség koszorút helyezett el
 Széchenyi szobránál (Vö. Dengl, i. h.).

5. Az *-n*, *-on*, *-en*, *-ön* határozó-*rag* helyett. Pl. A gyűlés megnyitásánál (megnyitásán) a miniszter is jelen volt. Nem vettél részt a szavazásánál (szavazáson).

6. Birtokos jelzős szerkezet elhagyásával. Pl. A fokhagyma... nemcsak érlemeszesedésnél, hanem különböző bélbántalmaknál, főleg vastagbélbajoknál jó hatású (M. Népeg. Szemle IV. 1936. 149.). Helyesen: A fokhagyma... nemcsak érlemeszesedés, hanem különböző bélbántalmak, főleg vastagbélbajok esetében jó hatású — Kellő számú résztvevőnél (résztvevő esetében) párhuzamos turát rendezünk (Jóestet V. 188:4.). — A vérzések tárgyalásánál (tárgyalásakor, tárgyalása alkalmával) hangsúlyoznom kell... (M. Népeg. Szemle IV. 1936. 92.).

7. Más, főként képeshatározók helyett. Pl. Az előre megvásárolt külföldi dohánynál nagy veszteség érte az államkincstárt. Helyesen: A... külföldi dohányon sokat veszített... vagy A... dohánnyal nagy veszteség érte... — Eszénél van, magánál van (eszmeletén van). — A főváros a borfogyasztási adónál is hozott áldozatot (a... adó dolgában v. esetében is...). — [Ez utóbbi példákat Dengl *i. m.* 302. lapján levő példák nyomán közlöm].

A *-nál*, *-nél* határozórag használatát általában németességnek tartják (a német *bei* praepositio hatására), itt miközöttünk kétségtelenül része van benne annak, hogy a román nyelvben a *la* praepositionak nagyon elterjedt az ilyenféle magyar határozóragos esetekben való használata. Itt tehát, ahol a magyarság a köznapi életben e használatot állandóan hallja, és újságjaink, folyóirataink jóvoltából immáron olvassa is, igazán nem csodálható e határozórag térhódítása. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem kell ellene küzdenünk; ellenkezőleg minél inkább öntudatosítanunk kell e hibát, hogy kiküszöböljük a köznapi beszédben, napilapjaink és folyóirataink nyelvében e tekintetben is jelentkező pongyolaságot.

Szta.

A helyes magyar kiejtés.

Kodály Zoltán, a világhírű magyar zeneszerző, nem rég igen érdekes előadást tartott a helyes magyar kiejtésről. Azt fejtegette, hogy kifogástalan stílusú szöveget magyartalanul is föl lehet olvasni. Vannak tehát a nyelv-helyességnek írásban nem rögzíthető, csak füllel fölfogható elemei. Világos, hogy a nyelvnek nemcsak a leírható része van kitéve romlásnak, hanem talán még inkább a jelekkel nem rögzíthető, csak hallható része. Az élő beszéd olyan elemei, melyekre az írásjelek határozott útasítást nem adnak, sokkal inkább vannak a beszélő vagy felolvasó önkényére bízva, mint az írásban rögzíthető elemek.

A természetes fejlődés az volna, hogy a helyes kiejtés mintáját a legműveltebb rétegek beszédében keressük. Más népeknél így is van, nálunk azonban a történeti fejlődés azt eredményezte, hogy éppen a legműveltebb és legelőkelőbb körök magyar kiejtése mintának el nem fogadható. Részben az illetők idegen származása, részben a túlkorán kezdett idegen nyelvtanulás miatt tele van idegen ízzel és a magyar közszokástól eltérő, tehát helytelen ejtismóddal. A felsőbb rétegek mindig nagy vonzóerőt sugároznak az alsóbbakra s így a kiejtés romlása veszedelmesen terjed.

Kodály értékes sorozatban állította össze a nyelvromlás többi, nem kevésbé jelentékeny okát. 1. Nincsenek összegyűjtve a helyes kiejtés alapfeltételei. 2. Zenei elemekről lévén szó, nincs is meg minden emberben az elegendő hallásbeli fejlettség, hogy észrevegye a hibákat. Ez azonban bizonyos fokig fejleszthető. 3. Egyáltalán nem oktatjuk az ifjúságot a helyes magyar kiejtésre. 4. Az idegen nyelvek nagy térhódítása is rontja nyelvünk zenéjét. Aki foglalkozásánál vagy egyéb életkörülményeinél fogva kénytelen több nyelvet beszélni, maga érzi, mennyire romlik helyes magyar kiejtése. 5. A rengeteg idegen zenés színmű, opera, operett, kabarédal mind oka a romlásnak. Ezekben a lépten-nyomon ott éktelenkedő hamis hangsúly, a nyelv természetes dallamával ellenkező dallamvezetés bizonyos idő alatt kikezdi a legjobb magyar nyelvérzékét is. Sok baj van tehát, de mindez gyógyítható. Félgyógyulás már az is, hogy felismertük a bajt. Ma már megállapított tény, hogy az élő beszéd magyarságának védelme és fenntartása éppoly életkérdés, mint a szókincsé és a mondatszerkezeté. Gy.

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET



Elnöki megnyitó az E. M. E. 1938. március 6-i közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

A világnézeti harcok és a politikai küzdelmek közepett az E. M. E. a békés tudományos munkának egy olyan oázisa, mely, bár mindég megőrizte nemzeti jellegét, jótékony hatását, a tudományok átfogó erejénél fogva, mindenkire kiterjesztette.

Ennek egyik világos példája, hogy az Egyetemet annak idején talán nem is helyezik ebbe a városba, ha Egyesületünk gyűjteményeivel nem szerzi meg ehhez a tárgyi alapokat. És az Egyetem felállítása óta elmult hatvanhat év alatt hány ezer egyetemi ifjú szerzte meg, nemzetiségre való különbség nélkül, tudományos kiképzését gyűjteményeink segítségével!

Egyesületünk ezen nemzeti, de egyúttal egyetemes célja kifejezésre jutott a mult évi vándorgyűlésünkön is, ahol a hatóságok részéről kellő megértéssel találkoztunk. A polgármester és a többségi egyházak vezetői a gyűlésen melegen üdvözöltek és a prefektus a banketten tartott pohárköszöntőjében kifejtette nemzeti kultúránk terjesztésének az itten élő összes népekre kiterjedő jótékony hatását.

De, sajnos, nem mindég találkozunk működésünk ilyen méltánylásával, sőt sok esetben lépten-nyomon akadályok gördülnek tudományos munkánk elé.

Már többször hangoztattam e helyről, de úgy látszik, hogy nem elégszer, ezért engedjék meg, hogy újból ünnepélyesen kijelentsem:

Az E. M. E. egyetlen célja a tudományoknak nemzeti alapon való ápolása és terjesztése, minden politikai befolyástól mentesen és minden hátsó gondolat nélkül. A politikamentes kultúra terjesztése pedig azért, hogy műveltebbé teszi magyar népünket, az egész ország színvonalát emeli és a megértést és békét szolgálja.

De viszont Egyesületünk ezen céljának csak akkor felelhet meg, ha nem kételkednek jóhiszeműségében, hanem ez országban létező többi kultúrintézménnyel a szellemi együttműködés közös térségén egyenlő elbánásban, tiszteletben és megbecsülésben részesül.

Kívánva, hogy az ország vezetői ezt valóban megértsék és átérezzék, a közgyűlést megnyitom.

1938. március 6.

Br. Jósika János
alelnök.

Jelentés

az E. M. E. 1937. évi működéséről.

Az E. M. E. már a megalapításkor a feladatoknak olyan tömegével találkozott, amely feladatok megoldására kevés egy egyesület. Az idők folyamán e célkitűzések sokasodtak. A múzeumalapítás és a tudományművelés már magukban sem mindig egy síkon haladó célok, de hová fejlesztették ezeket a különleges transilvániai követelmények? Idők során lett 5 nagy gyűjteménytár, amelyek elnevezésük szerint is 7—8 más-más irányú gyűjtést feltételeztek. A gyűjtemény anyagának feldolgozását célzó kezdeti állapotból pedig lassanként 4 szakosztály alakult ki, melyek a felölelt tudományágak megosztása alapján szintén 6—7 külön tudományos társaságnak adhatnának tiszteletreméltó feladatokat. A rendszerező nyugati országok társadalmá — ha egyáltalán vállalta volna ekkora feladatok tisztán társadalmi úton való megoldásának kísérletét — okvetlen több különböző egyesületben próbálná a célokat megoldani, amelyeket az E. M. E. egyedül vállalt magára.

A feladatok sokaságából következik, hogy Egyesületünknek sohasem volt könnyű sora, mert a sok cél megvalósítására mindig kevés volt az anyagi lehetőség, még az államsegélyes korszakban is. Innen van, hogy az E. M. E. beléletében, az iratok tanúsága szerint, csaknem a kezdettől végig, kisebb-nagyobb fokú, de állandó tusakodás van az E. M. E. különböző intézményeinek érdekeit képviselők között, mert mindegyik a maga vezetése alatt álló intézmény előhaladását igyekszik biztosítani. Ezt a becsülésre méltó nemes versenyt azonban nem szabad személyi ellentétekként felfogni. Aki ilyennek látja az E. M. E. multjában a táraknak és szakosztályoknak egymással szembeni és egy-egy intézmény belső életében megnyilvánuló tusakodásokat, az nem értette meg a dolgok lényegét, nem látta meg tisztán az Egyesület egész történetén áthúzódó szép eszmét: a sok irányú segíteni akarást. Mert itt nálunk mindig sokan szorultak segítségre,

Sok feladatot vállalt magára az E. M. E., talán túlsokat. Ez talán hiba volt, mert megnehezítette az egy irányba való elmélyülést, — de ez egyik legfőbb érdeme is az E. M. E.-nek, mert sokból sok feladatot oldott meg. Nehézségekkel küzdött Egyesületünk a multban? Mit szóljunk jelenéről? De az E. M. E. ma is vállalja a multból örökölt sok feladatúság nehézségeit. Igyekszik céljai közül minél többet munkakörébe állítani. Hogy nem tudja minden, alapszabályában vállalt célját munkálni és nem kellő mértékben? Nem rajta múlik. Hisszük, hogy annak is eljön az ideje.

Az 1937. évben a Múzeum-Egyesület, a Szádeczky-Emlékfüzet kivételével, minden vállalt feladatát teljesíteni tudta. A Szádeczky-Emlékfüzetet is csak azért nem tudta a Természettudományi Szakosztály ez évben sem megjelentetni, mert a volt tanítványok különböző országokban laknak s nem állanak a Szakosztálynak állandóan szembe előtt, hogy állandóan figyelmeztethesse őket vállalt kötelezettségük teljesítésére.

Az 1937. év munkájában Egyesületünk a munkaerők növekedését mutatja. A fiatalabb nemzedéket mind nagyobb területen látjuk részt kívánni a munkából. Igéretes ifjúság, amelyik az idősebb nemzedék útmutatása mellett már kezdi megtanulni, hogy a tudomány művelhetése sok előtanulmányt követel, itt a multat nem lehet figyelmen kívül hagyni. A tudományos munkára való nevelés elősegítése volt a célja az E. M. E.-nek, mikor költségvetésébe 12.000 lejt vett fel, hogy a Szakosztályok egyikét arra méltónak ítélte ifjút tüntessenek ki jutalmukkal, illetőleg segítsenek elindítani a tudományos munkásság terén. A festőművészek szokták mondani, hogy aki megszagolta az olajfesték szagát, nem igen tudja a festészetet cserben hagyni. Így van ez a tudományos foglalkozással is. Még a mi kisebbségi magyar életünkben is áll ez a megállapítás, ámbár alig van olyan emberünk, aki tetszése szerint foglalkozhatna kedvelt tudományágával. Legtöbbjüket a hivatás, a társadalmi kötelességek sokkal nagyobb mértékben veszik igénybe, hogysem kellő idejük maradjon a tudományos foglalkozásra.

A választmány és közgyűlés nem kívánta s egyelőre nem kívánja a szakosztályok eljárását egyöntetűvé tenni e jutalom, illetőleg segély odaítélését illetőleg. Mindegyik szakosztály a maga kebelében bizottságilag állapítja meg, hogy a rendelkezésére bocsátott 3000 lejt hány részre osztja és milyen elveket követ az odaítélésben. Csupán annyit kötött ki az Egyesület, hogy e jutalmakat, illetőleg segélyeket csak 30 évesnél ifjabbak kaphatják.

Az elmúlt évben a következők kaptak jutalmakat:

A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály két egyenlő részre osztotta az összeget és *Juhász István* ref. lelkésznek és *Venczel József* jogszigorlónak ítélte oda. Mindkét ifjú megfelel a követelményeknek. Mindketten több tanulmányt írtak. *Juhász István* már teológus korában foglalkozott történelmi tanulmányokkal; különösen egyháztörténeti dolgozataival vonta magára a figyelmet. Behatóan foglalkozott a román refermáció kérdésével Nagyobb tanulmányai: „Az erdélyi román egyház története 1698-ig”, „A legújabb Méliusz-irodalom”, „Az anglikán-orthodox közeledés”, „Cirill Lukárisz pátriárka kálvinista eszméi”. *Venczel József* különösen falumunkájával keltett feltűnést. Első munkája is ebből a tárgykörből való. Megnyerte ugyanis a Helikon 10.000 lejes pályatételét: „A falu a magyar regényben” címmel. Ugyanezen irányban dolgozott *Gusti* professor bucurești szociológiai szemináriumában. Különböző folyóiratokban működik. Legjelentősebb önálló műve a Tudományos Füzetekben jelent meg „A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom” címen.

A Természettudományi Szakosztály, igen helyesen, azt a célt követte a rendelkezésére bocsátott összeg odaítélésében, hogy arra érdemesnek látszó ifjakat igyekszik a tudományos munkába bevonni és ránevelni. Három egyenlő részre osztva, 1000—1000 lejt adott *Jodál Károly* és *Haáz Ferenc* végzett tanárjelölteknek és *ifj. Xántus János* tanárjelöltnek. *Jodál Károly* és *Haáz Ferenc* e segély felhasználásával egyrészt a Merești-barlang környékén végeztek barlangkutatókat, másrészt a Csobányospatak völgyében gyűjtöttek rovarokat, növényeket s felkutatták és

térképezték az ottani ásványvízforrásokat. Ifj. Xántus János a Gherla és Dej közötti régi dugásos tavak térképezésével és természetrajzi viszonyainak vizsgálataival foglalkozott.

Az Orvostudományi Szakosztály a közgyűlés által előírt feltételeknek dr. Joó István orvost találta legmegfelelőbbnek s ezért a 3000 lejt egy összegben neki adta ki. Dr. Joó István „Mitogenetikus sugarakról és azok biológiai hatásáról” című dolgozatával érdemelte meg a jutalmat.

A Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály a rendelkezésére bocsátott 3000 lejt három egyenlő részre osztotta és jutalomképen dr. Mikó Imre cluji ügyvédnek a nemzetközi jog, dr. Váró György odorheiu ügyvédnek a szociálpolitika és Venczel József cluji jogszigorlónak a társadalomtudományi terén kifejtett tudományos munkáért és adatgyűjtő tevékenységért ítélte oda és adta ki.

Nem nagy összeget tudott az E. M. E. fenti eljárásával a tudomány megszeretetésére fordítani. Itt azonban nem az összeg nagyságán van a hangsúly. Reméljük, hogy az ifjú kitüntetettek megérzik a Múzeum-Egyesület célját s a megtiszteltetést elkötelezésnek veszik a tudományos munka számára s például szolgálnak többi ifjú társaiknak.

A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, a Természettudományi és a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályok közlönye, az „Erdélyi Múzeum” az elmúlt évben négy füzetben, az azelőtti év 346 oldalával szemben, összesen 400 oldalon jelent meg, a vele kapcsolatos Tudományos Füzetek száma pedig 95-re emelkedett. A folyóiratról a főtítkár-szerkesztő úr ad részletes jelentést.

Dr. Koleszár László orvostudományi szakosztályi elnök szerkesztésében megjelent az E. M. E. Orvostudományi Értesítő-jének XLVII. kötete 312 oldalon. E kötet felöleli azokat a szakelőadásokat, melyeket a szakosztály 1934-ben, 1935-ben és 1936-ban tartott, valamint a szakelőadásokon elhangzott elnöki megnyitókat, amelyek mindenike valamely orvosi időszerű kérdéssről szól, továbbá közli a szakosztály elhunyt tagjai sírjánál elhangzott búcsúbeszédeket. Az Értesítő német és francia nyelvű kivonatokat is ad.

Az Orvostudományi Szakosztály megjelentette elnökének „Első Segély” című népszerű előadását zsebnaptár formában 43 oldalon petit szedéssel. A mű csakhamar második kiadást ért. A szakosztálynak már egészében visszatért a nyomtatás költsége.

Fontos eseménye az elmúlt évnek, hogy végre elkészült a 75 éves jubileumra tervezett emlékkönyv egyik része, amely „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859—1934” címen a szakosztályok működését és az Egyesület kiadványainak pontos összeállítását adja. E nekünk nagyon jelentős műről szintén a főtítkár-szerkesztő úr ad részletes beszámolót.

Nem lehet feladatunk bírálatot mondani a Múzeum-Egyesület kiadványairól, majd megteszik azt az Egyesülettől távolálló elfogulatlan bírálók. A mi szeretetünk túlnagy a Múzeum-Egyesület iránt, hogysem az elfogulatlan szemlélő és bíráló szerepét betölthessük. De azt megállapíthatjuk, hogy az elmúlt év a kiadványok terén is többletet, fejlődést mutat,

A letűnt év augusztus 29, 30, 31-én megtarthatuk vándorgyűlésünket is. Az odorheiu-i vándorgyűlésről külön emlékkönyv fog számot adni s abban a vándorgyűlés története is megjelenik, de itt sem hagyhatjuk említés nélkül, hogy vándorgyűlésünk szinte nem is várt érdeklődést váltott ki az ősi székely város és a környék lakói között. Az érdeklődés mindegyik előadás iránt oly nagy volt, hogy az előadásokat nem a tervezett előadóteremben, hanem a tornateremben voltunk kénytelenek megtartani. Csak a vetítettképes előadásokat tartottuk az erre a célra előkészített teremben, minthogy a felülvilágításos tornatermet nem lehetett egykönnyen a vetítésre átalakítanunk.

A vándorgyűlés szép erkölcsi sikeréért, az előadókon kívül hálásak vagyunk a rendező bizottságnak, amely minden tekintetben hivatása magaslatán állott. Az Egyesület vándorgyűlésének tiszteletére a rendezőbizottság műsoros estélyt rendezett s ennek tiszta jövedelmét, 2167 lejt, az E. M. E. kiadásainak csökkentésére adományozta. Az Egyesület választmánya hálája kifejezéséül a rendező bizottság elnökét, dr. Jodál Gábor ügyvédet, az E. M. E. alapító tagjává választotta.

Vándorgyűlésünk alkalmával az Egyesület megkoszorúzta báró Orbán Balázs sírját. A koszorú letevésekor dr. Jodál Gábor mondott megemlékező beszédet. A vándorgyűlés díszülésén a Természettudományi Szakosztály nevében dr. Balogh Ernő tartotta a szakosztályok között felváltva esedékes díszelőadást „Az anyagok változásának visszatérő útjai” címen. A közében az Egyesület alapítójáról, gróf Mikó Imréről, a szokásos serlegbeszédet dr. Tavaszy Sándor szakosztályi elnök mondta.

Az 1937. év folyamán, január 1-től december 31-ig, az Egyesület szakosztályai az Egyesület székhelyén összesen 24 népszerűsítő és 37 szakelőadást tartottak, amelyek szakosztályonként a következőképen oszlanak meg: a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály tartott 6 népszerűsítő és 4 szakelőadást, a Természettudományi Szakosztály 10 népszerűsítő és 8 szakelőadást, az Orvostudományi Szakosztály 7 népszerűsítő és 25 szakelőadást (ez utóbbit 12 szakülésben), a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály 1 népszerűsítő előadást.

Részben indokoltnak kell tartanunk a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálynak néhány év óta követett eljárását, hogy az ostromállapotos időt nem tartotta alkalmasnak arra, hogy előadásokat tartson s általában nagyobb működést fejtsen ki, minthogy természetesen e szakosztály munkaköre mozog a legkényesebb területen s a multban leginkább az ő előadásaira nem kaptunk hatósági engedélyt, mégsem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a választmány és a közgyűlés nem osztotta e felfogást s többször felhívta a szakosztályt, hogy működését tegye, vagy legalább kísérelje meg élénkebbé tenni. Nem érhetik tehát jogosan támadások e tekintetben a Múzeum-Egyesületet, legfeljebb a Jog- és Társadalomtudományi szakosztály eddigi lanyha működése kifogásolható.¹

A vándorgyűlésen összesen 26 előadás hangzott el, amelyikből a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 12-t, a Természet-

¹ Lásd: „Braesói Lapok” 1938, január 24-i számában „Társadalomkutatás” című cikket.

tudományi 7-et, az Orvostudományi 4-et és a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály 3 előadást tartott.

A szakosztályok tehát az év folyamán a vándorgyűlésen tartott előadásokkal együtt összesen 87 előadást tartottak. A helybeli előadások is eléggé látogatottak. Egyesületünk előadásainak már kialakult hallgatósága van. Egyes előadások iránt az ifjúság is nagyobb érdeklődést mutat, ámbr meg kell állapítanunk, hogy az ifjabb nemzedéket előadásaink nem látszanak vonzani.

Mind a helybeli előadásokat, mind a vándorgyűlési előadásokat teljesen díjtalanul hallgathatja mindenki. Egyesületünk már 7—8 éve szakított még azzal a régi szokással is, hogy perselyes adományokat fogadjon el a hallgatóságtól.

A szakosztályok 1937. január 1-től december 31-ig a következő előadásokat tartották:

Népszerűsítő előadások:

I. Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály:

1. Január 12-én *dr. Kristóf György*: Elfelejtett költők. 2. Január 26-án *dr. Tavasz Sándor*: A filozófiai világnézetek befolyása a korszellemre. 3. Február 9-én *dr. Szabó T. Attila*: Nyelvünk épsége. 4. Február 23-án *dr. Nagy Géza*: Az abessziniai keresztyénségről. (Előadó távollétében a beküldött előadást Nagy András olvasta fel.) 5. December 7-én *dr. Kántor Lajos*: Gróf Wass Otília, az E. M. E. nagy jótévéje.

A február hó 21-én tartott évi rendes közgyűlésen az Egyesület ismét felújította azt a régi szokást, hogy a közgyűlésen népszerűen tudományos előadás tartassék. Ez alkalommal a Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályra került sor. Előadást tartott *dr. Tavasz Sándor* szakosztályi elnök „A tudomány helye és szerepe a kultúra rendszerében” címen.

II. Természettudományi Szakosztály:

1. Január 13-án *dr. Szász Ferenc*: Napfoltok és az időjárás. 2. Január 20-án *Husz Ödön*: Az ösztönélet rejtelméből. (Vetített képekkel.) 3. Január 27-én *dr. Tulogy János*: A százéves automobil. (Vetített képekkel.) 4. Február 3-án *dr. Balogh Ernő*: A föld történetének okmányai. (Vetített képekkel.) 5. Február 10-én *Cseke Domokos*: „Bánsági” képek. (Vetített képekkel.) 6. Február 17-én *dr. Tulogy János*: A természettudományok fejlődése 1936-ban. (Vetített képekkel.) 7. Március 10-én *dr. Tulogy János*: A turistaság jelentősége. 8. Március 24-én *Bányai János*: Hogy születnek a hegyek a Székelyföldön? (Vetített képekkel.) 9. December 8-án *dr. Tulogy János*: A közönség szerepe a természettudományi megfigyelésekben. 10. December 15-én *Xántus János*: Kína, a világ virágos közepe.

III. Orvostudományi Szakosztály:

1. Január 11-én *dr. Koleszár László*: A nátháról. (Velített képekkel.)
2. Január 25-én *dr. Traub Vilmos*: A nikotinról, mint szívmelegítő.
3. Február 8-án *dr. Márkos György*: A gyermekek hasfájásáról.
4. Február 22-én *dr. Parádi Kálmán*: Alattomos ellenségeink. Az allergiás betegségek. (Velített képekkel.)
5. Március 8-án *dr. Herskovits Izidor*: A röntgenezés veszedelméről. (Velített képekkel.)
6. December 9-én *dr. Orient Gyula*: Japán egyetemi hallgatók élete. A japánok kórházai, gyógytárai. (Velített képekkel.)
7. December 14-én *dr. Schmidt Béla*: Mióta beteg?

IV. Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály:

Március 16-án *Vita Sándor*: A tejszövetkezetek társadalmi és gazdasági jelentősége.

Szakelőadások:

I. Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály:

1. Január 14-én *dr. Jancsó Elemér*: Báróczi Sándor.
2. Január 28-án *Pogány Albert*: Kazinczy jelentősége a magyar irodalmi ízlés fejlődésében.
3. Február 18-án *dr. Jancsó Elemér*: Bölöni Farkas Sándor.
4. December 16-án *dr. Kristóf György*: „Tudományos élet Erdélyben a Bach-korszakban és a hetvenötéves Erdélyi Múzeum.”

A szakelőadások megnyitójában *dr. Tavasz Sándor* szakosztályi elnök mindig időszerű, a szakosztály munkakörébe vágó kérdésekről szokott megemlékezni.

II. Természettudományi Szakosztály:

1. Január 13-án *dr. Balogh Ernő*: A forráskalcit (Aragonit) új hazai előfordulásai.
2. Január 27-én *dr. Balogh Ernő*: A jégkorszak érdekes nyomai hegyvidékeinken. (Velített képekkel.)
3. Február 3-án *dr. Balogh Ernő*: Újabb adatok a comarnici barlanghoz.
4. Február 10-én *dr. Gergely Jenő*: Az absztrakt terekről.
5. Február 17-én *Xántus János*: Morfológiai adatok a Hargita-vonulatból.
6. Március 10-én *dr. Balogh Ernő*: Egy új ásvány.
7. Március 24-én *Bányai János*: A Hargita metamorfizált zónái.
8. December 15-én *dr. Balogh Ernő*: A Basca-patak megfordulása.

III. Orvostudományi Szakosztály:

1. Doc. *Dr. Horváth Boldizsár* (Budapest): Az orthopedia haladásának irányelvei. (Velített képekkel.)
2. *Dr. Alex. Radulescu* egészségügyi főtanácsos (Cluj): A gonorrhéás térdízületi gyulladás sebészi kezelése. (Betegbemutatással.)
3. *Dr. Herskovits Izidor*: Néhány érdekesebb csontbetegség Röntgen kazuistikája.
4. *Dr. Márkos György*: Septikus és toxikus jellegű grippás esetek és azok kazuistikája.
5. *Dr. Koleszár László*: A

rövidhullámkezelés értéke a fül-, orr-, gégegyógyászatban. 6. *Dr. Kappel Izidor*: Övsömör és bárányhimlő. (Esetek kapcsán) 7. *Dr. Engelberg József*: Adatok a veseconcrementumok keletkezéséhez. 8. *Prof. Dr. Steiner Pál*: Megemlékezés Dollinger Gyula professzorról. 8. *Prof. Dr. Safranek János* (Budapest): A gége gümőkórja korszerű megvilágításban. (Kórszövettani és gégetükri vetítéssel.) 10. *Doc. Bilkei Papp Lajos dr.* (Budapest): A reumás megbetegedések kombinált kezelése. 11. *Dr. Joó István*: Primaer sebvarrással (op. sec. *Dr. Koleszár*) 10 nap alatt gyógyult mastoiditis esetek bemutatása. 12. *Prof. Dr. Orient Gyula*: 2000 éves sebészi műszerek. (Bemutatással.) 13. *Dr. Csögör Lajos* (Ajud): Az iskolás gyermekek fogkezelésének jelentőségéről. 14. *Dr. Bogdán Károly*: Adatok a kryptorchismus hormonkezeléséhez. (Két gyógyult eset bemutatása.) 5. *Dr. Kappel Izidor*: *Dr. Purjesz Zsigmond*ról. 16. *Dr. Küttel Lajos* (Rimitea): Skarlát és difteria prophylaxis eredményei. (Vetített képekkel.) 17. *Dr. Joó István*: A mitogenetikus sugarakról és azok biológiai hatásáról. (Vetített képekkel.) 18. *Dr. Kelemen László*: Az átmeneti tachycardiáról. 19. *Prof. Dr. Sarbó Artur* (Budapest): A metalueses idegrendszeri bántalmakról és azok therápiájáról. 20. *Prof. Dr. Soós Aladár* (Budapest): Az élelmezéstan kialakulásának hatása a betegélelmezés orvosi irányítására. 21. *Dr. Koleszár László*: Osteomyelitis mandibulae perorálisan operált és gyógyult esete. (Betegbemutatással.) 22. *Dr. Márkos György*: Az orbánc immunbiológiája és szérum-therápiája. 23. *Dr. Márkos György*: Reflexiók egy a skarlát és difteria prophylaxis eredményei című előadáshoz fűzött hozzászóláshoz. 24. *Dr. vitéz Gönczy István* (Budapest): Az angina pectoris kór- és gyógytana. 25. *Doc. Dr. Kubányi Endre* (Budapest): Bemutatások a rádiumsebészet köréből. (Színes filmvetítéssel.)

A 25 előadás 12 szakülésen hangzott el. Az előadásokhoz összesen 15 hozzászólás volt. Minden szakülésen az elnök időszerű orvosi kérdéstről beszélt.

Az Orvostudományi Szakosztály 1937. április hó 24-én 120 résztvevővel ünnepi vacsorát rendezett néhai Purjesz Zsigmond volt szakosztályi elnök emlékére. A serlegbeszédet *dr. Parádi Ferenc* v. kórház-igazgató főorvos mondta.

A múlt év október hó 7-én a Budapesti Orvosegyesület százéves jubileumán az E. M. E. Orvostudományi Szakosztálya nevében *dr. Koleszár László* szakosztályi elnök mondott üdvözlő beszédet.

Az év folyamán csak a következő előadásokra nem kaptuk meg a szükséges hatósági engedélyt: 1. *Dr. Mikó Imre*: A népszövetség és a béke megszervezése. (Jog- és társadalomtudományi szakosztály előadása.) 2. *Szücs Elemér*: A sport társadalmi hatása. (Jog- és társadalomtudományi szakosztály előadása.) 3. *Szopos Sándor*: A művészet és a modell. Művészettörténeti kérdések. (Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály előadása.)

Egyébként az előadások engedélyezése a négy év óta tartó ostromállapot előírásai szerint történik, mindegyik előadás külön engedélyezés alá kerül.

Augusztus 29., 30. és 31-én Székelyudvarhelyen tartott vándor- gyűlésen a szakosztályok a következő előadásokat tartották:

I. Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály:

1. *Biró Lajos*: Odorheiu-n élt neves jezsuita plébánosok és írók.
2. *Dr. Tavaszgy Sándor*: A gazdasági élet etikája. 3. *Józsa János*: Néhány elfelejtett székely írónk. 4. *Vajda Ferenc*: Adatok Odorheiu történetéhez.
5. *Dr. Szabó T. Attila*: A nyelv épsége. 6. *Dr. Császár Károly*: Irodalmi értékelés. 7. *Szabó András*: Benkő József élete és munkássága. 8. *Vámszer Géza*: Népies elemek egyházművészetünkben. (Bemutatással.) 9. *László Dezső*: Az ifjúság problémája. 10. *Dr. Jancsó Elemér*: A mai irodalom-történetírás. 11. *Vámszer Géza*: A székelyföldi falvak és városok települési formációi.

II. Természettudományi Szakosztály:

1. *Husz Ödön*: Új fajok születésének lehetőségei. (Vetített képekkel.)
2. *Cseke Domokos*: A Barcaság fővárosában. (Vetített képekkel.) 3. *Dr. Boga Lajos*: A falusi ember házi palikája. (Vetített képekkel.) 4. *Dr. Tulogy János*: A túristaságról. (A beküldött előadást az előadó távollétében Husz Ödön olvasta fel.) 5. *Dr. Szász Ferenc*: Égi bombák. (A beküldött előadást az előadó távollétében dr. Balogh Ernő adta elő.) 6. *Bányai János*: Fürdőélet régen és most. (Vetített képekkel.)

III. Orvostudományi Szakosztály:

- Dr. Koleszár László*: A nátháról. (Vetített képekkel.) 2. *Dr. Schmidt Béla*: Semmelweiss tragédiája. (Vetített képekkel.) 3. *Dr. Orient Gyula*: Kétezer éves orvosi műszerek. (Bemutatással.) 4. *Dr. Koleszár László*: Az orvostudomány haladása a háború óta. (Vetített képekkel.)

IV. Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály:

1. *Dr. Tusa Gábor*: Pár szó a Múzeum-Egyesületről. 2. *Szücs Elemér*: A sport társadalmi hatása. 3. *Petrovay Tibor*: A szövetkezetek jogi, társadalmi és gazdasági jellege.

A múlt évben is 5000 lejért 50 példányban rendeltük meg a kitűnően szerkesztett Magyar Népegészségügyi Szemlét s mind az 50 példányt ingyen küldöttük meg 50 falusi tanítónak, illetőleg papnak, hogy a rájuk bízott nép körében felvilágosításaikkal, esetleg felolvasásaikkal szolgálhassák a népegészségügyet. A szélküldést az elmúlt évben is a Magyar Nép kiadóhivatala volt szíves vállalni az E. M. E. elnöksége részéről jóváhagyott címekre. Csupán a kész kiadásokat térítettük meg.

Az elmúlt évben csak néhány esetben fordultak külföldről hozzánk részben kikölcsönzési ügyben, részben felvilágosításokért. Minden esetben igyekeztünk ügyüket a lehető legjobban elintézni. Célunk az, hogy Egyesületünk jó hírnevén részünkről ne essék csorba. A külföldről és

belföldről hozzánk érkező ajándékokért sohasem mulasztjuk el köszönetünket nyilvánítani s azokat átküldjük gyűjteménytárainkba.

Gyűjteménytáraink anyaga nagyrészt csak az ajándékozás és könyvtárunkban az ajándékozáson kívül a folyóiratunkkal kapcsolatos csereviszony folytán gyarapodik, mert a tárigazgatóságok az E. M. E.-től kapott dotációkat csak elenyésző kis részben fordítják a gyűjtemények gyarapítására. Már évek óta a dotációk a választmány engedélyével elsősorban a fenntartás és konzerválás célját szolgálják

A táruk ellenőrzésére kiküldött bizottságokat négy tárnál a legnagyobb udvariassággal fogadták s adták meg nekik a kért felvilágosításokat. Csak az Ásványtár igazgatósága nem akar letérni már évek óta szokásává vált jogtalan eljárásáról, hogy a közgyűlésileg kiküldött ellenőröket nem ereszti be hivatásuk teljesítésére. Hiábavalónak bizonyult eddig minden panasztételünk az illetékes minisztériumban. Pedig senkinek sem lehet érdeke, hogy megakadályozza a nagy tényleges értékkel is bíró Ásványtárban az ellenőrzést már csak abból a szempontból is, hogy a tulajdonos, ebben az esetben a Múzeum-Egyesület, évenként meggyőződhessek, hogy értékei hiánytalanul megvannak-e. — Mindez csak növeli kötelességünket, hogy az illetékes minisztériumhoz a közgyűlés útján felterjesz-
szük ismételt panaszunkat az Ásványtár igazgatóságának eljárása ellen.

Az 5 tárigazgatóság közül négy felvette a közgyűlésileg megállapított dotációt. Az Ásványtár igazgatósága nem vette fel. A négy tár igazgatósága eredeti nyugtákkal igazolt elszámolásokat küldött be a dotációk felhasználásáról.

A Könyvtár most számol el arról a 10.000 lejről is, melyet még 1934-ben kapott a levéltár anyagának konzerválására. Mint ismeretes, a japán hártypapír hiányában sokáig késett a javítási munkálatok megkezdése, míg végre kénytelen volt a Könyvtár belföldi papírt használni. A belföldi hártypapír e célra megfelelőnek bizonyult. Az 1934-ben felvett 10.000 lejből az igazgatóság elszámolása szerint 2955 lejre vettek papírt, 7045 lejt pedig a levéltári anyag javítására fordítottak, mégpedig kijavítottak 1218 drb. levelet, illetőleg oklevelet a Teleki, Gyulay, Kuún, Wesselényi, Szárhegyi gr. Lázár és Berzenczey levéltárakból. Nem küldött még elszámolást az igazgatóság az 1937. évre felvett, szintén a levéltár konzerválására utalt 4.000 lej felhasználásáról. A könyvtár igazgatóságának bejelentése szerint ennek az összegnek csak egy részét használhatták fel, mert jelenleg, a könyvkötő távozása folytán, megakadtak a munkálatok. Az 1937. évre kapott 10.000 lej rendes dotációból 9.546 lejt fordítottak könyvkötésre, mégpedig bekötettek 360 drb. művet 444 kötetben. A dotációból csak 4 drb. könyvet vettek 454 lej értékben.

Az Érem- és Régiségvár az elmúlt évre felvett 5.000 lej dotációt és 350 lejt kitevő alapok kamatait is, miként az azelőtti évi dotációt is, a kerámiai gyűjtemény számára készített állvány kifizetésére fordította.

Az Állattár az 5.000 lej dotációból, az igazoló iratok szerint, 1.065 lejt konzerváló anyagra és apró kellékekre fordított, 2.700 lejért egy kitömött maramureş-i hiúzt vásárolt, 635 lejért 5 drb. különböző gyűjteményi tárgyat, 600 lejért pedig 12 drb. anatómiai preparátumot vett.

A *Növénytár* az 5.000 lej dotációt leltárkészítésre fordította, mégpedig a régi leltár ellenőrzésére, minthogy a gyűjteményt a múzeum új épületébe költöztették át.

Az ellenőrző bizottságok a négy első tárról azt jelentik, hogy a gyűjtemények gondos, szakszerű kezelés alatt állanak, mind a négy tárban a legnagyobb rend van.

A könyvtárvizsgáló bizottság jelentése és a nálunk levő ada'ok szerint ajándék folytán a könyvtár gyarapodása 103 mű 195 kötetben, ebből 69 kötet a cserefolyóirat. Berde Mária 6, dr. Jancsó Elemér 3, özv. Biedermann Józsefné 5 (7 kötetben), Márton László 5 (7 kötetben), Mikó Lőrinc dr. 9 (10 kötetben), dr. Kristóf György 9 művet ajándékozott könyvtárunknak a múlt év folyamán. A levéltárnak dr. Szilágyi László (Budapest) a „Nemesi Évkönyv“ 4 kötetét, Daróczy Zoltán (Budapest) a „Nemesi Évkönyv“ 2 kötetét, Ugron István igazgató tag kb. 7.000 drb. névjegyet, 2.000 drb. gyászjelentést, 600 drb. étrendkártyát, 400 drb. meghívó kártyát, 50 drb. kastélyról felvett képes levelezőlapot, dr. Pataki Jenő 21 drb. gyászjelentést, dr. Szabó T. Attila 59 drb. gyászjelentést ajándékozott. Fogadják itt is hálás köszönetünket szíves ajándékaikért. Ugyancsak levéltárunkba küldöttük át az 1000 lejért vásárolt 2 drb. nemesi oklevelet.

1938. január 1-én nyugalomba ment az E. Múzeum érdemekben gazdag levéltárosa, Kelemen Lajos, ki egy emberöltőn át kezelte mindig ritka odaadással levéltárunkat. Mint állami alkalmazottat is meghagyta az Egyetemi Könyvtár, amely intézmény kezelésében van ez idő szerint levéltárunk, azon a helyen, ahol azelőtt is volt, az E. Múzeum levéltára élén, mert tudta mindenki, hogy Kelemen Lajos szívéhez szinte elválaszthatatlanul nőtt hozzá a levéltár, hiszen annak összegyűjtése tekintélyes részben az ő nevéhez fűződik. De azt is tudja mindenki, hogy Kelemen Lajos utasítása nélkül alig tudjuk ma még használni a levéltárat. Kérjük őt, hogy ne tagadja meg önmagát ezután se, maradjon meg annak, aki eddig volt: mindenki készséges útbaigazítójának. Igaz, nem tudunk neki semmi anyagi, avagy kitüntető ellenértéket biztosítani, sőt még ígérni sem, de a közmegebecsülést eddigi magatartásával már kiérdemelte s szívünk szeretetét továbbra is biztosítjuk számára. Adja Isten, hogy nagyon sokáig szolgálhassa még utasításaival a tudományosságot, de elsősorban arra kérjük őt itt is, hogy a rá ezután következő, talán nyugodalmasabb időt használja fel arra, hogy gazdag tudását írott művekben adja át mindnyájunk épülésére és örömére a tudományos világnak.²

Tagsági igazolványunk ellenében a Könyvtár igazgatósága a múlt évben is mindenkinek ingyen biztosította az Egyetemi Könyvtár látogatását, amiért a nem egyesületi tagok évi 200 lejűt fizetnek. Újítás csak annyi történt, hogy a múlt év szeptemberétől kezdve az E. M. E.-i tagok is fényképes igazolványt váltanak a Könyvtártól. Az E. M. E. igazoló jegyét mindenki megkaphatja a titkárságtól, ha igazolja, hogy az azelőtti évi 100 lej tagsági díjat befizette.

² A választmány javaslatára a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet mondott Kelemen Lajos érdemekben dús szolgálataiért.

Az E.M.É.-nek az 1937. december 31-i vagyoni állapota a következő: az alapok értékpapírjainak összege változatlanul 262.151 lej 85 bani (régi osztrák és magyar értékpapírok, melyeknek tényleges értéke nincs. Átcserelés alatt vannak román állampapírokra), az alapok takarékbetétjeinek összege változatlanul 193.792 lej, az alapok követelései 18.667 lej 27 bani (kétes régi követelések), a Str. Regală 1. sz. ingatlan vételára illetékekkel s költségekkel együtt 1,093.000 lej, készpénzkészlet 185.603 lej, összesen tehát 1,753.214 lej 22 bani, ami a múlt évi állapothoz képest 19.561 lej csökkenést jelent, ami a házbérbjövedelem és kamatok csökkenéséből állott elő. A fenti vagyonállaghoz járul még a gróf Wass Otilia-féle ingatlan értéke.³ A számvizsgáló bizottság megvizsgálta a pénztár, folyóirat, házgondnok, szakosztályok és titkár számadásait s az iratkezelést. Mindent rendben talált.

Az 1937. február hó 21-én tartott évi rendes közgyűlésen s az augusztus hó 29, 30, 31-én tartott Odorheiu-i vándorgyűlésen kívül az év folyamán január 29-én, március 3-én, június 24-én, október 23-án és december 17-én, tehát hat választmányi ülést tartottunk. A választmány az ügyeket 110 jegyzőkönyvi szám alatt intézte el. Az iktatókönyv 443 ügyszámot tüntet fel.

A letűnt évben örök búcsút vettek Egyesületünkől: báró Bánffy Zoltánné, dr. Bitay Árpád róm. kat. teológiai tanár (Alba-Iulia), dr. Filep Gyula kórházigazgató, dr. Gspann Károly orvos, dr. Hofbauer János nyug. törvényszéki bíró, dr. Iváskovics Máté ügyvéd, Rohonyi Antal egyet. könyvtári könyvkötő, Scheier Árpád nyug. bankigazgató, gróf Teleki Géza nagybirtokos, Vajda Ferenc ref. esperes (Odorheiu) — mindannyian az E. M. E. rendes tagjai. Az elhunytak felsorolása valószínűleg nem teljes, hiszen legtöbbször csak napilapok esetleges közleményeire vagyunk utalva az Egyesület elhunyt tagjainak számontartásában. Mindannyioktól fájdalmasan veszünk búcsút, mégis egyesek olyan érdemeket mutattak az E. M. E. iránt, hogy azok nem maradhatnak említés nélkül. Dr. Bitay Árpád váratlan haláláról megrendüléssel értesült egész tudományos társadalmunk. Kiváló képességeitől sokat vártunk. A halál 41 éves korában ragadta el, akkor, midőn talán a tudományos gyűjtés befejezése után jöttek volna a nagyobb művek. Dr. Bitay Árpádot az E. M. E.-hez szoros szálak fűzték. Egyesületünknek 4 éven keresztül főtitkára volt s tisztességéről csak akkor mondott le, midőn élethivatása 1929-ben elszólitotta városunkból. Egyesületünk nevében dr. György Lajos főtitkár mondott búcsúbeszédet ravatalánál. — Dr. Filep Gyula Egyesületünk központi választmányának sokáig tagja volt, tagja volt az Orvostudományi Szakosztály választmányának is, tartott több népszerű előadást, de főleg szakelőadást. Ravatalára koszorút helyeztünk, sírjánál dr. Koleszár László szakosztályi elnök méltatta érdemeit. — Báró Bánffy Zoltánné, született gr. Teleki Erzsébet mindenütt ott volt, ahol jótévkre volt szükség.

³ Ezen vagyonállaghoz hozzászámítandó az Egyesület felbecsülhetetlen értékű 5 gyűjteménytára, mely azonban az Egyesületnek ezidőszert nem jelent semmi jövedelmet, minthogy a bérértéket sem kapja értük.

Végrendeletében Egyesületünkről is megemlékezett, az E. M. E.-re hagyta a két Barabás-képet, melyek az elhunyt Nagyasszony szüleit ábrázolják. — Vajda Ferenc még a nyáron a vándorgyűlési előadók sorában volt, előadását érdeklődéssel hallgattuk. Történelmi tanulmányai és történeli háttérű szépirodalmi munkái megörökítik nevét.

*

Az 1937. év a Múzeum-Egyesület számára nem mondható eredménytelennek. A munkatervet csaknem egészében végrehajtottuk. A szakosztályok működése, kiadványaink, a vándorgyűlés, a kísérlet, hogy az ifjúságot bevonjuk a tudományos munkába — előhaladást, az előbbi évekkel szemben többletet jelentenek. Még sem mondhatjuk, hogy Egyesületünk mindent megtett, amire a mi itteni tudományos életünknek szüksége van. De azt emelt fővel elmondhatjuk, hogy Egyesületünk mindent igyekezett megtenni, amit anyagi körülményei és a többi tényezők megengedtek. Élete mindaddig csak tengődés, amíg jogai és anyagi igényei az állammal szemben nem nyernek végleges rendeződést. Sajnos, e tekintetben a múlt év sem hozott semmi eredményt, mert G. I. Suciú bucaresti-i ügyvéd úrnak október hó 22-én miniszteri kiküldetésben történt kiszállása és a titkárral történt megbeszélései nem mentek túl a tájékozódás határán.

A választmány nevében:

Dr. Kántor Lajos

titkár.

Jelentés

a Múzeum-Egyesület 1937. évi kiadványairól.

Az 1937. évben az E. M. E.-nek szerkesztésében megjelent kiadványairól jelentésemet tisztelettel az alábbiakban terjesztem elő.

1. „Erdélyi Múzeum.“ Az Egyesület hivatalos közlönye, az „Erdélyi Múzeum“ 1937. évfolyama 4 füzetben 400 lapon, azaz pontosan 25 ív terjedelemben jelent meg. Tartalmaz 17 tanulmányt, 5 kisebb közleményt, 1 adattári kiadványt, 27 nyelveművelő cikket, 49 könyv- és folyóiratcikk ismertetést, 2 bibliografiai összeállítást és az E. M. E. életéről 2 beszámoló jelentést, összesen tehát 103 közleményt. A közölt dolgozatok a magyar irodalomtörténet, nyelvészet, egyháztörténet, művelődéstörténet, helynévtörténet, bibliografia és a természettudományok területét gyarapították értékes adatokkal s ugyanakkor az E. M. E. alap gondolatát, a honismeretet is céltudatosan szolgálták. Tartalmának változatossága szembe-tűnően mutatja, hogy szakfolyóiratok hiányában az „Erdélyi Múzeum“ az összes szellemi és természettudományok egyedüli közlönye, s mint ilyen az itteni magyar tudományos munkásság egy esztendei java termését foglalja magában.

Örömmel állapítható meg, hogy az 1937. évi bevétel és kiadás közti különbözet mindössze 4.602 lej tehertételt tesz ki, amelynek fedezete-re szolgál viszont a 15.405 lej előfizetési hátrálék.

Az „Erdélyi Múzeum” 1937. évfolyama a 42. kötetjelzést viseli címlapján. A folyóirat multjának ismerője azonban tudja, hogy ez hiányosan jelzi az „Erdélyi Múzeum” életkorát. A 42. kötet 1884-től van számítva, amikor a folyóirat „Az Erdélyi Múzeum-Egylet bölcselet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztályának kiadványai” címen I. kötet jelzéssel újra indult, miután 1874 és 1882 között „Erdélyi Múzeum” címen előbb már 9 évfolyama jelent meg. Ha 1884-ben nem kezdődik előlről a kötet számozás, hanem rendszeren folytatódik a X. kötettel, akkor az 1937. évfolyamunk az 50. kötetjelzéssel jelent volna meg. Az évfolyamokat időrendben egymás mellé sorakoztatva és megolvastva, csakugyan kitűnik, hogy az 1874-ben megindult „Erdélyi Múzeum” az I. és az 1937-ben megjelent évfolyam az 50. kötet.

E jubileumi alkalomból megállapíthatjuk hogy az „Erdélyi Múzeum” nemcsak az Egyesület legrégebb kiadványa, nemcsak a legidősebb magyar közlöny minálunk a bölcsészeti szaktudományok művelése terén, hanem általános magyar viszonylatban is szellemtudományi területen egyedül csak a Budapesti Szemle korábbi nála. Mindazon szépirodalmi és irodalomtörténettudományi folyóiratok közül, amelyek 1849. és 1873. között megindultak, csak három él és működik ma is: a Budapesti Szemle, a Magyar Nyelvőr és az „Erdélyi Múzeum”. Ha a természettudományi folyóiratokat tekintetbe vesszük, akkor is az „Erdélyi Múzeum” a magyar tudományos folyóiratok időrendjében a 6-ik helyet foglalja el.

Ez a tekintélyes mult az E. M. E. szellemtudományi munkásságának hatalmas adattömegét s a magyar tudományosság szolgálatában tiszteletreméltó fejezetét jelenti. Nem részletezhetjük ez alkalommal a történelmi mozzanatokot, de a végzett munka nagyságának szemléltetésére megemlíthetjük azt a pár adatot, hogy az 50 kötet 352 füzetben jelent meg, 22.059 lap, azaz 1378 ív terjedelemben, 97 önálló melléklettel és összesen 3021 tudományos közleményt foglal magában. Hozzávetőleges számítással az E. M. E. az 50 kötet kiadására több mint 4 millió lej anyagi áldozatot fordított.

Tisztelettel kell megállanunk az „Erdélyi Múzeum” 50 kötete előtt s hálás emlékezetünkbe foglalnunk mindazokat, akik vezették, munkásságukkal értékét növelték, fenntartásáról gondoskodtak, az időnként felmerülő nehézségeket leküzdötték s magyar szellemi életünk igaz nyereségére a jelenbe átsegítették, hogy nehéz napjainkban is tudományos törekvéseink irányítója és fenntartója lehessen.

2. „Erdélyi Tudományos Füzetek.” Az „Erdélyi Múzeum” mellékvállalata, az „Erdélyi Tudományos Füzetek” sorozata az 1937. évben 5 számmal szaporodott, nevezetesen dr. Szabó T. Attila: „Niriş-Szásznyires település-, népiség-, népesedés- és helynévtörténelmi viszonyai”-t feldolgozó 4 és $\frac{3}{4}$ íves tanulmányával, dr. Jancsó Elemér: Nyelv és társadalom c. dolgozatával, dr. Gyárfás Elemér: Gyárfás Elek útinaplója 1844-ből c. kiadványával, dr. Jászay Károlynak a magyar luteránus egyház félszázados történetét (1798—1861) megvilágító adatközléseivel és Valentiny Antal

bibliografiai összeállításával, mely a romániai magyar irodalom 1936. évi könyvtermelésének 272 adatát sorolja fel. A Tudományos Füzetek sorozata ezzel elérte a 95. sorszámot s biztosan közeledik a jubileumi 100-dik kiadványhoz.

3. *Jubileumi Emlékkönyv.* Az 1934. január 29-i választmányi ülés javaslatára (13. §) az ugyanazon évi február 15-i közgyűlés elhatározta, hogy az Egyesület 75 éves jubileumát egy olyan Emlékkönyv kiadásával fogja megünnepelni, amely felöleli a Múzeum-Egyesület multját és háromnegyedszázados teljesítményeit. Az alapítás 75 éves évfordulóját az Egyesület függő ügyeinek elintézetlensége miatt igazán lélekemelő ünnepséggel megülni nem lehetett, s így annak a gondolatnak kellett érvényt szerezni, hogy ez az alkalom olyan irodalmi emléket eredményezzen, mely a mult értékeinek feltárásával irányt szabjon és szempontokat adjon mind a jelennek, mind a jövő munkásainak.

A választmány éveken keresztül nagy úgyszeretettel foglalkozott ezzel a kérdéssel, s arra törekedett, hogy anyagi erejéhez mérten a lehető legtökéletesebben oldja meg. Az elvégzendő feladat nagyságára és jelentőségére való tekintettel kezdettől fogva az volt az álláspont, hogy az alapos munka érdekében is nem föltétlenül szükséges az emlékkönyv megjelentetése a jubileumi évre (1935. febr. 17-i közgyűlés jkve 14. §). Ez mindenesetre időt adott és nyugodt munkamenetet biztosított a szerzőknek, hogy gondosan összeszedhessék és behatóan tanulmányozhassák az Egyesület szétágazó multjának gazdag adatait. Eredetileg az volt a terv, hogy a kiadásra kerülő Emlékkönyv az Egyesület egész multját, hetvenötéves történetét, továbbá tudományos működésének kereteit és eredményeit mutassa be. Az előkészületek közben azonban a választmány arra a megfontolásra jutott, hogy az Egyesület életének jelenlegi rendezetlen időszaka nem alkalmas sem a 75 év történetének hű részletezésére, sem pedig a gyűjtemények multjának, anyagának és helyzetének ismertetésére. Ezért a választmány úgy határozott, hogy az Egyesület történetét és múzeális tevékenységének méltatását egyelőre mellőzi, illetőleg rendezetebb időkre bizza (1936. dec. 18-i ülés jkve 131. §), s ez alkalommal csupán annak az elvégzésére szorítkozik, amely kimutatja, hogy a szorosan vett tudományos téren milyen működést fejtett ki a Múzeum-Egyesület s háromnegyedszázados munkája milyen nyomokat hagyott a magyar tudományosságban és közművelődésben.

Annak idején, amikor az Egyesület fennállásának 50 éves fordulójához érkezett, az 1909. március 21-én tartott 51. rendes közgyűlés szintén olyan határozatot hozott volt, hogy a jubileum díszes emlékalbum kiadásával ünnepeltessék meg („Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1909. évre“, 5. 99 l.) Az akkori választmány azt akarta, hogy a mű méltó és nagybecsű képe legyen az Egyesület multjának, ez viszont olyan költségeket okozott, melyeket a sok irányban igénybe vett költségvetés fedezni nem tudott. Az anyagiak hiánya miatt az emlékalbum megjelenését így évről évre halogatni kellett. Négy év mulva, 1912-ben a választmány államsegélyért folyamodott, hogy az Egyesület érzékenyebb megterhelés nélkül felelhessen meg vállalt feladatának. Ez a kezdeményezés sem járt a remélt sikerrel, majd a világháború kitörése miatt a

jubileumi kiadvány, mely „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület jubileumi emlékalbuma 1859—1909.” címet viselte volna, 41 negyedrév terjedelemben (328 l.) félbemaradt s nyilvánosságra a mai napig sem került. Így a félszázados fennállás irodalmi emléke mindössze az a 71 lapos füzet, melyet az Egyesület megbízásából 1909-ben Kelemen Lajos állított össze, hogy az ötvenéves jubileum nagyközönségét tájékoztassa a Múzeum-Egyesület multjáról és a Múzeum táiról.

Ilyen előzmények után örömmel jelenthetem, hogy ami az 1910-es évek minden tekintetben tehetősebb körülményei között megvalósítatlanul maradt, azt szűkebb keretekben sikerült most létrehozni. Négy esztendei munka eredményeképen iuszelettel bemutatom a Múzeum-Egyesület 75 éves fennállásának emlékére készült kiadványunkat, mely „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859—1934.” címen 22 ív, vagyis 344 lap terjedelemben az 1937. évben elkészült.

Ez az érdeemes munka a Múzeum-Egyesület tudományos életét és eredményeit, fennállása óta első ízben, próbálja meg rendszerezni és öt nagy fejezetben egységbe foglalni. Az ezrekre menő adatokból elének táruló kép nagyszabású és, mint rövid ismertetéséből is kitűnik, a vára-kozást messzemenően kielégítő.

A Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály monografiájából, melyet *dr. Rajka László*, a szakosztály jelenlegi titkára, írt meg, nagy arányokban bontakozik ki, hogy ez a szakosztály 51 év alatt milyen becses eredményekkel gyarapította a szellemtudományok széles körét. Főképpen a magyar irodalomtörténet, a magyar történetírás és a régészet művelése terén hagyott munkássága maradandó nyomokat, de a többi tudományágak is sokat köszönhetnek azoknak a kutatásoknak, melyeket a szakosztály ülései és kiadványai segítettek elő. Tudományosságunknak olyan nagy értékei, mint a középkori latin szótára, a régi magyar irodalom bibliográfiája és az apahídei kincs bemutatása, tartoznak a bölcsészeti szakosztály indítékai és elévülhetetlen értékei közé. Működésének számokban kifejezhető mérlege 361 tudományos szakértekezés, 106 népszerűsítő és 85 vándorgyűlési, összesen tehát 552 előadás, melyeknek java része nyomtatásban is megtalálható az „Erdélyi Múzeum” 1874. óta gyarapodó vasköteiben.

A Természettudományi Szakosztály válozatos története, melyet *dr. Balogh Ernő*, a szakosztály jelenlegi titkára állított össze, olyan gazdag munkásságot tár elének, amely nemzetközi viszonylatban is számottevő tényezőnek tünteti föl működését. Büszkén hivatkozhatik e szakosztály arra, hogy benne kezdte meg nagyívű pályáját *Herman Ottó*, kinek madártani, rovarlani és halászati munkássága az egész tudományos világ közkinse lett; itt működött hosszú ideig *Koch Antal*, kinek ezt a tartományt átfogó ásvány-földtani és őslénytani kutatásai e föld ismeretére ma is legfontosabb forrásokul szolgálnak; innen indult el *Daday Jenő* tudományos pályája, ki az egész földre kiterjedő hidrobiológiai vizsgálataival világszerte ismertté tette nevét; itt tevékenykedett továbbá *Entz Géza*, a maga idejében a véglény-kutatás legtekintélyesebb tudósa, *Fabinyi Rudolf* kémikus, a perturbáció hipotézis felállítója, *Szádeczky K. Gyula*,

a messze földön ismert petrografus, Apáthy István, a sejtannak és szövettannak világhírű tudósa stb. stb. E szakosztály munkásságát nagy számok jelzik: 711 tudományos értekezés és 207 népszerűsítő, összesen tehát 918 előadás. Tudományos működésének nyomtatásban is megjelent eredményei 700 ívet tesznek ki s ez 129 szerzőtől 605 dolgozatot tartalmaz, melyeket a földkerekség sok hasonló tudományos intézete őriz, használ és elismer.

Munkásaink hatalmas seregéből az Orvostudományi Szakosztály története, melyet *dr. Pataki Jenő* készített, szintén mulhatatlan nevetek tud felmutatni. Dicsekvéssel utalhat Genersich Antal trichina-kutatásaira, Kenyeres Balázs orvostörvényszéki vizsgálataira, Brandt József veseeltávolítást először végző műtét-bemutatóira, Hevesi Imrének a maga nemében páratlan inatültetéseire, Davida Leó bonctani ideg- és izomkészítményeire, Apáthy István neurofibrillum készítményeire és Hőgyes Endre labyrinthogén nystagmus kutatásainak örökbecsű eredményeire, amelyek mind e szakosztályon keresztül jutottak az orvostudomány nemzetközi értékei közé. Működésének méretei meglepően nagyok: 59 év alatt 571 ülésen 1385 szakértekezést, 72 népszerűsítő és 103 vándorgyűlési, összesen 1560 előadást tartott.

Az 1906. óta működő legfiatalabb Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, melynek történetét *dr. Oberding József György* állította egybe, tudományos téren rendkívül jelentős úttörő munkásságot fejtett ki az ősi babiloniai és hindu jogforrások magyar nyelvű feltárásával és kiadásával. Az ő kezdeményezései közé tartoznak az ipari munkások, iparosok, kereskedők és magántisztviselők részére rendezett népművelő előadássorozatok. Szociálpolitikai irányban neki köszönhető a világháború előtt a szegénysorsú társadalmi osztályt ingyenes jogi tanácsokkal ellátó Néphivatal, továbbá a Tüdőbeteg Gondozó Intézet felállítása és a gyermekvédelem hathatósabb kiterjesztése érdekében szervezett Pártfogó Egyesület alapítási munkálatainak előkészítése. Működésének eredménye 8 kötet kiadvány, 52 szakértekezés, 15 vándorgyűlési, 32 szakosztályi népszerűsítő és 156 népművelő, összesen 255 előadás és 3 kereskedelmi tanfolyam.

Jubileumi kiadványunknak kiváltképpen nagyértékű fejezete az a könyvészeti összeállítás, amely az Egyesület és a szakosztályok kiadásában 75 év alatt megjelent könyvekről, füzetekről és folyóiratokról nyújt áttekintést. Beszédes bizonyossága ez a felsorolás — ezt *Valentiny Antal* fáradságos utánjárásának köszönhetjük — annak a nagyarányú tudományos munkásságnak, melyet az E. M. E. az elmúlt háromnegyedszázad alatt kifejtett. Ezek a kiadványok hatalmas méreteket vetítenek elénk: az önálló műveken és különlenyomatokon kívül, amelyek meghaladják a 600-at, csak a folyóiratok 180 kötetet tesznek ki és 52.000 lapon és 500 táblamellékleten több ezer önálló dolgozat és közleményt tartalmaznak a tudomány valamennyi ágából. Ha hozzávesszük ehhez a négy szakosztály tevékenységét, mely 75 év alatt 2509 tudományos és 776 népszerűsítő, összesen 3285 előadásról tud számot adni, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a Múzeum-Egyesület a tudományművelés és a közművelődés érdekében dúsan gyümölcsöző, mély nyomokat hagyó, fáradhatatlan kötelességteljesítést végzett. Kiadványunk történeti adatai az E. M. E.

számára helyet kérnek a magyar tudományosság történetében és elismerést kívánnak nemzetközi vonalkozásban is.

Az ismertetett öt dolgozat általános érdekű adatait kiadványunk függelékében francia és német nyelvű kivonatban közöljük, hogy az idegen olvasók és a külföldi tudományos szervek is betekinthessenek az E. M. E. háromnegyedszázados tudományos munkásságába. Ezt névmutató követi és zárja be, amellyel kiadványunk tudományos értékesítését és használhatóságát igyekeztünk megkönnyíteni a további kutatások számára.

A mi nemzedékünknek jutott az a feladat, hogy Egyesületünk tudományos működésének adatait felkutassa, összeállítsa és történetileg feldolgozza. Négy esztendő lelkiismeretes munkáját az az érzés sarkalta, hogy vele hálánkat rójjuk le a mult iránt, mely a tudományos munka kereteit megszervezte, s mindazon dolgozótársak iránt, kik az Egyesület tudományművelő és honismertető célkitűzéseit lelkes buzgalommal mozditották elő.

Legyen ez a kiadványunk a jelen és a jövő számára az erő, a buzgóság és a kitartás forrása az E. M. E. hivatásának további szolgálatában s a magyar tudományosság itteni hagyományainak lelkes ápolásában.

Dr. György Lajos
főtítkár.